

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EGİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EGİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EGİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ BİLİM DALI

SOSYAL SERMAYE VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Cumhur GÜNKÖR

Ankara, 2011

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EGİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EGİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EGİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ BİLİM DALI

SOSYAL SERMAYE VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cumhur GÜNKÖR

Danışman: Prof. Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR

Ankara, 2011

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Cumhur Günkör'ün “Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisi” başlıklı tezi 21.04.2011 tarihinde, jürimiz tarafından “Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri” Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Prof. Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR

.....

Üye : Prof.Dr. Ülker AKKUTAY

.....

Üye : Doç.Dr. Necati CEMALOĞLU

.....

ÖN SÖZ

Sosyal sermaye ve eğitim ilişkisini değerlendiren bu çalışmanın birinci bölümünde problem durumu ele alınarak araştırmanın amaç ve önemine değinilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi, üçüncü bölümde ise ilgili araştırmalar ele alınmıştır. Araştırmanın dördüncü bölümünde sosyal sermaye kavramı tanımı, kökeni, gelişimi, unsurları, boyutları ve belirleyicileri açılarından değerlendirilmiştir.

Sosyal sermaye ve eğitim etkileşiminin incelendiği beşinci bölümde ise söz konusu etkileşimle ilgili görüşler ve araştırmalar, eğitimin sosyal sermaye unsurları açısından önemi, eğitim ve öğretim süreçlerinin sosyal sermayeye etkisi, sosyal uyum ve eğitim politikaları açısından eğitim ve sosyal sermaye ilişkisi ile aile ve sosyal çevrenin eğitim ortamına etkisi değerlendirilmiştir.

Araştırmanın altıncı ve son bölümünü oluşturan sonuç ve öneriler bölümünde sosyal sermaye ve eğitim ilişkisiyle ilgili değerlendirmeler genel olarak özetlenmiş ve bu bağlamda yapılacak araştırma ve çalışmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Bu çalışmanın her aşamasına eleştiri ve görüşleriyle önemli katkılarda bulunan tez danışmanım ve değerli hocam sayın Prof.Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR'e ve yüksek lisans sürecinde ilgi ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam sayın Prof.Dr. Ülker AKKUTAY'a saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, sosyal sermaye konusundaki görüş ve önerileriyle bu çalışmaya derinlik kazandıran sayın Doç.Dr. Necati CEMALOĞLU'na saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, gerek derslerdeki tartışma ve sunumlarla gerekse ders dışındaki sosyal faaliyetlerle eğitim öğretim ortamını eğlenceli bir paylaşım ve etkileşim sürecine dönüştüren değerli sınıf arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Ankara, 2011

Cumhur GÜNKÖR

ÖZET

SOSYAL SERMAYE VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

GÜNKÖR, Cumhur

Yüksek Lisans, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR

Nisan, 2011, 107 sayfa

Sosyal sermaye ve eğitim ilişkisinin aile, sosyal yapı, ilişkiler ve ağlar ile eğitim ortamı ve kültürünün etkileşimi bağlamında değerlendirilmesinin eğitim amaçları ve politikaları açısından önemli sonuçlar ortaya koyabileceği açıktır. Bu bağlamda, literatür taramasına dayalı bu kuramsal araştırmanın amacı, sosyal sermayenin eğitimle olan ilişkisini literatür taramasıyla elde edilen veriler ışığında saptamak ve değerlendirmektir.

Tarama modeliyle oluşturulan bu çalışmada, meslek, güven düzeyi ve eğitim seviyesi arasında güçlü bir bağlantı olduğu, eğitim kültürü ve eğitsel faktörlerin sosyal ağlara katılıma, güven kavramına ve sivil katılıma olumlu etkisi olduğu, eğitimin beşeri kalkınmaya etkisi ile güven ve sosyal refah ortamına katkıda bulunduğu, eğitim ortamı, eğitsel faaliyetler, müfredat ve pedagoji başta olmak üzere tüm eğitsel faktörlerin sosyal sermaye oluşumunu etkilediği bulgularına ulaşılmıştır.

Çalışmada, ele alınan soruna; bir sosyal sermaye belirleyicisi ve beşeri kalkınma göstergesi olarak eğitimin önemi, sosyal sermaye unsurları, eğitim ve öğretim süreçleri, sosyal uyum ve eğitim politikaları, aile ve sosyal çevrenin eğitim ortamına etkisi başlıkları altında cevap aranmıştır.

Sonuç olarak, eğitim ve sosyal sermaye arasında güçlü bir etkileşimin bulunduğu görülmüştür. Eğitim, sosyal becerileri geliştirerek sosyal sermaye birikimine katkıda bulunabilir. Eğitim kurumları, bireylere kültür ve değerlerin aktarılması yanında, bireylerin statü ve gelir düzeyine olan etkisiyle sivil katılıma ve sosyal uyuma etki edebilir. Eğitim kültürünü oluşturan faktörlerin, vatandaşlık eğitiminin boyutlarını olumlu etkileyerek sosyal sermaye düzeyine katkıda bulunabileceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Güven, Katılım, Eğitim, Sosyal Uyum.

ABSTRACT

RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL CAPITAL AND EDUCATION

GÜNKÖR, Cumhur

MA, Department of Social and Historical Foundations of Education

Thesis Advisor: Prof. Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR

April, 2011, 107 pages

The relationship between social capital and family education, social structure, relationships and networks in the context of interaction with the educational environment and culture that spotlights the evaluation of results is important in terms of educational goals and policies. In this context, the aim of this theoretical study, based on literature review, is to evaluate the relationship between social capital and education in the light of the data obtained from literature review.

In this scanning model generated study, these findings are attained: There is a strong link between occupation, level of confidence and level of education. Educational culture and factors have positive effects on participating in social networks, civic participation and confidence. Education contributes to social welfare by effecting human development. All educational factors especially educational environment, activities, curriculum and pedagogy influence the formation of social capital.

In the study, dealt with the problem, necessary answers are looked for under the guided settings that the importance of education as a determinant of social capital and as an indicator of and human development, elements of social capital, education and training processes, social cohesion and education policies, family and social environment under the effect of educational setting guided this study.

In conclusion, a strong interaction between education and social capital is present. Education, by developing social skills, can contribute to the accumulation of social capital. Educational institutions can affect civil participation and social cohesion by their influence to individuals' status and income level in addition to transferring of the culture and values to individuals. It can be said that factors, which make up culture of education, can contribute level of social capital by affecting dimensions of civic education.

Key Words: Social Capital, Trust, Participation, Education, Social Cohesion.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI	i
ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLOLAR LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
GRAFİKLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu.....	3
1.2. Araştırmanın Önemi.....	3
1.3. Araştırmanın Varsayımları.....	4
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	4

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sosyal Sermaye Kavramı.....	5
2.1.1. Sosyal Sermaye: Tanımı, Kökeni ve Gelişimi.....	5
2.1.2. Sosyal Sermayenin Unsurları.....	17
2.1.2.1. Güven.....	17
2.1.2.2. Sosyal Normlar.....	19
2.1.2.3. Sosyal Ağlar.....	20
2.1.3. Sosyal Sermayenin Boyutları.....	23
2.1.4. Sosyal Sermayenin Belirleyicileri.....	24
2.1.5. Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermayenin Karşılaştırılması.....	25
2.2. Konu ile İlgili Araştırmalar.....	27

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli.....	36
3.2. Evren ve Örneklem.....	36
3.3. Veri Toplama Teknikleri.....	36
3.4. Verilerin Analizi.....	37

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

4.1. Eğitim ve Sosyal Sermaye İlişkisi Üzerine Görüşler.....	38
4.1.1. Pierre Bourdieu'nun Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisine Bakışı.....	38
4.1.2. James S. Coleman'ın Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisine Bakışı.....	39
4.1.3. Robert Putnam'ın Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisine Bakışı.....	43
4.2. Sosyal Sermayenin Bir Belirleyicisi Olarak Eğitim.....	44
4.3. Beşeri Kalkınma Göstergesi Olarak Eğitim ve Sosyal Sermaye İlişkisi.....	48
4.4. Eğitimin Sosyal Sermaye Unsurları Açısından Önemi.....	50
4.5. Eğitim ve Öğretim Süreçlerinin Sosyal Sermayeye Etkisi.....	56
4.6. Sosyal Uyum ve Eğitim Politikaları Açısından Eğitim ve Sosyal Sermaye İlişkisi.....	64
4.7. Aile ve Sosyal Çevrenin Eğitim Ortamına Etkisi.....	73

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar.....	82
5.2. Öneriler.....	86
KAYNAKÇA.....	89

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1: Özet: Sosyal Sermayenin Tanımları.....	15
Tablo 2: Güç ve Niteliğine Göre Bağ Çeşitleri.....	22
Tablo 3: Beşeri ve Sosyal Sermayenin Farkları.....	26
Tablo 4: İlgili Çalışmalarda Sosyal Sermaye Belirleyicilerinin Etkisi.....	46
Tablo 5: Ülkelerin Güven Düzeyleri ve Kalkınma Göstergeleri (2006).....	49
Tablo 6: Eğitim ve Sosyal Sermayenin Belirleyicileri Analizi.....	51
Tablo 7: AB Ülkeleri Kesit ve Panel Veri Rassal Etki Logit Sonuçları.....	54
Tablo 8: Türkiye Karma Logit ve Panel Rassal Etki-Sabit Etki Logit Sonuçları.....	55
Tablo:9: Sivil ve Sosyal Katılımı Etkileyen Eğitsel Faktörler.....	57
Tablo 10: Okul Kültürünün Vatandaşlık Eğitiminin Boyutlarına Etkisi.....	58
Tablo 11: Yetişkin Eğitim İçeriğinin Sosyal Sermaye Unsurlarına Etkisi.....	60

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil 1: Putnam'ın Sosyal Sermaye Teorisi.....	12
Şekil 2: Ailenin Sosyal Sermaye Düzeyi ile Eğitsel Başarı Düzeyi.....	41
Şekil 3: Açık ve Kapalı Ağ Yapılanmasında Ebeveyn-Çocuk İlişkisi.....	42
Şekil 4: Eğitim ve Sosyal Uyum İlişkisi.....	66

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa No:

Grafik 1: Sosyal Sermaye İle İlgili Makale Sayısının Yıllara Göre Değişimi.....	7
Grafik 2: Genelleştirilmiş Güven: Türkiye Örneği.....	18
Grafik 3: Güvenin Dereceleri: Türkiye Örneği.....	19

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği (European Union)
CIRCLE	: Vatandaşlık Eğitimi ve Sivil Katılımı Araştırma Merkezi (Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement)
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IEA	: International Association for the Evaluation of Educational Achievement
NILTS	: Northern Ireland Life and Times Survey
NJS-B	: Norman Nie, Jane Junn, and Kenneth Stehlik-Barry
OECD	: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organization for Economic Cooperation and Development)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WBL	: Öğrenmenin Daha Geniş Faydalarını Araştırma Merkezi (Centre for Research on the Wider Benefits of Learning)

BÖLÜM I

GİRİŞ

Toplumsal ilişkilerde etkinliğin artırılması için güven, normlar ve bireyler arası bağlantılar (sosyal ağlar) gibi faktörlerin katkılarının toplamı olarak genel bir tanımı yapılan sosyal sermaye kavramı özellikle 1980'li yıllardan bu yana her geçen gün adından daha fazla söz ettirmektedir. Bu faktörlerin koordinasyonu ile yine bu faktörlerin toplamından daha fazla etki ve toplumsal sonuçlar doğuran sosyal sermaye eğitimden kültüre, ekonomi ve kalkınma konusundan siyaset bilimine kadar sayısız disipline etki etmiştir.

Sosyal sermaye teorisi genel olarak yukarıda bahsedilen faktörlerin gelişimiyle ekonomik ve toplumsal kalkınmaya bir yol haritası olarak ortaya konulmakta ve bu teori ekseninde ekonomik ve toplumsal konular sosyal sermaye ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Sosyal sermaye teorisi hızlı bir gelişme gösterdiği son otuz yılda, sosyal bilimlerin hemen hemen her alanında adından söz ettirir olmuştur. Akademik öneminin yanında sosyal ve ekonomik politikalar açısından da sosyal sermaye kavramı, Dünya Bankası ve OECD (Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı) gibi uluslararası organizasyonların da yol haritasına dahil olmasıyla bireyler üstü bir öneme sahip olmuştur.

Sosyal sermaye kavramı, ilk başlarda, ailenin eğitim hayatını nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak amacıyla kullanıldı. Ancak zaman içinde bu kavram; ulusların, toplumların ve bireylerin neden zengin ya da yoksul olduklarını açıklamaya yeterli bir araca dönüştü. Dünya Bankası'nın "kalkınmanın kayıp halkası" olarak tanımladığı sosyal sermaye, Rusya'dan Üçüncü Dünya'ya ve oradan da Kuzey Amerika'nın varoşlarına kadar sosyoekonomik analiz ve politikaların her alanına nüfuz etti; öyle ki, elinin değmediği konu kalmadı. (Fine, 2011).

Sosyal sermaye kavramı özellikle 1980’li yıllardan itibaren sosyal bilimlerin hemen hemen her alanında konuşulur hale gelmiştir. Coğrafi Keşifler ve Sanayi Devrimi ile beraber önem kazanan ekonomik sermaye 20. yy.da bilgi çağıyla beraber yerini insani(beşeri) sermayeye bırakmıştır. Sosyal ilişkilerin, değerlerin ve iletişimin gücünün her geçen gün önem kazandığı günümüz toplumunda ise insani sermaye tek başına yetersiz ve anlamsız kalmaktadır.

Sosyal sermaye kavramının ana fikri, sosyal iletişim ağlarının toplumun sağlıklı bir şekilde devam etmesinde hayati bir değeri olduğudur. Sosyal bağlar bireylerin ve grupların verimliliğine doğrudan etki eden önemli mekanizmalardır. Modern toplumun önemsemediği, çoklukla küçümsediği ilişkiler, ağlar bir bakıma toplumları tekrar geleneksel dönemin değerlerini yeniden keşfetmeye ya da geleneksel dönemin modern dünyada yerine getireceği yeni fonksiyonları olabileceği gerçeğine ulaştırdı. (Şan, 2006: 115).

Ekonomi alanında kalkınma teorilerinden siyaset bilminde seçmen tutumlarına kadar hemen her alanda mevzu bahis olan sosyal sermayenin, bireyin sosyalleşmesinde en önemli kurumlardan biri olan eğitim kurumu açısından öneminin değerlendirilmesi çok önemlidir. İnsanın olduğu yerde estetik, sevgi, saygı, anlayış ve güven gibi bir takım kavramların eksikliği, orada verimsizliğin, üretim yetersizliğinin ve tükenmişliğin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu durum; örgütlerin sosyal sermayelerinin olmasını zorunlu kılmaktadır. Sosyal sermaye sosyal hayatın yansımalarına dayanır ve özellikle; komşuluklarda, topluluklarda ve okullarda başarılı işbirliğinin geliştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Eğitim örgütlerinin sahip oldukları sosyal sermaye; insandan elde edilecek ürünün niteliğinin artmasına ve daha iyi sonuçlara ulaşılmasına neden olacaktır. (Töremen, 2004: 2).

Bu noktalardan hareketle bu çalışmada sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi eğitim ortamının sahip olduğu sosyal sermaye unsurları ve kaynakları açısından değerlendirilmektedir.

Bu bölümde yapılan araştırmanın problemi, amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları, kısaltmalara ve tanımlara yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Amaç: Bu araştırmanın amacı sosyal sermayenin eğitimle olan ilişkisini literatür taramasıyla elde edilen veriler ışığında saptamak ve değerlendirmektir.

Problem cümlesi: Sosyal sermayenin eğitim ile olan ilişkisi nedir?

Alt problemler:

Sosyal sermaye kavramı bağlamında:

- Sosyal sermaye nedir? Unsurları ve belirleyicileri nelerdir?
- Kökeni, gelişimi ve önemi itibarıyla nasıl bir gelişme göstermiştir?

Eğitim ve sosyal sermaye etkileşimi bağlamında:

- Eğitim kurumunun sahip olduğu sosyal sermaye unsurları ve kaynakları nelerdir?
- Sosyal sermayenin bir belirleyicisi olarak eğitimin rolü ve önemi nedir?
- Eğitim ve sosyal sermaye ilişkisi üzerine önde gelen sosyal sermaye kuramcılarının görüşleri nelerdir?
- Eğitim ve sosyal sermaye ilişkisi ile ilgili yapılan çalışmalar nelerdir?

Eğitim kültürü, aile ve sosyal yapı bağlamında:

- Eğitimin sosyal sermayenin unsurlarına olan etki ve katkıları nelerdir?
- Eğitim ve öğretim süreçlerinin sosyal sermayeye katkıları nelerdir?
- Sosyal uyum ve eğitim politikaları bağlamında eğitim ve sosyal sermaye etkileşimi nasıldır?
- Aile ve sosyal çevrenin eğitime etkisi bağlamında sosyal sermayenin eğitim ortamına katkıları nelerdir?

1.2. Araştırmanın Önemi

Sosyal bir kurum olarak eğitim ile sosyal sermaye arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi eğitim bilimleri alanında sosyal sermaye ile ilgili kuramsal bir çalışma oluşturulmasına ve bu alanda çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara yardımcı olabilir.

Bu araştırmanın ortaya koyduğu bulgu ve sonuçlar;

- ebeveynlerin, okul-aile birliği ve okul yönetimi gibi çeşitli eğitsel ve yönetsel faaliyetlere katılım düzeylerini veya ailenin çocuklarının eğitsel konularına ve eğitim ortamına ilgi düzeylerini analiz eden olası araştırmalara,
- eğitim ortamında sivil katılım ve sosyal uyumu geliştirmek için ne gibi müfredat dışı faaliyetlerin planlandığı ve bu faaliyetlerin farklı sosyal ve etnik sınıflar arasında ilişkiye katkısını ele alan olası çalışmalara,
- eğitim ortamındaki güven düzeyinin ölçülmesi, sosyal gruplara üyelik ve sosyal etkileşim düzeyinin analiz edilmesi ve eğitim ortamının sahip olduğu sosyal sermaye birikimini analiz etmeyi amaçlayan olası araştırmalara ve
- eğitimde fırsat eşitliği ile ilgili konuları toplumun eğitim ortamına katılımı, ebeveynlerin ve toplumun değişik sınıflarından bireylerin gönüllü eğitsel faaliyetlere katılım düzeylerinin ölçülmesi açılarından ele alan ve bu bağlamdaki aksaklıkları analiz etmeyi amaçlayan olası çalışmalara

yardımcı olabilir.

1.3. Araştırmanın Varsayımları

Arşiv taramasıyla elde edilen bilgiler doğru ve araştırmanın amacına uygundur.

Araştırmacı bu alanda araştırma yapmaya yeterlidir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma güvenilir ve tutarlı bilgilere ve belirtilen amaçlara ulaşmak için konuyla ilgili literatürün derlenmesi ve literatürde yer alan konuların değerlendirilip yorumlanmasıyla sınırlıdır. Bu çalışma bir alan araştırması olmadığı için ilgili literatürden elde edilen bilgi, belge ve verilerle sınırlı kalmıştır.

Araştırma; zaman açısından 01 Temmuz 2010 – 01 Temmuz 2011 tarihleri ile, kaynak açısından Milli Kütüphane, Ankara’da bulunan üniversite kütüphaneleri ve internet ortamında bulunan veri tabanları ile sınırlıdır.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sosyal Sermaye Kavramı

2.1.1. Sosyal Sermaye: Tanımı, Kökeni ve Gelişimi

İlk kez 19.yy'da Sanayi Devrimi ve kapitalizmin yükselişiyle ekonomi alanında tanımlanmaya başlanan sermaye kavramı, bilgi toplumunun önem kazanmasıyla beraber beşeri sermaye anlamıyla ekonomik sermaye kavramının önüne geçmiştir. Sosyal ilişki ağları ve iletişimin önem kazanmasıyla sosyal sermaye kavramı 20.yy'ın başlarında L.J Hanifan'la başlamak üzere 20.yy'ın sonlarına doğru özellikle Bourdieu, Coleman ve Putnam'la sosyal bilimlerin her alanında en önemli sermaye kavramı olarak yer almaya başlamıştır. Günümüzde kavram yalnızca akademik alanda değil aynı zamanda OECD ve Dünya Bankası gibi çok önemli bazı uluslararası örgütler içinde önem kazanmıştır.

Sosyal sermayenin belli bir tanımı olmamakla beraber, çıkış noktası olarak en azından beş yaygın yaklaşıma göre çeşitli bakış açıları ortaya konabilir:

1. Antropoloji literatürüne göre kavramın kaynağı insanın cemiyet olma içgüdüsüdür. Örneğin Fukuyama (1999) sosyal yapı ve sosyal sermayenin köklerinin insan doğasındaki biyolojik temeline vurgu yapmaktadır.
2. Sosyoloji literatürü sosyal normlar ve motivasyon olgusunu sosyal sermayenin kaynağı olarak kabul eder.
3. Ekonomi literatürü sosyal sermayenin kaynağı olarak çeşitli grup faaliyetlerinin devamının sağlanması ve bireylerin kişisel faydalarını azami seviyeye çıkarmak için diğer bireylerle iletişim halinde olması varsayımından yola çıkmaktadır.
4. Siyaset bilimi literatürü insan davranışlarının şekillenmesinde kurumların, siyasi ve sosyal normların oynadığı roller üzerinde durur.
5. Son zamanlarda yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesinde sosyal sermayenin rolü ile ilgili Dünya Bankası tarafından

yapılan çalışmalar kurumların rollerine, sosyal düzenlemelere, güven ve sosyal ağlara vurgu yapmaktadır. (OECD, 2001: 40).

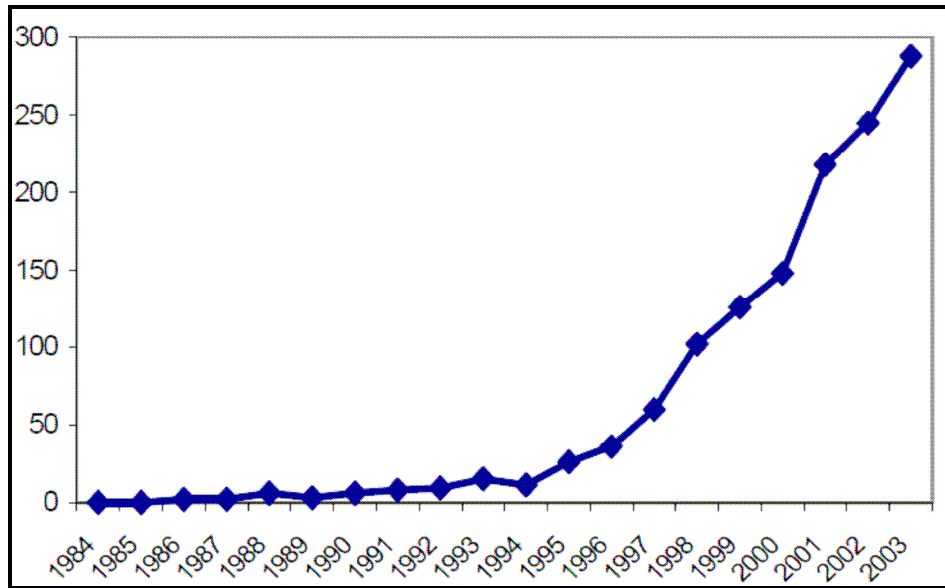
Günümüzde sosyal sermaye üzerine yazılanlar temelde direk sosyal sermaye kavramına odaklanmasa da 19.yy'da dile getirilen görüşlerden hareket etmektedir. Bu anlamda ilk kez Fransız düşünür Alexis de Tocqueville Amerikan demokrasisi ve ekonomik gücünün temelini oluşturan coşkulu toplumsal yaşamı detayları ile tasvir etmiştir. Avrupa'da alışık olduğu şekliyle daha geleneksel ve hiyerarşik ilişkileri bir arada tutan resmi statü ve yükümlülük bağlarının aksine de Tocqueville'e göre gönüllü kuruluşlardaki etkileşim, bireysel Amerikalıları birbirine bağlayan sosyal bir yapıştırıcı özelliğindedir. (Field, 2008: 7). Bu bakış açısı, sosyal sermayenin sosyal işlevine ilk kez vurgu yaptığı için önemlidir.

Fransız düşünürün özellikle Amerika'da tanık olduğu gözlemleri ile oluşturduğu *Amerika'da Demokrasi* adlı kitabında bugün için sosyal sermayenin en önemli kaynaklarından biri olan güven olgusuna da geniş yer verilmiştir. Tocqueville çalışmasında şu yargıya ulaşır: Birleşik Amerika'da, demokratik cumhuriyetin yaşatılmasına, ülkenin fiziksel koşullarından çok kanunlar ve kanunlardan daha çok da töreler katkıda bulunur. Ona göre Amerikalıların çoğu kendi çıkarlarını koruyan insanın, adil ve iyi olana ulaşacağına inanırlar. Hepsinin insanın mükemmelleştirilebileceğine dair canlı bir inancı vardır. Bu ifadelerle güven açısından bakıldığında insanların birbirlerinin haklarına ve çıkarlarına duydukları saygı ve herkesin de bu saygıyı göstereceğine dair temel güven sosyal sermayeyi belirleyen temel etmen olduğu anlaşılır. (Şan, 2006: 7).

19.yy'ın sosyal sermaye teorisine ilham teşkil edecek nitelikteki diğer önemli görüşleri Emile Durkheim ve Ferdinand Tönnies'e aittir. Durkheim'e göre bireyler ortak değerler, norm ve inanışların ideolojik bütünlüğü olarak kendini bizlere dayatan ve bizlere bağlayan 'toplumsal bağların bir öznesi'dir. Bu bağlar karşılıklı yükümlülüklerin ve insandan insana kurulan niteliksel ilişkilerin dünyasını temsil etmektedir ve kolektif inanç ve değerler, toplumda iç bütünlüğü ve düzeni sağlayan bir tür yapıştırıcı görevi üstlenmektedir. Hal böyle olunca, sosyal sermaye literatüründe sosyal normlara odaklananlar, büyük oranda Durkheim'den etkileneceklerdir. Ferdinand Tönnies'in amaca dayalı toplulukları *Gemeinschaft* (cemaat) araçsal topluluklardan *Gesellschaft*

(birliksele-cemiyet) ayırma çalışmalarında da benzer kaygılar görülmektedir. (Uğuz, 2010: 22).

Sosyal sermaye kavramı ilk kez 1916 yılında Lyda Judson Hanifan (1916: 130) tarafından toplumsal katılımın okul performansına katkısını ele alan yazılarında “kırsal okul aile birliğı merkezlerini anlatırken” tanımlanmış ve kullanılmıştır. Hanifan, sosyal sermaye kavramını toplumsal birer birim olarak birey ya da gruplar arasında iyi niyet, arkadaşlık ve sempati üzerine kurulu ilişkiler ağıının toplamı olarak tanımlamaktadır. (Woolcock ve Narayan, 2000: 229). Bu anlamda, sosyal sermaye sosyal şartları iyileştirmesi ve sosyal ihtiyaçları gidermesiyle sosyal refahı artırma fonksiyonuna da sahiptir.

Grafik 1: Sosyal Sermaye İle İlgili Makale Sayısının Yıllara Göre Değışimi

Kaynak: (OECD, 2004: 9).

1981’den önce anahtar kelime olarak sosyal sermaye birçok dergi makalesinde toplam yirmi kere kullanılmıştır. 1991 ile 1995 yılları arasında bu sayı 109’a ve 1996 ile Mart 1999 arasında 1003’e yükselmiştir. Dolayısıyla, (Grafik 1’de görüldüğü gibi) güvenli bir şekilde sosyal sermayeye olan bilimsel ilgideki bir patlamadan bahsedebiliriz. Hatta, benzer şekilde dikkat çekici bir biçimde, halk dilinde de kullanılmaya başlayan bu terimi, artan sayıda gazeteci ve siyasetçi de kullanmaktadır. (Field, 2008: 5). 1980’li yıllardan sonra hızla önem kazanan sosyal sermayenin

günümüzde sahip olduğu anlam ve öneme erişmesinde konuyla ilgilenen üç ismin katkısı çok önemlidir: Pierre Bourdieu, James S. Coleman ve Robert Putnam.

Pierre Bourdieu

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün sosyal sermaye kavramını ele aldığı en önemli çalışmalarından biri olan *The Forms of Capital* (1986) çalışması Bourdieu'nün sosyal sermaye anlayışını ortaya koymak adına ilgi çekicidir. Sermaye türlerini değerlendiren çalışmasında Bourdieu sermayenin yalnızca ekonomik temelli anlaşılmaması gerektiğini ortaya koyarak kendi toplumsal sınıf kavramı üzerinden sosyal sermaye kavramını şekillendirmiştir.

Bourdieu sosyal sermaye kavramını bireyin sosyal ilişkiler sürecinde belli statüler elde etmesinde ve bu statüleri elde ederken hangi kaynakları harekete geçirdiğini analiz etme anlamında (mikro düzeyde) ele almıştır. Bu noktadan hareketle sosyal sermayeyi şu şekilde tanımlar: Sosyal sermaye gerçekte veya uygulamada karşılıklı tanışıklık ve tanımaya dayalı olarak az ya da çok kurumsallaşmış, uzun ömürlü iletişim ağına sahip olması nedeniyle, bir bireyin veya bir grubun haklı olarak hissesine düşen kaynakların bir toplamıdır. (Field, 2008: 20). Bu açıdan sosyal sermayeyi oluşturan iletişim ağları ya da olanakları doğal ya da toplumsal olarak verilmiş birer durumdan öte belli bir zamanda oluşturulmuştur ve bu anlamda ilişki ağındaki herkes için kurumsallaşma açısından bir başlangıç niteliğindedir. (Bourdieu, 1986: 52).

Bourdieu için sosyal sermaye kişilere atfedilecek veya mülkiyeti söz konusu olan bir şey olmaktan ziyade, başkalarıyla paylaşılan bir olgudur. Ancak, bireyin ulaşabileceği sosyal sermaye seviyesi, aslında onun sosyal ağlar içindeki pozisyonundan kaynaklanan ve ileride bazı hedeflere ulaşabilmek için yaptığı yatırım stratejilerinin bir sonucudur. Sosyal sermaye uzun süreli iletişim ağlarına sahip olmayla bağlantılı fiili ve potansiyel kaynakların toplamını temsil etmektedir. (Erselcan, 2009: 250). Söz konusu ilişki ağları Bourdieu'ye göre toplumsal sınıflar arası eşitsizliklerin ve farklılıkların bir sonucudur. Bourdieu kendi toplumsal sınıf anlayışından hareketle aslında sosyal sermayenin imtiyazlıların bir serveti olduğunu ve onların üstünlüklerini sürdürmek için kullandıkları bir araç olduğunu düşünmüştür. (Field, 2008: 27).

Genel olarak ifade etmek gerekirse, Bourdieu sosyal sermayeyi, bireyin sosyal ilişkiler sürecinde belli statüler elde etmesinde ve bu statüleri elde ederken hangi kaynakları harekete geçirdiğini analiz etme anlamında (mikro düzeyde) ve toplumsal ilişkilerdeki önemi açısından ilk kez kapsamlı olarak ele almakla beraber toplumsal sınıflar arasındaki farklılıkların bir sonucu olarak olumsuz yanlarıyla değerlendirmiştir.

James S. Coleman

1988 yılında sosyolojide (özellikle eğitim sosyolojisi alanında) sosyal sermaye kavramının önem kazanmasında sosyolog James S. Coleman'ın etkisi büyüktür. *Social Capital in Creation of Human Capital* (Beşeri Sermayenin Yaratılmasında Sosyal Sermaye) adlı yazısına atıfta bulunmak gerekmektedir. Burada Coleman (1988), sosyal sermaye ile “toplumsal yapıların insanların bir şeyler başarmalarını sağlayan yönlerini” kastetmektedir. Coleman'a göre sosyal sermaye üretken faaliyeti kolaylaştırıcı bir fonksiyona sahiptir. Bu anlamda örneğin içinde itimat ve güvenin yaygın olduğu bir topluluk, buna sahip olmayan benzer bir topluluktan çok daha fazla şey başaracak bir kapasiteye sahip olacaktır. (Şan, 2006:7).

Amerikan varoşlarındaki eğitim düzeyi üzerine yapmış olduğu bir dizi araştırmada, Coleman sosyal sermayenin sadece güçlüklerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda fakirlere ve kenarda kalmış topluluklara da ciddi yararlar sağladığını gösterebilmiştir. Coleman'a göre sosyal sermaye, bir kaynağı temsil eder, çünkü sosyal sermaye karşılıklılık beklentilerini de içerir ve ilişkilerin yüksek derecede güvenle ve ortak değerlerle yönetildiği, daha geniş iletişim ağlarını kapsamak için herhangi bir bireyin ötesine geçer. Sosyal sermaye kavramı, insanların mevcut çıkarlarına en uygun olanın rekabet etmek olduğu durumlarda bile neden işbirliği yapmayı seçtiklerini sorusuna da bir çözüm sunmaktadır. Coleman'ın tarafında, sosyal sermaye bir bakıma açıkça klasik ekonomi teorisindeki 'görünmez el'in rolüyle karşılaştırılabilir ve onunla uyumludur. (Field, 2008: 28-30).

Coleman'ın sosyal sermaye kavramına olan ilgisi okullardaki başarı düzeyi ile sosyal eşitsizlik arasındaki ilişkiden doğmuştur. Coleman (1961) *The Adolescent Society* (Ergenlik Toplumu) adlı eserinde, Chicago'daki lise öğrencileri ile ilgili yaptığı bir çalışmada şu sonuçlara ulaşmıştır: Akran grupları, gençlerin görüşlerini

(hoşnutsuzluklarda dahil) aile ve öğretmen gibi sorumluluk sahibi yetişkinlerden daha fazla etkilemektedir. 1960'ların ortalarında, Coleman'dan altı etnik grup arasında, eğitime dayalı başarı ve eğitim imkanları üzerine bir araştırma yapması istenmiştir. Federal Kanun tarafından koruma altına alınmış ve Amerikan Eğitim Bakanlığı tarafından denetlenmiş bu araştırma “sosyal bilimlerde bir dönüm noktası” olarak görülmüş ve daha sonra “Coleman Raporu” olarak bilinmeye başlamıştır.

Bu çalışma, ailenin ve toplumun arka plandaki niteliklerinin, okulun yapısından daha ağır basma eğiliminde olduğunu doğrulamıştır. Yaklaşık elli bin lise öğrencisinin aile geçmişi ve bilişsel başarıları üzerine yaptığı bir çalışma sonucunda özellikle sosyo-ekonomik ve etnik bakımdan çok zarar görmüş öğrenciler için ilginç olarak, ailelerin çocuklarının bilişsel gelişimlerine çok az yardım ederek katkıda bulundukları sonucuna ulaşmıştır. Bu noktadan hareketle Coleman, toplulukların aile içindeki sosyal ve ekonomik zararların etkisini dengeleyecek bir sosyal sermaye kaynağı olduğu sonucuna varmıştır. (Field, 2008: 32).

Coleman, eğitim alanındaki sorunları araştırırken, gençlerin okuldan ayrılma problemleri ve okulda başarısızlık nedenleri üzerinde durmuştur. Okuldan ayrılma ve başarısızlık nedenlerini değerlendirirken aile geçmişine dair çıkarımlarda bulunmuştur. Ailenin sosyo-ekonomik durumunu, aile üyelerinin eğitim seviyelerini araştırmanın yanında sosyal sermaye kavramını tanımlayarak gençlerin sosyal ortama uyum sorunlarını da göz önünde bulundurur. Coleman'a göre sosyal sermaye, okul çağındaki çocukların aile arasındaki yakın ilişki yanında evin ve okulun ait olduğu toplumun sürekliliğini, bağların sağlamlığını gösterir. Coleman'ın deneysel araştırmasına göre ailenin maddi imkânlarının ve eğitim durumunun yanı sıra sosyal sermaye de okuldan ayrılma eğilimi üzerinde etkilidir. Sosyal uyum ayrılma oranının düşmesinde olumlu bir etkiye sahiptir. Sosyal sermaye birikiminin yüksek olduğu toplumlarda, kişiler arası iletişim ağlarının yoğunluğu, karşılıklılık beklentileri ve toplumsal güvenin yüksek oluşu, gençlerin toplumsal değer ve normlara uyum sağlamasını kolaylaştırırken, eğitim alanında da başarılı olmalarının önünü açar. Coleman, sosyal sermaye ile “toplumsal yapıların insanların bir şeyler başarmalarını sağlayan yönlerini” kastetmektedir. Bu anlamda örneğin içinde itimat ve güvenin yaygın olduğu bir topluluk, buna sahip olmayan benzer bir topluluktan çok daha fazla şey başaracak bir kapasiteye sahip olacaktır. (Devamoğlu, 2008: 10).

Coleman, sosyal sermayeyi, hem bireylerin rasyonel seçimlerini hem de bu seçimlerini etkileyen sosyal bağlamı açıklayabilmek amacıyla sosyolojik ve ekonomik yaklaşımları kombine ederek kullanır. Bu anlamda sosyal sermayeye yalnızca ne olduğu değil fonksiyonu açısından da bakan Coleman’a göre sosyal sermaye tek bir varlık değildir, ortak iki özelliği olan farklı varlıkların türevidir. Sosyal yapının bazı düzlemlerinden oluşan bu varlıklar yapının içindeki bireylerin hareketini kolaylaştırıcı rol oynarlar. (Coleman, 1994: 302). “Sosyal yapının düzlemleri” bağlamında Coleman’a göre sosyal sermaye şu üç farklı formda vücut bulacaktır:

- Yükümlülükler, beklentiler ve yapıların güvenilirliğinde,
 - Eylemlere bir kanal sağlamak için sosyal yapı içinde akan bilgi kanallarında,
 - Belirsizlikleri azaltan, bireylerin kamu yararına faaliyet göstermelerini sağlamak amacıyla düzenleyici araçlar olarak hizmet eden normlar ve etkin yaptırımlarda.
- (Uğuz, 2010: 33).

Özetle, sınıf çatışmaları ve salt rekabet anlayışı üzerine sosyal sermaye tanımını inşa eden Bourdieu’nün aksine işbirliği anlayışından yola çıkan Coleman sosyal sermayeyi yalnızca onu yaratanlara ya da güçlülere ait olarak değil sosyal yapının bütününe hizmet eden bir kamu hizmeti olarak tanımlamıştır. Böylece Coleman sosyal sermaye teorisine katkıda bulunmakla kalmamış, onun sosyal bilimlerdeki tartışma ve etki alanını genişleterek sosyal sermaye teorisine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Robert Putnam

Sosyal bilimlerde ve çalışmalarda sosyal sermaye kavramını ana ekseninde tutan ve kavrama önem kazandıran, en önemli sosyal bilimcilerden biri de siyaset ve sosyal bilimci de Robert Putnam’dır. Onun görüşleri özellikle *Bowling Alone* (2000) (Tek Başına Bowling) çalışmasının yayımlanmasından sonra önem kazanmıştır. Bu çalışmada Putnam, Amerika genelinde sivil katılım alanında önemli düşüşlerin yaşanmakta olduğunu geniş toplum kesimleri üzerine yürütmüş olduğu çalışmalar sonucunda, sosyal sermayesi eriyen Amerika’dan söz açmaktadır. Ona göre sosyal sermayenin erimesine sebep olan en önemli etmen de sivil toplumun Amerika’da gerileme içerisinde bulunduğu gerçeğidir. Bu anlamda bir çok yazar güçlü bir sivil toplum ile sosyal sermaye arasında önemli bağlar olduğuna vurgu yapmışlardır. Başta

Putnam olmak üzere bir çok kuramcının sivil toplumun varlığı ile sosyal sermaye arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu vurgulamaktadırlar. (Şan, 2006: 22).

Putnam'ın, Bourdieu ve Coleman'dan en önemli farkı sosyal sermaye kavramını, bireysel bağlamdan (mikro düzey) çıkararak toplumsal düzeyde (makro) ele almasıdır. Çünkü onun teorisinde, kişisel eylem ve amaçlardan ziyade önemli olan 'kolektif eylem'dir. Putnam sosyal sermayenin 'işbirliği'ni olası kılması dolayısıyla özellikle kolektif eylemlerde önemli olduğunu ileri sürer. Onun teorisinde "karşılıklılık" kavramına vurgu vardır ve bireylerin ağlarda bir araya gelerek etkileşime girmeleri önemlidir. Bourdieu ve Coleman'ın aksine sosyal sermaye kavramının sentezci bir çözümlemesini yapmakta, sosyolojik, psikolojik ve siyasal etmenlerle sosyal sermayenin getirilerini bir arada ele almaktadır. Kavramı, bireyler arasında işbirliğini kolaylaştıran "güven, normlar ve ağlar" gibi bağlantılar üzerinden tanımlama yoluna giden Putnam'a göre sosyal sermaye; ortak hedefleri sağlamak amacıyla ortakların işbirliği halinde ve etkin şekilde ortak hareket etmesini sağlayan güven, sosyal normlar ve ağlar gibi sosyal örgütlenmenin özelliklerinden oluşmaktadır. (Uğuz, 2010: 36).

Şekil 1: Putnam'ın Sosyal Sermaye Teorisi

Kaynak: (Tollini, 2005: 9, aktaran Uğuz, 2010: 37)

Şekil 1'de görüldüğü gibi Putnam'a göre sosyal sermayenin oluşum sürecinde "katılım", "karşılıklılık" ve "güven" birbirinin varoluş nedenidir. Ancak bu süreç sonucunda sosyal sermayenin anahtarı olan "kolektif eylem" ya da sivil katılıma ulaşılabilir. Yine Putnam'a göre katılıma ilgini azalması, aile yapısı ile ilgili sorunlar,

sosyal hareketliliğin artması (göç) gibi durumların artmasıyla sosyal sermaye artışı ters orantılıdır.

Putnam *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* (1993) isimli çalışmasında, İtalya’da yapmış olduğu araştırmalarla toplumlardaki sivil katılım - ki bu da gönüllü kuruluşlara üyelik ile ölçülmektedir- ile sosyal sermaye arasında doğru orantı bulunduğu ifade etmektedir. Putnam, sosyal sermayeyi makro düzeyde yani toplumsal katılım anlamında incelemektedir. Putnam’ın gündeme taşıdığı bir kavram olarak sosyal sermaye “toplumsal kalkınma için gerekli olan her şey var olduğu halde eksik kalan şeyi ararken bulunan bir duruma” göndermede bulunmaktadır. Sosyal sermaye olarak Putnam’ın atıfta bulunduğu şeyler aslında modernist teoride çoktan terk edilen bazı geleneksel kurum ve fenomenlerden ibarettir. (Şan, 2006:8). Putnam, İtalya üzerine yaptığı çalışmasında İtalya’nın kuzeyi ve güneyi arasındaki kurumsal performans farkına vurgu yaparak, bu farkın toplumsal güven düzeyinin, sivil kültürün ve gönüllü işbirliğinin iki bölge arasında farklı düzeylerde olmasından kaynaklandığını söyler. Putnam kurumsal performans ile sosyal sermaye arasında doğru orantılı bir ilişkiden bahsederek, sosyal sermaye stokunun yüksek olduğu toplumlarda gerek mikro düzeyde ekonomik işletmelerin başarısının, gerekse makro düzeyde yönetim performansının daha yüksek olduğunu vurgulamıştır. İtalya üstüne yaptığı çalışmada İtalya’nın kuzeyi ile güneyi arasındaki yönetim performansını var olan toplumsal ağlar, güven düzeyi, karşılıklılık gibi noktalarda incelemiş ve sosyal sermayenin önemi üzerinde durmuştur. (Devamoğlu, 2008: 12).

Putnam’a göre (1993) toplumdaki sivil katılım oranı sosyal sermaye düzeyi hakkında en önemli göstergedir. Toplumsal katılım ne kadar fazla olursa o toplumda sosyal sermaye de o derecede gelişmiş demektir. Bu şekilde olan bir topluma Putnam *civic community* yani “yurttaşlık topluluğu” adını vermektedir. Putnam’ın yurttaşlık topluluğu adını verdiği yapıda dernekler ve yardımlaşma yapıları son derece gelişmiştir. Bu gibi toplumlarda dernekler ve sivil toplum kuruluşları, devlet kurumlarının ve hükümetin işleyişine istikrar ve verimlilik açısından destekte bulunur ve o toplumda güçlü bir demokrasinin oluşmasına katkı sağlar. Putnam’a göre sosyal sermayesi gelişmiş olan toplumlarda kurumsal performans en üst düzeydedir. Çünkü sosyal sermaye gönüllü yardımlaşmayı teşvik eder. Bu durumda ise sosyal sermayenin en önemli bileşeni de güvendir: Toplumsal güven ise toplumda yerleşmiş olan karşılıklılık

normlarının varlığı ve yurttaş katılımı ağlarının (*civic engagement networks*) düzeyiyle ölçülür. Yani katılım ağları ne kadar yoğun olursa, yurttaşlar da o oranda toplumsal ortak yarar için yardımlaşmayı benimserler. Dolayısıyla Putnam'ın anlayışında sosyal sermaye, sivil toplum kavramıyla eş değer bir anlam taşımaktadır. (Şan, 2006: 9).

Özetle, Putnam sosyal sermayeyi, karşılıklı yarar için koordinasyon ve işbirliğini kolaylaştıran ağlar, normlar ve sosyal güven gibi sosyal örgütlerin sahip oldukları özelliklerin birlikteliği olarak tanımlar. (Özdemir, 2008: 82). Sosyal sermayeyi kişisel çıkar ilişkileri ve sosyal sınıf farklılıklarının dışına çıkaran ve toplumsal düzeyde ele alan Putnam sosyal sermayenin temel unsurlarını tanımlayarak günümüz araştırmalarına yön vermekle kalmamış aynı zamanda siyaset bilimi ve sosyoloji alanında yaptığı kapsamlı çalışmalarla sosyal sermaye teorisine büyük katkılarda bulunmuştur.

Francis Fukuyama

Sosyal sermaye kavramına günümüzde toplumsal ve siyasi anlamda çok farklı bir boyut kazandıran bir diğer kuramcı liberal demokrasilerin dünyaya yayılması üzerine kurduğu 'tarihin sonu' teziyle gündemden düşmeyen Amerikalı siyaset bilimci Francis Fukuyama'dır.

Fukuyama bir toplumsal kurtuluş reçetesi olarak sosyal sermaye kavramını ele aldığı *Büyük Çözülme* (2000) ve *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması* (2000) isimli çalışmalarında toplumsal kalkınmayı ekonomik kalkınmanın önüne koymuştur. Ona göre toplumsal kalkınma olmaksızın ekonomik kalkınma temelsiz ve geçicidir. Sosyal sermayenin bir bileşeni olarak güven kavramının dayanıklı sosyal kurumlar oluşturmanın anahtarı olduğunu ve bunun devlet müdahalesiyle bir ordu ya da merkez bankası kurmak gibi tesis edilemeyeceğini savunmaktadır.

Bu noktadan hareketle Fukuyama (2000b) dünyadaki tüm ekonomik faaliyetlerin arkasındaki sosyal işbirliğini sağlayan kurumların önemine işaret etmektedir. Bu kurumların varlığı ile mülkiyet haklarının, sözleşmelerin ve ticari yasaların (hepsi her ne kadar pazar ekonomisinin temelini oluşturuyor olsa da) sosyal sermaye ve güvenle birleşirse ekonomik anlam kazanacağını vurgulamaktadır. Fukuyama'nın teorisinde güven, ortak ahlaki normlar ve değerlere dayanan, köklü

toplulukların ürünüdür ve toplumların ekonomik refahı güven kavramının düzeyine, dolayısıyla sosyal sermayenin varlığına bağlıdır.

Fukuyama'ya göre en yalın tanımıyla sosyal sermaye, bireyler ve gruplar arasında işbirliğinin tesisi için zemin sağlayan değerler ve normlar bütünüdür. Bu tanımda, iletişim ağları, sivil toplum ve güven sosyal sermayenin bileşenleridir, yoksa sosyal sermaye kendiliğinden gerçekleşemez. (Fukuyama, 1999: 3).

Genel olarak Fukuyama, ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma, sosyal kurumların önemi ve yeni dünya düzeni arasında disiplinler arası bağlantılar kurarak sosyal sermaye teorisine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Tablo 1: Özet: Sosyal Sermayenin Tanımları

Bourdieu	Sosyal sermaye gerçekte veya uygulamada karşılıklı tanışıklık ve tanımaya dayalı olarak az ya da çok kurumsallaşmış, uzun ömürlü iletişim ağına sahip olması nedeniyle, bir bireyin veya bir grubun haklı olarak hissesine düşen kaynakların bir toplamıdır.
Coleman	Sosyal sermaye sorumluluklar ve beklentiler, bilgi kanalları ve sosyal normlardan oluşur. Sosyal sermaye insanların gruplar içinde birlikte çalışma becerisidir. Sosyal sermaye yokluğunda başarılabilen ya da sadece yüksek maliyetlerde başarılabilen belirli amaçları gerçekleştirmeyi kolaylaştıran sosyal organizasyondur.
Putnam	Sosyal sermaye koordinasyonlu eylemleri kolaylaştırarak toplumun etkinliğini geliştiren güven, normlar ve ağlar gibi sosyal organizasyon özelliklerine işaret etmektedir. Sosyal sermaye bireyler arasındaki bağlantılardır; sosyal ağlar, karşılıklılık (mütekabiliyet) normu ve bunlardan ortaya çıkan güvenilirdir.
Fukuyama	Sosyal sermaye insanların ortak amaçları için gruplar ya da organizasyonlar halinde bir arada çalışabilme yeteneğidir. Sosyal sermaye bir toplumda veya onun üyelerinde güven duygusunun hakim olmasından kaynaklanan bir yetidir. Sosyal sermaye grup üyelerince paylaşılan enformal kurallar veya normların grubun üyeleri arasında işbirliğine izin veren bir setidir. Sosyal sermayeyi yaratan normlar doğru söyleme, sorumlulukları yerine getirme ve karşılıklılık (mütekabiliyet) gibi erdemleri içerir.
OECD	Sosyal sermaye, bir grup içerisinde ya da gruplar arasında işbirliğini kolaylaştıran anlayışlar, paylaşılan değerler ve normlarla birlikte ağlardan oluşmaktadır.
Dünya Bankası	Sosyal sermaye bir toplumun sosyal etkileşiminin niteliği ve niceliğiyle biçimlenen normlar, ilişkiler ve kurumlara atıfta bulunur. Sosyal sermaye bir topluluğu bir arada tutan bir çeşit tutkaldır.

Dünya Bankası ve OECD

Sosyal sermaye konusunda çalışma ortaya koyan diğer yazarları etkilediği ve görüşlerine temel teşkil ettiği için yukarda ele alınan Bourdieu, Coleman, Putnam ve Fukuyama'nın yanında sosyal sermayeyi uluslararası kuruluşlar düzeyinde gündeme taşıyan ve üzerine disiplinler arası (ekonomi, sosyoloji, eğitim, kalkınma gibi) çalışmalar yürüten iki önemli uluslararası kuruluş bulunmaktadır: OECD ve özellikle Dünya Bankası. Böylece sosyal sermaye kavramı günümüzde sadece sosyal bilimler içinde olanları ilgilendiren bir konu olmaktan çıkarak küresel ölçekte dünyanın ekonomi ve gündemini etkileyen bazı önemli kuruluşlarca da ele alınan bir kriter haline gelmiştir.

Sosyal sermaye kavramının Dünya Bankası araştırmalarında nasıl ön plana çıktığını, bu kavramın 5 yıl içerisinde sıfırdan başlayıp yükselişine ve 1998'in sonlarına doğru bu kavrama tahsis, edilmiş web sayfasına (<http://worldbank.org/poverty/scapital>) bakarak görmek mümkündür. Kavram bu sayfada iki ana tema etrafında yapılandırılmıştır. Birincisi sosyal sermayenin kaynaklarının (aile, topluluk, sivil toplum, kamu sektörü, etnik köken ve cinsiyet), ikincisi ise konularının (suç ve şiddet, iktisat, ticaret ve göç, eğitim, çevre, maliye, sağlık, beslenme ve nüfus, bilgi teknolojisi, yoksulluk ve ekonomik kalkınma, kentsel kalkınma, su ikmali ve sağlık tedbirleri) belirlenmesidir. (Fine, 2011: 256).

OECD'ye göre sosyal sermaye, bir grup içerisinde ya da gruplar arasında işbirliğini kolaylaştıran anlayışlar, paylaşılan değerler ve normlarla birlikte ağlardan oluşmaktadır. Bu tanımda sosyal sermayeyi kolektif amaçlara ulaşmanın yolu olarak gören Coleman ve güven, ağlar ve normlarla bileşenleri açısından ele alan Putnam'ın etkisi açıktır. Bu hususta, Dünya Bankası daha geniş bir tanım ortaya koymaktadır: Sosyal sermaye bir toplumun sosyal etkileşiminin niteliği ve niceliğiyle biçimlenen normlar, ilişkiler ve kurumlara atıfta bulunur. Sosyal sermaye bir topluluğu bir arada tutan bir çeşit tutkaldır. (Uğuz, 2010: 44). Bu anlamda sosyal sermaye yalnızca toplumun temelini oluşturan kurumların toplamı değil aynı zamanda bu sosyal kurumları bütünleştiren bir faktördür.

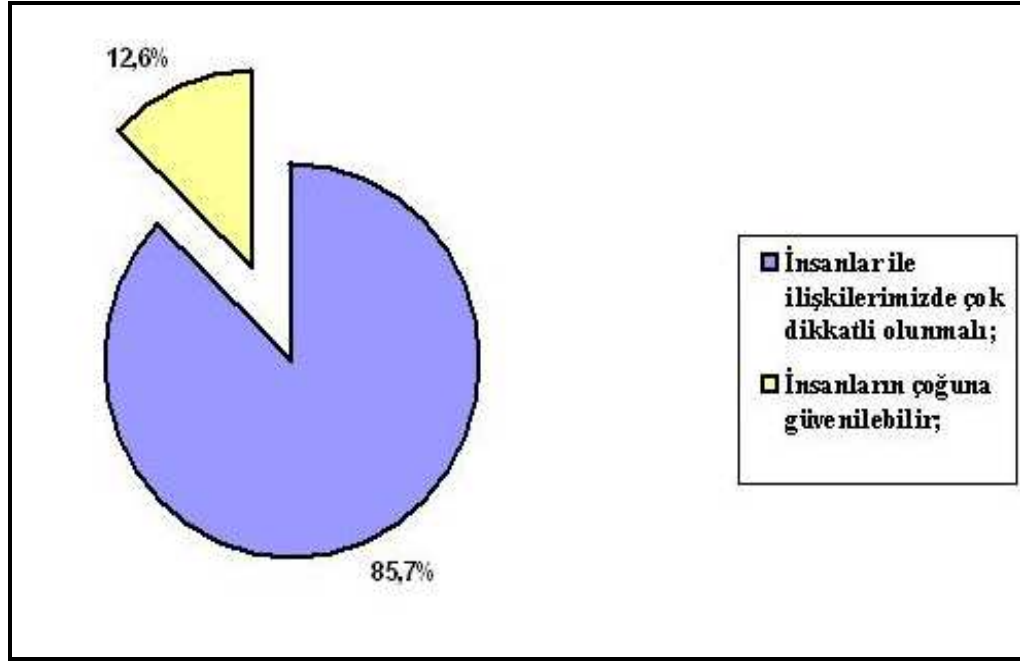
2.1.2. Sosyal Sermayenin Unsurları

Sosyal sermaye kavramının tanımında olduğu gibi literatürde onu meydana getiren unsurlarda da net bir fikir birliği ve kabul yoktur. Örneğin Narayan'a göre sosyal sermayenin grup niteliği, genelleştirilmiş kurallar, birliktelikler, girişkenlik, komşularla bağlantılar, gönüllülük ve güven olmak üzere yedi değişik unsuru mevcuttur. Diğer bir kaynağa göre sosyal sermayenin öğeleri güven, sosyal etkileşim türleri, sosyal ağlar, kurallar ve normlardır. (Uğuz, 2010: 60). Sosyal sermaye unsurlarını ortaya koyan çalışmalarda güven, normlar ve sosyal ağların ortak unsurlar olduğu görülmektedir. Bu nedenle, sosyal sermaye kavramının tanım ve ölçümünde anahtar kavram haline gelmiş olan bu üç unsur üzerinde durulacaktır.

2.1.2.1. Güven

Bireyler sahip oldukları statüye uygun roller ve alışkanlıklarla davranışta bulunurlar. Günlük sosyal ritüellerin çoğu kanun ya da mevzuatla düzenlenen kurallarla yürütülmez. Bireyler günlük yaşamlarında selamlaşmaktan alış-veriş sırasında pazarlık yapmaya kadar sayısız davranış biçiminde düşünmedikleri bir çok kabulle hareket ederler. Tüm bu davranış biçimlerinin sağlıklı bir iletişim ortamında gerçekleşmesi, aile ve arkadaşlık bağlarının kurulup devam etmesinin ardında kimi zaman farkında bile olunmayan bir kavram yatmaktadır: Güven.

Birinin diğer insanlara güvenmesi, diğer insanların onun temel değerlerini paylaştığına dair, temel ahlaki bir varsayım üzerinde şekillenir. Diğer kişiler onunla dini ya da siyasi bakımdan aynı görüşleri paylaşmıyor olabilirler ancak temel bir düzeyde, gerekli olan işbirliğini yapmak için bireyler arasında ortak bir takım bağların bulunduğu argümanını herkes kabul eder. Uslaner (2002), güven kavramını ahlaki bir değer olarak kabul ederken, başkalarına güven duymanın altında yatanın başkalarını da kendi gibi görme, başkalarının davranış biçimini kendi davranışıyla eşit tutma eğiliminden kaynaklandığını savunur. (Devamoğlu, 2008: 23). Sosyal sermayenin ölçümünde en önemli kriterlerden birisi olarak kabul edilen güvenin ölçümüne ilişkin Grafik 1 bir örnek teşkil edebilir.

Grafik 2: Genelleştirilmiş Güven: Türkiye Örneği

Kaynak: (Arı Hareketi, 2006)

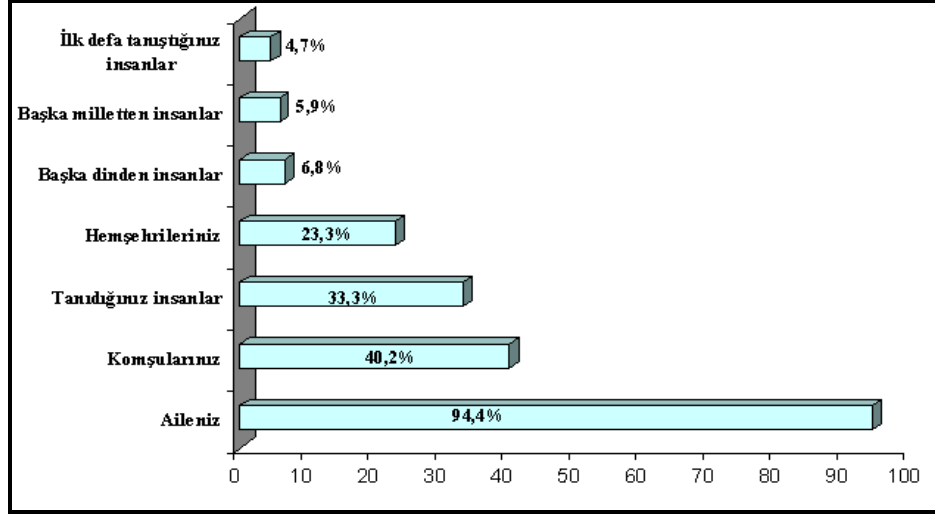
Coleman, Putnam ve Bourdieu (açıkça vurgulamamış olsa da) güven kavramını sosyal sermayenin temel taşlarından birisi haline getirmektedirler. Bazı yazarlarsa, güven kavramını sosyal sermayenin bir boyutu haline getiren bu üç yazardan çok daha ileriye giderek, sosyal sermayenin bir ön koşulu ya da olmazsa olmazı olarak kabul etmektedirler. Fukuyama ve Uslaner’de güven kavramı neredeyse sosyal sermayenin kendisi haline gelir. (Uğuz, 2010: 63).

Durkheim, bir sözleşmede her şeyin sözleşme altına alınamayacağını belirterek güven duygusunun oluşmadığı hiç bir sözleşmenin geçerli olamayacağını altını çizmektedir. O halde güven kavramının varlığı sosyal ilişkilerin, sosyal sözleşmenin ve sosyal hayatın oluşmasının öncülü niteliğindedir.

Sosyal sermayeye kaynak teşkil etmesi ve onun bir unsuru olarak düşünülmesi açısından üç çeşit güven anlayışı tanımlanabilir:

- Yakın ilişkide olunanlar açısından kişiler arası güven (aile, meslektaşlar ve komşular),
- Yabancılar açısından kişiler arası güven ve
- Kamu ve özel kurumlar açısından güven. (OECD, 2001: 41).

Grafik 2’de aile, yakın çevre ve yabancılar açısından güvenin dereceleriyle ilgili Türkiye’de yapılan bir çalışmanın sonuçları verilmektedir.

Grafik 3: Güvenin Dereceleri: Türkiye Örneği
 ("İnsanların Çok Güvenilecekleri Kişiler" "Çok Güveniyorum" Yanıtlarının Oranı)

Kaynak: (Arı Hareketi, 2006).

Sosyal sermayenin hem bir kaynağı hem de sonucu olarak değerlendirilebilecek olan güven kavramı aynı zamanda sosyal birliği destekleyen çoğu norm, değer ve yaklaşımın garantisi niteliğindedir. İnsanların diğer insanlara güvenip güvenemeyeceği ya da insanların güvene layık olup olmadığı hakkında bir ayrıma gidilebilir ama asıl mesele güven kavramının varlığının güvenilirliğin sosyal anlamda inşasına sigorta olabileceğidir. Güvenilirlik, sosyal ağlar, paylaşılan değerler ve normlar gibi çeşitli faktörlerin sonucu olarak oluşan bir davranış biçimi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda güven kavramının sosyal hayatta somutlaşmasıdır.

2.1.2.2. Sosyal Normlar

Sosyal normlar bir topluluk ya da grup içinde uygun ya da uygun olmayan değerleri, inançları, tutumları ya da davranış şekillerini belirlemek ya da tanımlamak için kullanılan işaret ya da davranış kalıplarıdır. Örtük ya da açık şekilde olabilen sosyal normlar, uyum sağlamayan bireyler için toplumdan dışlanmaya kadar ağır şekilde sonuçlar doğurabilir. Ayrıca, bireylerin diğerleriyle olan ilişkilerini düzenleyen geleneksel davranış kuralları olarak da tanımlanır. (Axelrod, 1984: 86).

Sosyal normların bir sonucu olarak karşılıklılık, her bireyin davranımında bulunurken davranışının yol açabileceği sosyal sonuçların farkında olmasıyla ilgilidir. Genellenmiş karşılıklılık normu, sosyal sermayenin oldukça üretken bir parçasıdır. Bu tür bir karşılıklılık ilişkisinin olduğu toplumlarda, kolektif eylem problemleri daha verimli bir şekilde çözülebilmektedir. Karşılıklılık, kişisel çıkar ile dayanışma arasında arabuluculuk görevini üstlenir. Putnam’a (1993) göre karşılıklılık ilkesi temelindeki her bireysel eylem, kısa dönemde bir fedakârlığın ve uzun dönemde kişisel çıkarın birleşimidir. Karşılıklılık, kısa dönemde her biri fedakârlık (başkaları için fayda) gibi görünen fakat uzun vadede, her bir katılımcıyı önceki durumundan daha iyi bir noktaya taşıyacak bir dizi eylemden meydana gelir. (Devamoğlu, 2008: 28).

Normların sosyal sermayeyi yaratma kapasitesi toplumun yararı için bireylerin kendi çıkarlarından vazgeçmeyi öngörmesinden kaynaklanmakta, sosyal destek, statü, onur gibi ödüllerle desteklenen normlar, insanların kamu yararına duyarlı olmasını sağlamakta ve kişiler arası bağları güçlendirmektedir.

Sosyal normların sosyal sermayenin üretimi açısından sahip olduğu bu önemi Putnam’ın çalışmalarında görmek mümkündür. Putnam’a göre normlar, herkesi kurallara uyulacağına dair beklentiye sevk edecek, bu beklenti de sosyal sermayenin üretimi ve devamına katkıda bulunacaktır. Coleman’ın normların ve güvenin sosyal yapının işleyişindeki rolünü ortaya koymak için kullandığı “NewYork Mücevher Piyasası” örneği ilgi çekicidir. Bu piyasada tüccarlar herhangi bir önlem almadan ellerindeki değerli mücevherleri değiş tokuş ederler. Kapalı bir piyasa yapısında hareket ediyor olmaları ve herkesin birbirini tanıyor olmasından dolayı yanlış davranışta bulunacakların hemen piyasanın dışına atılacağı belli olması ortamı sahtekarlıktan korumakta ve güvenli bir piyasa ortamı yaratmaktadır. (Uğuz, 2010: 61). Bu örnek sosyal sermayenin temel unsurlarından birisi olan güven kavramının sosyal yapıda güven normuna nasıl dönüştüğünü göstermesi açısından dikkat çekicidir.

2.1.2.3. Sosyal Ağlar

Sosyal ağlar genel olarak akrabalık, arkadaşlık, ortak ilgiler, ticari ilişkiler gibi nedenlerle bireylerin karşılıklı bağımlılıklar içinde olduğu sosyal yapıyı ifade eder. Araştırmalar sosyal ağların, bireyler arası ilişkilerden küresel düzeye kadar etkili

olduğunu ve problemlerin çözümünde, organizasyonların işlevinde, bireylerin hedeflerine ulaşmasında kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Sosyal ağlar, sosyal sermaye konusunun bir diğer önemli başlığıdır. Sosyal sermaye üzerine yapılan tüm çalışmalarda analiz edilmektedir. Örneğin Coleman’a göre, sosyal sermaye bireyler arasındaki ilişki yapılarında var olmakta, birey ya da grupların ağlara katılımının kolektif bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. (Uğuz, 2010: 69). Sosyal ilişkilerin oluşmasına zemin teşkil eden sosyal ağların, dolayısıyla sosyal sermayenin de belirleyicilerinden olduğu söylenebilir.

Putnam’a (1993) göre, modern ya da geleneksel, otoriter ya da demokratik, feodal ya da kapitalist her toplum, hem formel hem de enformel, kişiler arası iletişim ve alış-veriş ağları ile sarılı durumdadır. Bu ağların bir kısmı ‘yatay’ iken; yani eşit güç ve statüye sahip gruplar tarafından oluşturulurken, bir kısmı asimetrik hiyerarşi ve bağımlılık ilişkilerinin yer aldığı grupları birbirine bağlayan ‘dikey’ örgütlenmelerdir. Gerçek hayatta bu ağlar hem dikey hem de yatay bir takım ilişkilerin yer aldığı yapılardır. Örneğin, her futbol takımının bir kaptanı olduğu gibi, hapishanelerdeki gardiyanlar da bazen mahkumlarla arkadaşlık ederler. Kolektif eylemin ikilemini çözmede, yatay ağlar taraflara yardımcı olduğuna göre, yatay bir şekilde yapılanmış örgütler de geniş anlamda kurumsal performansa olumlu bir etkide bulunurlar. Yatay olarak örgütlenmiş gruplara üyelik (spor kulüpleri, kooperatifler, karşılıklı yardımlaşma dernekleri, kültürel dernekler ve gönüllü birlikler gibi), olumlu bir yönde iyi yönetimle ilişkilendirilebilir. Tersine, dikey olarak örgütlenmiş yapılara üyelik oranı ise (mafya gibi) kötü bir idarenin varlığına işaret eder. İtalya’daki kuzey-güney farkı bu bağlamda açıklanabilir. (Devamoğlu, 2008: 29-31). Sosyal ağların bir niteliği olarak ideal bir yönetimin dikey ilişkilerin baskın olduğu yapılardan öte spor takımları ve müzik gruplarında görülmesi olağandır.

Yatay bir şekilde yapılanmış sosyal ağlar, yaygın ve kabul görmüş sosyal normların sürdürülmesine yardımcı olacağı gibi aidiyet ve güven duygusunu da geliştirecektir. Bu durum, aynı sosyal sermayenin unsurlarının sosyal yapı içinde ilişkili ve iç içe olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: Güç ve Niteliğine Göre Bağ Çeşitleri

Düzey	Güçlü Ağlar	Zayıf Ağlar
Dayanışmacı Ağlar (yatay)	Yakın arkadaşlıklar ya da aileler (Sosyal sınıf ya da din gibi benzer sosyal niteliklere sahip.)	Gönüllü birlikteliklerdeki benzer çıkar ya da sosyal niteliklere sahip üyeler.
Aracı Ağlar (yatay)	Yakın arkadaşlıklar ya da aileler (Yaş, cinsiyet ya da etnisite gibi farklı sosyal niteliklere sahip.)	Gönüllü birlikteliklerdeki farklı sosyal nitelikli üyelikler ve tanışıklıklar.
Bağlantı Kuran Ağlar (dikey)	Yakın iş arkadaşlıkları (Farklı hiyerarşik pozisyonlardaki.)	Farklı hiyerarşik pozisyonlardaki mesafeli iş arkadaşlıkları ve vatandaşlarla kamu çalışanları arasındaki bağlar.

Kaynak: (Ferlander, 2007, aktaran Uğuz, 2010: 73).

Tablo 2’de sosyal ağlar için güç ve sosyal ilişkinin niteliğine göre çeşitlenen bu yapı sosyal sermaye açısından yorumlanacak olursa, yine ilişkilerin niteliğine göre dayanışmacı, aracı ve bağlantı kuran sosyal sermaye çeşitleri tanımlanmış olur.

Bu anlamda, “*dayanışmacı (bonding) sosyal sermaye*” eğitim, yaş, etnik köken ya da siyasi görüş gibi niteliklerinden çoğu benzeyen bireyler arasında oluşan dayanışmayı ifade eder. Dolayısıyla, “dayanışmacı sosyal sermaye” yakın arkadaşlıklar, akrabalıklar gibi daha çok homojen gruplar arasındaki ilişkilerde ortaya çıkar. (Field, 2008: 92). Bu türdeki homojen ağlar içsel bakışı ve aynılıkları güçlendirir. Böylece bu sosyal sermaye türü, bir topluluğu oluşturan bireyler arasındaki içsel bağlardan doğan ve o topluluk içindeki bireylerin ortak amaçlara ulaşmada yararlandıkları bir kamusal mal halini alır. (Uğuz, 2010: 75). Sosyal ağların ve ilişkilerin niteliğinden dolayı, dayanışmacı sosyal sermaye durumunda sosyal sermaye potansiyelinin en yüksek olduğu söylenebilir.

“*Aracı (bridging) sosyal sermaye*” iş birlikleri, tanışıklık, farklı etnik gruplardan edinilen arkadaşlıklar gibi daha zayıf ve daha az yoğun sosyal bağlardan türemekte ve insanları kendilerinden çok farklı bir döngüde hareket eden daha uzaktaki tanıdıklara bağlamaktadır. Bu ağ yapısı içinde farklı çevrelerden gelen aktörler, kendi başlarına gerçekleştiremeyeceklerini düşündükleri şeyleri gerçekleştirmek için daha önceden herhangi bir ilişkilerinin olmadığı ağlara girmekte ve ortak eylemlerde bulunmaktadır. “*Bağlantı kuran (linking) sosyal sermaye*” yaklaşımı ise politik seçkinler ile halk arasındaki ya da farklı sosyal sınıflardan bireyler arasındaki bağlar

gibi sosyal statü ya da gücün farklı düzeylerinden kaynaklanmaktadır. Yani bir hiyerarşideki farklı düzeylerdeki farklı güç, statü ve refaha sahip bireyler ve gruplar arasındaki ilişkilere atıfta bulunur ve daha ziyade kurumsal bağlantıları içerir. (Uğuz, 2010: 81).

2.1.3. Sosyal Sermayenin Boyutları

Bireyler arası ilişkilerin nitelik ve boyutlarına göre sosyal sermaye yapısal, ilişkisel ve bilişsel olmak üzere üç başlık altında incelenebilir. Yapısal boyutunu, sosyal ağların bağlantıları ve yapılandırması, bilişsel boyutunu paylaşılan dil ve anlatılar ve son olarak ilişkisel boyutunu da güven, normlar ve yükümlülükler oluşturur. Bu boyutların her biri, aile birimi içerisinde ve bu birimin dışındaki paydaşlar ile bağlantıları içerisinde yer almaktadır. (Özler, 2007: 445). Sosyal sermaye ve eğitim arasındaki ilişkiyi incelerken sosyal sermayenin bu boyutlarının da göz önünde bulundurulması konuyu etraflıca ele alabilmek adına yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Yapısal boyut; birimler ve insanlar arasındaki sosyal etkileşimi ele alır, ağların kendisi bu boyutun temelini oluşturur. Yani ağlar, roller, kurallar ve içtihatları içermektedir. Bu boyut sosyal sermayenin kullanımında ve geliştirilmesinde gerekli olan diğer aktörlere, bireylere ve gruplara erişimi sağlayan boyuttur.

İlişkisel boyut; belirli insanlar arasında geliştirilen kişisel ilişkilerin yapısına atfen kullanılmakta ve güven, güvenilirlik, normlar, yükümlülükler, özdeşleşme gibi ilişkilerin kaynaklarını ifade etmektedir. Bu boyutun en önemli özelliği kişiler arası güvene dayanmasıdır. Bu boyutta sosyal sermaye işbirliğini kolaylaştırır, işlem maliyetlerini azaltır.

Bilişsel boyut; ortak dil, kodlar, hikayeler gibi ilişkilerin önemli öğelerinden oluşur. Paylaşılan kodlar ve ortak dil, bilgi paylaşımını ve transferini kolaylaştırırken, paylaşılan hikayelerse sosyal sistemin anlaşılmasına yardımcı olacak ve ağ yapısı içindeki aktörler arasında ortak akıl geliştirecektir. Dolayısıyla bilişsel boyut insanların karşılıklı faydalar içeren kolektif eylemlere yatkın hale getirmektedir. (Özdemir, 2008: 86, Uğuz, 2010: 80-82).

2.1.4. Sosyal Sermayenin Belirleyicileri

Sosyal sermaye kuramının diğer alanlarında olduğu gibi belirleyicileri konusunda da kesin çizgilerle belirlenmiş bir çerçeve söz konusu değildir. Bazı çalışmalarda, kişisel değerler, eğitim, kültür, aile çevre, gelir düzeyi, tüketim alışkanlıkları gibi belirleyicilerden söz edilirken, başka çalışmalar bu faktörlerin çoğunu içermeyebilir. Iyer vd.'ye göre sosyal sermayeyi bireylerin eğitim, yaş, gelir düzeyi, etnik yapı, kişilerin yaşadıkları bölge (kentte/kırsal), ev sahibi olup olmadıkları, çalışıp çalışmadıkları gibi faktörler belirlemektedir. (aktaran Öksüzler, 2005: 118).

Başka bir kaynakta ise tarih ve kültür, sosyal yapı, ekonomik eşitsizlik, devlet yapısı, sivil toplum, bireysel değerler, televizyon, aile, eğitim gibi pek çok faktör sosyal sermayenin belirleyicisi olarak sayılmaktadır. (Uğuz, 2010: 53). Çalışmaların çoğunda, sosyal sermaye için önemi de göz önüne alınarak, bu belirleyiciler yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, yerleşim yeri ve büyüklüğü, eğitim, meslek sahibi olma, gelir düzeyi ve dini inanç olarak sıralanabilir.

Gelir bir çok yoldan sosyal sermayeyi etkileyebilir. Birincisi bazı sosyal gruplara ve ağlara katılabilmek için belirli bir gelir düzeyi gerekmektedir. İkincisi yüksek gelir grubunda bulunanlar işleri gereği daha çok sosyal kontak içerisinde oldukları için. Özellikle yüksek düzeydeki hizmet sektöründe, ileri seviyede sosyal ilişki gerekmektedir. Gelir artışı ile sosyal sermayenin artacağı beklenmektedir. *Eğitim* belki de sosyal sermayenin en önemli belirleyicisi olarak bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu nedenle, ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır. *Yaş*, sosyal bağlar, ilişkiler ve arkadaşlıkların gelişiminde önemli bir faktördür. Dolayısıyla sosyal sermayenin yaşla birlikte artmasını bekleriz. Bu sebeple yaşlı nüfus oranı genç nüfusa göre yüksek olan toplumların daha çok sosyal sermayeye sahip olması beklenir. Bununla birlikte tam tersi de düşünülebilmektedir. Sosyal sermaye için yatırım ileri yaşlarda azalabilir. (Öksüzler, 2005: 119-120).

Cinsiyet ve sosyal sermaye ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar, kadınların genel olarak erkeklerden daha az sosyal ve politik katılım gösterdiğini ortaya koymaktadır. *Medeni durum ve Çocuk sayısı* bireylerin sosyal hayata katılımı üzerinde çok büyük bir

etkiye sahiptir. Araştırmalar, evli çiftlerin ve çocuklu ailelerin, zaman ve sosyal imkan nedeniyle, ortalamanın altında sosyal sermaye ve katılıma sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Diğer taraftan, çocuk sahibi olması nedeniyle ebeveynlerin daha fazla sosyal hayata katılım gösterdiklerini ortaya koyan çalışmalarda mevcuttur. (Kaasa ve Parts, 2007: 11).

Yerleşim yeri ve büyüklüğünün sosyal sermayeye etkisi konusunda birbiriyle çelişkili sonuçlar ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların bir kısmı küçük ve kırsal yerleşim yerlerinin, ilişkilerin niteliğinden dolayı, kentlere göre daha yüksek sosyal sermaye birikimine sahip olacağını iddia ederken, diğerleri ise kentlerin, sunduğu sosyal ve ekonomik imkanlardan dolayı, sosyal katılıma daha açık olduğunu savunmaktadır. *Meslek sahibi olmanın*, işsizliğe göre çok daha fazla sosyal katılım fırsatı sunduğu açıktır. Çoğu bilimsel çalışma, *dini inanç* ve ideolojilerin bireylere sosyal ağlara katılım açısından çok geniş imkanlar sunduğu için sosyal sermaye üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. (Kaasa ve Parts, 2007: 13).

2.1.5. Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermayenin Karşılaştırılması

Sosyal bilimlerin hemen hemen tüm alanlarında ele alınan, özellikle eğitim ve ekonomi literatürünün önemli bir konusu olan diğer bir sermaye türü beşeri sermayedir. Genel olarak beşeri sermaye, çalışanın ortaya koyduğu emeğin sahip olduğu bilgi birikimi, mesleki deneyim ve sağlık düzeyine ve bu hususların geliştirilmesine bağlı olarak ekonomi ve topluma kattığı artı değer ve ilave katkıların bütünüdür.

“Beşeri sermaye” (ya da insan sermayesi) kavramı özellikle Becker ve Mincer gibi iktisatçıların geliştirdikleri, birey ya da grupların eğitim ve yetiştirmeye verdikleri önemin yani yatırımın, kişi ve grupların ekonomik sermayeleri üzerinde önemli etkisi olduğu görüşünün temelidir. Lin’in de belirttiği gibi sosyal sermaye ile beşeri sermaye arasındaki ilişki teorik olarak önem taşımaktadır. Bourdieu ve Coleman gibi bazı teorisyenlere göre sosyal sermayenin, beşeri sermayenin üretimine yardımcı olma işlevi vardır. Örneğin ebeveynlerin sosyal ağbağları, bireyin daha iyi eğitim fırsatlarına ulaşma şansını artırır. Öte yandan beşeri sermayenin de sosyal sermayeyi yaratmaktaki önemi açıktır (Başak vd. 9: 2008).

Sosyal sermaye, beşeri sermayede olduğu gibi devamlı değişken bir yapıya sahiptir. Bu manada, sosyo-ekonomik yapıdaki ve hukuk sistemindeki değişimler ile toplumsal yapıyı oluşturan diğer dinamiklerdeki farklılaşma süreci, olumlu veya olumsuz manada sosyal sermayeyi etkilemektedir. Öte yandan sosyal sermayenin dinamik bir yapıya sahip olması sebebiyle kullanılmadığı zaman depolanması mümkün değildir. Bu nedenle sosyal sermayenin kullanım dışı olduğu her zaman dilimi, onun kaybı anlamına gelmektedir. Sosyal sermaye kendisi bizatihi üretimde yer almamaktadır. Ancak, beşeri sermaye ile diğer üretim faktörlerini kullanım yetkisini elinde bulunduran kişilerin, çalışma hedeflerinin belirlenmesinde ve bu doğrultudaki faaliyetlerin yönlendirilmesini ve gerçekleştirilmesini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Bu nedenle sosyal sermayenin varlığı pozitif bir değer ifade ederken, yokluğu beşeri sermayede olduğu gibi nötr değil, negatif bir değere işaret etmektedir. Bu anlamda, eğer beşeri sermaye yoksa, sadece yokluğunun sıkıntısı konu olmaktadır. Ancak, sosyal sermayenin yokluğu, mevcut kaynakların yansız kullanılmasına değil, ülke ve toplumun genel çıkarlarının aleyhine kullanılmasına yol açabilmektedir. (Karagül ve Masca, 2005: 40).

Tablo 3: Beşeri ve Sosyal Sermayenin Farkları

	Beşeri Sermaye (<i>Human Capital</i>)	Sosyal Sermaye (<i>Social Capital</i>)
Objesi (Focus)	Fert ve acenteler	İlişkiler düzeyi
Kaynağı (Source)	Okul ve hayat boyu Eğitim süreci	Eğitim, sosyal değerler ve iletişim imkanları
Ölçüm (Measuring)	Eğitim süresi ve kalitesi	Davranışlar, değerler, üyelikler, katılımlar ve güven seviyesi
Ürünleri/Sonuçları (Outcomes)	Direkt: Gelir ve verimlilik Dolaylı: Sağlık ve sivil aktiviteler	Sosyal bağlılık, Ekonomik başarı, Daha çok sosyal sermaye
Etkileşim (Model)	Doğrusal	Karşılıklılık/dolambaçlı

Kaynak: (Karagül, 2005: 47).

Genel olarak sosyal sermaye ve beşeri sermaye, sosyal yapının tesisi, işleyişi ve devamı açısından birbiriyle ilişkilidir. Diğer taraftan aralarında çıkış noktası ve işlev açısından (Tablo 3’de görüldüğü gibi) en temel ayrım beşeri sermayenin bireyler düzeyinde, sosyal sermayenin ise sosyal ilişkiler düzeyinde olmasıdır. (OECD, 2001: 13).

2.2. Konu ile İlgili Araştırmalar

Bu bölümde, araştırma konusu ile ilgili olarak, sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi ile ilgili yapılan çalışmaların özetleri ele alınmıştır. Konuyla ilgili yapılan kaynak taraması sosyal sermaye üzerinde çok sayıda araştırma ve çalışma olmakla beraber sosyal sermayenin eğitimle olan ilişkisi ile ilgili yurtdışında sınırlı sayıda ve Türkiye’de yalnızca birkaç tane çalışma olduğu görülmüştür.

Töremen (2002)’in *Okullarda Sosyal Sermaye: Kavramsal Bir Çözümleme* isimli çalışmasında sosyal sermaye kavramı tanımlanarak, okullarda sosyal sermayenin öğeleri ve sosyal sermayenin nasıl geliştirilebileceği tartışılmıştır. Sosyal sermayenin öğeleri ilişki ağı, sadakat, güven ve aidiyet duygusu olarak dört kategoride ele alınmıştır. Sosyal sermayenin geliştirilmesi için okulda güven ortamının oluşturulması, örgüt üyeleri arasında iletişimi geliştirmek, teşvik etmek, üyelerin bir araya gelebilecekleri sosyal ortamlar hazırlamak, örgüte ait kültürün bir unsuru olan örgütsel hikayeleri yaygınlaştırmak ve işbirliğini özendirmek gerektiği belirtilmiştir.

Literatür taramasına dayalı bu kuramsal çalışmada sosyal sermayenin geliştirilmesinin, okul yöneticilerinin liderlik rolleri arasında öncelikli bir yere sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Yine Töremen’in (2004) *İlköğretim Okullarının Sahip Oldukları Sosyal Sermaye Konusunda Öğretmen Görüşleri (Elazığ İli Örneği)* isimli çalışmasında, ilköğretim okullarının sahip oldukları sosyal sermaye düzeyi, 47 soruluk likert tipi bir sosyal sermaye betimleme anketiyle ölçülmeye çalışılmıştır. Okullarda görev yapan öğretmenlerle ilgili, okullardaki uygulamalarla ilgili, okul yönetimiyle ilgili ve öğretmenler odasıyla ilgili olmak üzere dört boyuttan oluşan anket; 30 ilköğretim okulunda görev yapan toplam üç yüz öğretmene random yönteminden yararlanarak uygulanmış, elde edilen bulgular ilgili istatistiksel işlemlerden yararlanılarak yorumlanmış ve sonuçlara dayalı olarak tartışma yapılmıştır.

Tarama modeliyle ortaya konulan bu betimsel araştırmada elde edilen verilerden incelenen okulların sosyal sermaye durumlarının oldukça olumsuz bir tablo çizdiği

sonucuna varılmıştır. Çalışma yalnızca eğitimcilerin görüş ve sorunları bağlamında sosyal sermaye analizi yapmaktadır.

Töremen ve Ersözlü'nün (2010) *Eğitim Örgütlerinde Sosyal Sermaye ve Yönetimi* isimli eseri eğitim alanında sosyal sermayenin çok önemli bir konu olmasına rağmen üzerinde yeterince durulmaması noktasından hareket etmektedir. Bu kuramsal çalışma okulların sahip oldukları sosyal sermaye, okulların sosyal sermayenin üretimi ve devam ettirilmesindeki önemi, geleceğin okul liderlerinin ihtiyaç duyacakları sosyal sermaye liderliğinin nasıl geliştirilebileceği ve sosyal sermayeyi üretecek okul örgütlerini nasıl kurabilecekleri konularını ele almaktadır.

Uğuz'un (2010) *Sosyal Sermaye: Kişisel ve Kurumsal Gelişmeye Farklı Bir Yaklaşım* ve John Field'in (2008) *Sosyal Sermaye* isimli literatür taramasına dayalı kuramsal eserlerinde sosyal sermaye kavramı kapsamlı bir biçimde ele alınmakta, sosyal sermaye ile eğitim arasındaki ilişkiye kurumsal açıdan kısaca değinilmektedir.

Ayrıca Field'in (2008) söz konusu eseri sosyal sermaye konusunu çevreleyen yoğun tartışmaları kapsamlı bir şekilde ele alan ilk çalışmalardan biri olmasının yanında, konunun kuramsal altyapısını, işleyişini anlamak için yapılan ampirik çalışmaları ve özellikle Dünya Bankası ve Avrupa Komisyonu gibi uluslararası kurumların karar alma süreçleri üzerindeki etkilerini etraflıca ele almaktadır.

Türkiye'de bugüne kadar gerçekleştirilen Yüksek Lisans ve Doktora Tez Çalışmaları, Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi kapsamında incelendiğinde toplam on tane çalışmanın sosyal sermaye kavramıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan yalnızca iki tanesi kuramsal açıdan sosyal sermayeyi ele almakla beraber konumuz açısından hiçbirinin sosyal sermaye ve eğitim ilişkisine değinmediği görülmektedir.

Mısırdalı'nın (2006) *Örgüt içi bilgi paylaşımında sosyal sermayenin etkisi: Kütahya Porselen A.Ş.'de bir uygulama* isimli yüksek lisans tezi bilgi paylaşımı ve sosyal sermaye arasındaki bağlantıyı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Örtülü bilginin açığa çıkarılması birtakım faktörlere bağlı olmaktadır. Bu faktörler arasında sosyal sermaye önemli bir yere sahiptir. Buna göre sosyal sermaye unsurları olan güvenin, sosyal ağlar ve toplulukların, normlarla paylaşılan dilin örtülü bilginin açığa çıkarılması

için bireyleri tetiklediği görülmektedir. Kısacası, sosyal sermayenin tüm bu unsurları bireyler arasındaki ilişkileri destekleyerek, bireylerin sahip oldukları bilgileri paylaşmaya gönüllü davranmasını sağlamaktadır. (Mısırdalı, 2006: 5). Anket uygulamasıyla elde edilen verilerin sosyal sermaye unsurları ile bilgi paylaşımı ilişkisi bağlamında yorumlanmasına dayalı bu çalışmada eğitim konusu ele alınmamıştır.

Kuşçu'nun (2006) *İş yaşamında sosyal sermayenin çalışanın fiziksel ve ruhsal sağlığındaki yeri* isimli yüksek lisans tezi ruh sağlığı ile sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi ele alması açısından ilgi çekicidir. Sosyal süreçlerle sağlık değişkenleri arasındaki ilişki hem toplum bilimlerin hem de sağlık bilimlerinin önemli uğraşı alanlarından biri olmuştur. Sosyal süreçlerin araştırmasında son yıllardaki önemli değişimlerden biri de özellikle toplum içinde ilişkilerin içeriğini yansıttığı düşünülen sosyal sermaye kavramıdır. Sosyal sermaye kavramı sosyal bağların ve ilişkilerin ürettiği tüm kolektif değerler ve normlar olarak tarif edilmektedir. Sağlık süreçleri ile sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar son yıllarda giderek artmış olsa da, özellikle çalışan ruh sağlığına yönelik sonuçlar son derece kısıtlıdır. Çalışmanın amacı çalışarlarda fiziksel ve ruh sağlığı düzeyleri ile sosyal sermaye algıları arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. (Kuşçu, 2006: 3).

Özdemir'in (2007) *Sosyal ağ özellikleri bakış açısıyla sosyal sermaye ve bilgi yaratma ilişkisi: Akademisyenler üzerinde bir uygulama* isimli yüksek lisans tezi sosyal sermaye ve bilgi yaratma arasındaki ilişkinin çalışma alanının özelliklerine göre değiştiğini ve ortak çalışma kültürünün yaygınlaşması ve sosyal etkileşimin bilgi yaratma faaliyetleriyle birleştirilmesi, sosyal sermayenin bilgi yaratma üzerindeki olumlu etkilerini daha da güçlendirebileceğini ortaya koyması açısından ilgi çekicidir. Sosyal sermaye, örgütlerin rekabet etmeleri ve yeni üretim sistemlerine uyum sağlamaları için en temel ihtiyaç olan bilgi yaratma ve yenilik üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Yapısal, ilişkisel ve bilişsel sosyal sermaye boyutları, içerdiği kaynaklar sayesinde bilgiye ulaşmak, ulaşılan bilgiyi paylaşmak ve mevcut bilgilerle birleştirerek, yeni bilgiler yaratmak gibi temel bilgi yaratma faaliyetlerine güçlü bir zemin hazırlamaktadır. (Özdemir A., 2007: 7). Bilgi üretim ortamı olarak eğitim kurumlarını ele alması ve söz konusu kurumların işlevinde sosyal sermayenin önemini ortaya koyması açısından bu çalışmanın konusu açısından önemli bir çalışmadır.

Erbil'in (2008) *Sosyal sermayeye örgütsel yaklaşım: Bir model önerisi* isimli yüksek lisans tezi sosyal sermayenin kuramsal anlamda kapsamlı bir şekilde ortaya koyması açısından önemlidir. "Bu çalışmada, bireylerin çeşitli düşüncelerle, ortak bir amaç etrafında bir araya gelerek oluşturdukları örgütler özelinde -hem içerisinde yer alan bireylerin kendi aralarındaki etkileşimleri; hem de toplumsal bir aktör olarak, çevresinde yer alan diğer aktörlerle olan ilişkileri dikkate alınarak- sosyal sermayenin yönetilmesi konusu incelenmiştir. (Erbil, 2008: 9). Eğitim sisteminde olduğu gibi her sosyal kurumun örgütsel yapısının sosyal sermayenin tesisi ve gelişimindeki önemi göz önüne alındığında bu çalışma diğer sosyal alanlarla ilgili çalışmalara yardımcı olabilecek niteliktedir.

Devamoğlu'nun (2008) *Sosyal sermaye kuramı açısından Türkiye'de demokrasi kültürü üzerine bir değerlendirme* isimli yüksek lisans tezi sosyal sermaye üzerine yapılmış bir kuramsal çalışma olmakla beraber sosyal sermayenin tanım ve gelişimine yönelik olarak siyasal kültürle olan ilişkisini ortaya koyması açısından önemli bir çalışmadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de sosyal sermaye öğelerinin gelişmişlik düzeyini tespit ederek, Türkiye'de var olan demokrasi kültürünü, sosyal sermaye teorisi çerçevesinde değerlendirmektir. Bunun yanı sıra, sosyal sermayenin üretilmesinde gönüllülük temeline dayalı olan sivil toplum kuruluşlarının etkinliğini ölçmeyi hedeflemektedir. (Devamoğlu, 2008: 3).

Bunların yanında, Köseoğlu'nun (2007) *TEKMER'lerde firmalar arası ve firmalar ve üniversite arası sosyal sermaye gelişimi: Türkiye'de bir TEKMER örneği*, Ergin'in (2007) *Sosyal sermayenin yöneticiler bağlamında ölçülmesine yönelik Konya sanayisinde bir araştırma*, Boran'ın (2004) "Entelektüel sermaye yönetiminde sosyal sermaye ve örgütlenme yapısının rolü ve başarı Elektronik Sanayi ve Ticaret A. Ş.'deki uygulama, Karaçay'ın (2008) *Sosyo-ekonomik kalkınmada fiziki, beşeri ve sosyal sermaye: Vakıflar Genel Müdürlüğü örneği*, Walterova'nın (2008) *Kadınların kalkınma projelerinde yerel katılım ve sosyal sermaye: Yurtiçi ve yurtdışı finansman kaynaklarının Türkiye'deki sivil toplum örgütleri üzerindeki etkileri* isimli yüksek lisans tez çalışmaları sosyal sermaye ile ilişkili olmakla beraber sosyal sermayenin kuramsal kısmından öte, uygulama yönüyle ele almaktadır.

Özetle, sosyal sermaye üzerine gerçekleştirilmiş çalışmaların çoğu, sosyal sermayenin kalkınma ve örgütsel verimlilik ile olan ilişkisi bağlamında ele almaktadır.

Fakat bu çalışmaların hiçbirisi eğitimin, sosyal sermayenin kabul görmüş unsurlarından olan sivil katılım, güven, sosyal bağlar ve karşılıklılık kavramları ile ilişkisi açısından konuyu analiz etmemiştir.

Sosyal sermaye eğitim ilişkisi ile ilgili sayılabilecek yurt dışında gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde ortaya çıkan başlıca kuramsal çalışmalar ve alan araştırmaları şunlardır.

Coleman'ın (1966) bu bağlamda en önemli çalışması *Equality of Educational Opportunity – Coleman Study (Eğitimde Fırsat Eşitliği – Coleman Raporu)* ABD'de eğitim sosyolojisi alanında eğitimde fırsat eşitliği konusunda 150.000'den fazla öğrenci üzerinde yapılan dünyanın en büyük akademik çalışmalarından birisidir.

Iyer, Kitson ve Toh'un (2005) *Social Capital, Economic Growth and Regional Development (Sosyal Sermaye, Ekonomik Büyüme ve Bölgesel Kalkınma)* isimli çalışmalarını ABD'nin 9 farklı bölgesinde yaşayan 40 topluluktan 24.000 bireyle gerçekleştirilen *Social Capital Community Benchmark Survey 2000 (Sosyal Sermaye Toplum Göstergeleri Anketi 2000)* ile elde edilen veriler yardımıyla oluşturmuşlardır. Çalışmada, sosyal sermayenin belirleyicileri olarak eğitim, yaş, gelir, etnik yapı, yerleşim yeri (kent/kırsal), ev sahibi olup olmadıkları, iş sahibi olup olmadıkları gibi faktörlerin etkisi ABD için araştırılmıştır.

Campbell (2006) *What is Education's Impact on Civic and Social Engagement? (Eğitimin Sivil (Vatandaşlık) ve Sosyal Katılım Üzerindeki Etkisi Nedir?)* isimli çalışması, eğitim ve öğretim süreçlerinin sosyal sermayenin boyutlarıyla olan ilişkisini ortaya koyması açısından ilgi çekicidir. Çalışma, IEA'nın (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) 1999 yılında gerçekleştirdiği 28 ülkeyi (Avrupa ve Amerika kıtasından) kapsayan Vatandaşlık Eğitimi Araştırması (Civic Education Study) üzerine önemli değerlendirmeler içermektedir.

Avustralya İstatistik Bürosu tarafından yapılan *Social Capital and Social Wellbeing (Sosyal Sermaye ve Sosyal Refah)* (2002) isimli çalışma, eğitime katılım oranının, sosyal sermayeyi oluşturan, karşılıklılık, güven, kabul görme ve işbirliği gibi değerler üzerinde olumlu etkisinin olduğuna değinmektedir.

Cueto vd.'nin (2005) Peru'da 2.000 öğrenci ve ailelerinin sosyal ve ekonomik durumları üzerine yaptıkları *Social Capital and Education Outcomes in Urban and Rural Peru* (Peru'nun Kentsel ve Kırsal Bölgelerinde Sosyal Sermaye ve Eğitsel Çıktılar) isimli çalışmaları, öğrencilerin eğitsel başarılarında toplumun sosyal sermaye birikiminin, ailenin sosyal sermaye birikimi ve gelir düzeyinden daha önemli olduğunu ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Lee ve Brinton'ın (1996) Güney Kore'de seçkin kolejlerden mezun olan öğrencilerin büyük ve saygın şirketlerde iş bulma durumlarına sosyal sermaye göstergesi olarak aile ve yakın çevre odaklı sosyal sermaye birikimi (aile ve arkadaşlık ağları) ile eğitim ortamının sağladığı kurumsal sosyal sermaye birikiminin etkisini değerlendirmiştir. Sonuç olarak, kurumsal sosyal sermaye birikiminin, aile ve yakın çevre odaklı sosyal sermaye birikimine göre, iş bulma ve kariyer olanakları üzerinde daha büyük etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Furstenberg ve Hughes'in (1995) ABD'de ergen yaşta anne olan bayanlar ve çocuklarının orta öğretimden mezun olma durumları, kolejlere kayıt oranları, sosyo-ekonomik statüleri, suç teşkil eden davranışlardan kaçınma konusundaki tutumları ve akıl sağlıkları üzerine yaptıkları çalışmalarında, aile odaklı sosyal sermaye birikimi (ayrı ebeveynler, babanın evdeki varlığı, ebeveynlerin çocuklarının eğitimiyle ilgili beklentileri ve ilgileri gibi) ve ailenin toplumla olan bağları (dini törenlere katılım, yardımlaşma ve komşuluk ilişkileri gibi) sosyal sermaye göstergesi olarak kullanılmıştır. Ailenin ve toplumun sahip olduğu sosyal sermaye birikiminin, eğitime katılım oranı başta olmak üzere, tüm faktörler üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Hagan, MacMillan ve Wheaton (1996) çalışmalarında Kanada'nın Toronto kentinde on üç ile on dokuz yaşları arasındaki bir grubun eğitim düzeyleri ve mesleki durumlarına, sosyal sermaye göstergesi olarak ebeveynlerinin ve yaşadıkları sosyal çevrenin katkısını incelemişlerdir. Ailenin ve sosyal çevrenin eğitsel çıktılar ve mesleki statüleri üzerinde kayda değer etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

McNeal'in (1999) ile Morgan ve Sorenson'un (1999) ABD'de on üç ile on dokuz yaşları arasındaki bireylerin akademik başarı düzeyi ve okula devamlılığına eğitim kurumlarının sosyal yapısının, ebeveynlerin çocuklarına ve eğitim ortamına katılımının etkisinin değerlendirildiği çalışmaları, ailenin sosyal sermaye birikiminin eğitim ortamı ve eğitsel çıktılar üzerindeki olumlu etkisini ortaya koymaktadır.

Sun (1999), Sandefur, Meier ve Hernandez (1999) ile Teachman, Paasch, ve Carver'ın (1997) ABD'de on üç ile on dokuz yaşları arasındaki bireylerin aile yapıları, okul değiştirme sayıları, ebeveynlerin eğitsel konulara ilgi ve katılımlarının, eğitsel başarı, yüksek öğretime devam, akademik performans ve başarıya olumlu etkisini analiz ettikleri çalışmaları, ailenin sosyal sermaye birikiminin önemini vurgulamaktadır.

Bianchi ve Robinson'un (1997) 13 yaş altı çocukların televizyon izleme dışındaki aktivitelere (ders çalışma ve oyun oynama gibi) harcadıkları zamana aile yapısı, ebeveynlerin tutumu ve annenin mesleki statüsünün etkisini analiz ettikleri çalışmaları, aile yapısının çocukların eğitim kalitesine olumlu etkisini ve anneleri çalışan çocukların, çalışmayanlara göre, daha az televizyon izlediklerini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Gugerty ve Kremer (2002) Batı Kenya'da kadınların teşkil ettiği çeşitli grupların okul geliştirme ve iyileştirme projelerine katılımları ile gelir düzeyleri, sosyo-ekonomik durumları, diğer sosyal gruplarla etkileşimleri ve eğitim ortamına katılım ve katkıları arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmaları, bu tür proje ve çalışmaların ebeveynlerin eğitime katılım düzeyini de yükselttiğini ortaya koymuştur. (Durlauf ve Fafchamps, 2004: 65 - 76).

Teachman, Paasch and Carver (1996) ABD'de gerçekleştirilen "Milli Eğitim Dikey Anketi"ni kullanarak, eğitime olan ilginin azalmasıyla sosyal sermaye birikimi arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadırlar. Boşanmış bir anne veya bir üvey babaya sahip olan çocuğun okula olan ilgi ve bağlılığı azalırken, ebeveyn-çocuk bağları güçlü olan ailelerin çocuklarının okulla olan sosyal bağları oldukça yüksektir. Böylece,

çalışma yalnızca sosyal sermayenin belirleyicilerinden bazılarını (örneğin boşanmış ya da üvey ebeveynler) ele almakla kalmamış, aynı zamanda sosyal sermaye birikiminin eğitime etkisini bir boyutuyla ortaya koymuştur.

Pong (1997) *Family Structure, School Context, And Eighth-Grade Math And Reading Achievement* isimli aile yapısı ve okul bağlamında matematik ders notu ve okuma başarısını değerlendirdiği çalışmasında ABD genelinden rastgele örneklemeler (1988 yılına ait verilerden) kullanmıştır. Pong bu anlamda tek ya da üvey ebeveyni olan çocukların bu alanlardaki başarıları düzeyleri arasında negatif ilişki, öz anne-babası ve çok sayıda yakın akrabası olan çocukların başarı düzeyleri arasında pozitif ilişki tespit etmiştir. Pong'un çalışmasının doğrudan sosyal sermayeden bahsetmemekle beraber sosyal sermayenin belirleyicilerinden yola çıkılarak gerçekleştirildiğinin belirtmekte fayda vardır.

Israel, Beaulieu ve Hartless'da (2001) *The Influence Of Family And Community Social Capital On Educational Achievement* isimli çalışmalarında ABD'de gerçekleştirilen "Milli Eğitim Dikey Anketi"ni kullanarak aile ve toplumun sahip olduğu sosyal sermaye birikiminin eğitsel başarıya etkisini araştırmaktadır. Ailenin sahip olduğu sosyal sermaye birikimi, hanedeki ebeveyn sayısı, erkek ya da kız kardeş sayısı ve okulu bırakan kardeş sayısı ile ölçülmektedir. Onlara göre bu ölçümde ayrıca çocuklarının eğitimi hakkında ailenin beklentileri, okul konusunda konuşmaları, ebeveynlerin ev ödevlerini kontrol etmeleri, televizyon izlenmesini sınırlandırmaları ve çocukların ailelerin gözetimi dışında evde ne kadar vakit geçirdikleri gibi hususlarda etkilidir.

Toplumun sahip olduğu sosyal sermaye birikimi ise toplumun sosyo-ekonomik kapasitesinin analizi ile altı göstergenin yorumlanması yoluyla ölçülmektedir; sosyal statü, sosyal hareketlilik (son beş yılda), değişik etnik grupların öğrenci sayıları, seçmen katılım oranı, toplumsal çözülme boyutu ve sosyal ilişki ağları (yakın arkadaşlıklar vs.). Çalışmalarında özetle aile ve toplumun sahip olduğu sosyal sermaye birikiminin eğitsel başarı üzerinde etkili olduğu, ancak ailenin sahip olduğu sosyal sermaye birikiminin bu başarıda daha etkili olduğu sonucuna varmışlardır.

Horvat, Weininger and Lareau (2003) *From Social Ties To Social Capital: Class Differences In The Relations Between Schools And Parent Networks* isimli çalışmalarında ABD’de değişik sosyo-ekonomik gruplarda okul ve aile arasındaki ilişkileri analiz etmişlerdir. Etnoğrafik yaklaşımı kullanması nedeniyle bu çalışma diğerlerinden farklıdır. Vardıkları sonuçlar aile bağlarının eğitsel başarıda sayı ve nitelik açısından aile bağlarının pozitif etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Orta sınıf aileler işçi sınıfı ailelere göre, eğitim sorunları hasıl olduğu zaman, bu bağları kolektif bir şekilde kullanmak konusunda daha şanslıdır. Araştırmacılar söz konusu çalışmada etnik gruplardan kaynaklanan bir farklılığa ulaşamamışlardır.

Goddard (2003) *Relational Networks, Social Trust, And Norms: A Social Capital Perspective On Students’ Chances Of Academic Success* isimli çalışmasında ABD’de bir öğrenci grubunda sosyal sermayeyi analiz etmiştir. Çalışmada sosyal sermaye öğrenim seviyelerinde, öğretmenler tarafından yönetilen 11 öge üzerine temellendirilmiştir. Bu ögeler sosyal sermayenin analizi bağlamında şu hususları ölçmeyi hedefler: Ebeveyn, toplum ve öğrenci arasında bağlantı sağlayan ilişki ağları, öğrenci ve ebeveyn arasındaki güvene dayalı ilişkiler, eğitsel başarıyı destekleyen normlar. Bu analiz, araştırmacının sosyal sermayeyi öğrenim seviyeleri bazında kavramsallaştırması ve bireysel değişkenler içermesi açısından ilginçtir.

Ream (2003) *Counterfeit Social Capital And Mexican-American Underachievement* isimli çalışmasında Meksika kökenli Amerikalıların sosyal hareketliliğinin eğitsel başarı üzerindeki etkisini analiz etmek için bir çeşit karma-metod yaklaşımı (nicel, dikey veri kullanımı, öğrencilerle nitel, yarı yapılandırılmış alan görüşmesi) kullanmıştır. Ream, Meksika kökenli Amerikalı öğrencilerin Latin/beyaz öğrencilere göre daha fazla taşınma ya da göç nedeniyle eğitsel başarılarında düşüş tespit etmiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi hakkında bilgi verilecektir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Sosyal sermaye ve eğitim ilişkisini araştıran bu çalışma, literatür taraması modelinde betimsel bir araştırmadır. Bu bağlamda konuyla ilgili makale, kitap, çalışma ve etkinlikleri kapsayan kaynaklara ulaşmak amacıyla arşiv taraması yürütülecektir.

Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan durumu, varolduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. (Karasar, 1982: 80).

3.2. Evren ve Örneklem

Tarama modeliyle veri analizi ve değerlendirmesi üzerine bir araştırma yapıldığı için evren-örneklem yoktur.

3.3. Veri Toplama Teknikleri

Çalışmada sosyal sermayenin eğitimle olan ilişkisini araştırmak için veriler, arşiv taraması ile elde edilecektir. Konuyla ilgili çalışma ve uygulamalar taramanın esasını oluşturacaktır.

3.4. Verilerin Analizi

Arşiv taramasıyla elde edilecek veriler incelenip sistematik ve kronolojik açıdan düzenlenerek içerik analizine tabi tutulacaktır. Analiz sonucu elde edilen tanım ve bulgulardan yola çıkılarak yorum ve sonuçlara ulaşılabacaktır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

4.1. Eğitim ve Sosyal Sermaye İlişkisi Üzerine Görüşler

Bu çalışmanın ana temasını oluşturan sosyal sermaye ve eğitim arasındaki pozitif ilişkinin varlığı, nedenselliği ve niteliği, sosyal sermaye teorisi üzerine çalışmış en önemli isimlerin de üzerine eğildikleri bir konu olmuştur. Bu anlamda, sosyal sermayenin klasik kuramcıları olan Pierre Bourdieu, özellikle James Coleman ve Robert Putnam'ın sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi hakkındaki görüşlerini ele almakta fayda vardır.

4.1.1. Pierre Bourdieu'nun Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisine Bakışı

Bourdieu'nun sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi hakkındaki yaklaşımı eğitim dili, meslek seçimi, akademik çalışmalar ve okul-aile ilişkisi gibi eğitsel konulara uyarlanmış olsa da, eğitimle ilişkili çıkış noktası kültürel sermayedir. Bu bağlamda, Bourdieu'ya göre eğitim, belli çıkarlara ve stratejilere sahip bireylerin ya da aktörlerin belirli ekonomik ve sosyal faydaları elde etmek için kültürel sermayelerini kullandıkları bir alandır. Yüksek sosyal sınıflardan olan öğrenciler, gerekli kültürel sermayeye hali hazırda sahip olmakta ve eğitim ortamına bu birikimle gelmektedirler. Bu üstünlük, öğrencinin eğitim kurumu ile bağlantı kurmasına, akademik ve eğitsel başarısına yansımaktadır. Bu etki zamanla akademik sermayeye, akademik sermaye de sonunda ekonomik sermayeye dönüşmektedir. Kısaca Bourdieu, ayrıcalıklı sınıflara mensup ebeveynlerin çocuklarına akademik başarılarında kullanabilecekleri kültürel ve ekonomik kaynakları sağladıklarını savunmaktadır. (Uğuz, 2010: 164).

Bourdieu'nun sosyal sınıf ve çıkar çatışması odaklı bakışı sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi bağlamında da kendini göstermektedir. Bourdieu'ya göre, eğitim sistemi ve kurumları hem sosyal sınıf yapısının devamına, hem de bu yapıdaki eşitsizliklerin yeniden üretimine katkıda bulunmaktadır. Bu yanıyl eğitim kurumları, tarafsız ve etkisiz kurumlar değildir. Alt sınıfa mensup bireyler, eğitim ortamında üst sınıfa mensup bireylerle etkileşim içinde üst sınıflara ait sosyal ve kültürel becerileri edinseler de hiçbir zaman onların doğuştan sahip olduğu bu becerilere doğal bir yatkınlık geliştiremeyeceklerdir. Dolayısıyla eşitsizlik var olmaya devam edecektir. (Uğuz, 2010: 165). Bourdieu'nun eğitimin işlevlerine sadece sosyal sınıf ve eşitsizlik açısından bakması dar ve katı bir yaklaşım olmakla beraber, eğitim ve sosyal sermaye ilişkisini kavramsallaştırması açısından önemlidir.

4.1.2. James S. Coleman'ın Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisine Bakışı

Bourdieu ve Coleman sosyal sermaye anlamında eğitim sosyolojisini etkilemişlerdir. Özellikle Coleman'ın sosyal sermayenin insani sermayeye katkısı üzerine çalışmaları dikkat çekicidir. Coleman sosyal sermayenin merkezine öncelikle aileyi koymaktadır. Bunu ailenin çocukların bilişsel gelişimindeki rolünün ve sosyal kontrolünün önemine dayandırmaktadır. (Field, 2008: 67).

Coleman sosyal sermaye açısından eğitimin rolünü ve önemini sosyal süreçler ve toplumsal değişimlerden hareketle açıklamaktadır. Kırsal tarım toplumundan endüstriyel kent toplumuna geçişle beraber bireyler evden uzakta tam zamanlı işlerle meşgul olmaya başlamışlardır. Bu yapıda aileler, toplumun temel kurumu olarak önemini korumasına rağmen zamanla eğitim gibi diğer toplumsal kurumların önem kazanmaya başlamasıyla bu önemi kaybetmeye başlamıştır. Toplumun devamı için eğitime yapılan yatırım ebeveynlerin gelecekteki sosyal ve ekonomik statülerini artırma ve garanti altına alma kaygısıyla önem kazanmıştır. Endüstri sonrası dönemde ise ailenin çocuklar üzerindeki rolü, üretim ve eğitimden tamamen ayrılmış, çocukların yetiştirilmesiyle sınırlandırılmıştır. Evin dışında da sosyal etkileşim ve katılımın azalmasıyla beraber toplumun iyiliğinden öte anormal bir bireycilik duygusuyla yapılan hareketler artmıştır. (Uğuz, 2010: 166).

Coleman’a göre eğitim sosyal sermayenin üretiminde en önemli belirleyicilerden biridir. Coleman’ın (1966) bu bağlamda en önemli çalışması *Equality of Educational Opportunity – Coleman Study (Eğitimde Fırsat Eşitliği – Coleman Raporu)* ABD’de eğitim sosyolojisi alanında eğitimde fırsat eşitliği konusunda 150.000’den fazla öğrenci üzerinde yapılan dünyanın en büyük akademik çalışmalarından birisidir. Rapor yayınlanmasından itibaren akademik çalışmaları derinden etkilemiş ve Coleman’ın sosyal sermaye kavramsallaştırması kullanılmaya başlanmıştır.

Coleman Raporu sosyal sermayeyi eğitim açısından değerlendirirken, sosyal gruplara, eğitim kurumlarına, aile içi normlara ve yaptırımlara odaklanmaktadır. Coleman’ın veri setinin bu kadar geniş olmasının nedeni eğitsel başarıda eğitim kurumları kadar öğrencilerin geçmişinin ve genel sosyal yapının da etkili olduğu inancıdır. Bu nedenle Coleman, eğitsel başarı ve çıktılarda ailenin ve bireyin geçmişinin katkısını *ailesel geçmiş – aile yapısı* (ekonomik, beşeri ve sosyal sermaye ile ilgili) ve *ebeveyn – çocuk etkileşimi* (aile içi iletişim, ebeveynlerin eğitsel konulara ilgi ve katılımları ile ilgili) olmak üzere iki kaynak üzerinden açıklamaktadır. Bu bağlamda, bireyin eylemleri yalnızca sahip olduğu maddi ve manevi kaynaklar tarafından belirlenmemekte, sosyal yapı ve faktörler de bu sürece en az diğerleri kadar eşlik etmektedir. Özetle, Coleman’a göre *Öğrenme (Eğitsel Başarı) = Ekonomik Sermaye x Beşeri Sermaye x Sosyal Sermaye* formülü ile ortaya konulabilir. (Uğuz, 2010: 167-168).

Bu bakış açısından hareketle, Coleman *ailesel geçmiş – aile yapısı* yaklaşımıyla ailelerin sahip olduğu ve üretecekleri sosyal sermaye konusunda *avantajlı aileler* (yüksek ekonomik, beşeri ve sosyal sermaye birikimine sahip), *dezavantajlı aileler* (çoğunlukla etnik azınlığa mensup, düşük ekonomik ve beşeri sermayeye sahip) ve *eksik aileler* (tek ebeveynli ve ailevi bağlar zayıf) ayrımına gitmektedir. Bu bağlamda, ailenin sahip olduğu sermaye düzeyi çocuğun eğitsel başarı durumunu Şekil 2’de görülen şu dört şekilde etkileyecektir:

- Hücre 1 tüm sermaye türlerine yüksek ölçüde sahip olan avantajlı aileleri göstermektedir. Üyelerinin eğitilmiş ve güçlü bağlara sahip olduğu bu aile türünde aile içi ilişkilerde güçlü ve sağlıklıdır. Bu tür ailelerin sahip olduğu

kaynaklar çocuklarının eğitsel ve sosyal gelişimlerini de destekleyecek ve güçlendirecektir. Bu tür ailelerin çocuklarının yüksek eğitsel başarı elde etme olasılıkları yüksektir.

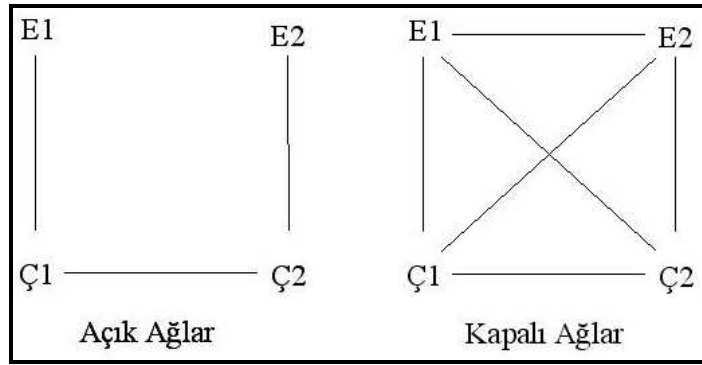
- Hücre 2’de yer alan beşeri ve ekonomik sermaye düzeyi yüksek olmakla beraber çeşitli nedenlerden (boşanma, işkoliklik, alkolizm ya da madde bağımlılığı gibi) dolayı sosyal sermaye düzeyi düşük olan aileler yer almaktadır. Bu tür ailelerin üyeleri iyi eğitilmiş, sağlıklı ve genelde zengin olmakla beraber sahip oldukları bu kaynakları çocuklarının psikolojik, eğitsel ve sosyal başarılarını desteklemek için kullanamamaktadırlar. Bu nedenle, eğitim kurumları ve dini temelli kurumlar gibi diğer sosyal kurumlar yardım amaçlı müdahale etmezlerse, bu ailelere mensup çocukların başarı düzeyinin düşük olma ihtimali yüksektir.
- Hücre 3’de yer alan ailelerin eğitim düzeyleri, sosyal ve ekonomik statüleri düşük olmasına rağmen aile içi iletişimin sağlıklı, ailevi ve sosyal bağların sağlam olmasından dolayı bu tür ailelerin çocuklarının eğitsel başarı düzeyi de yüksek olma eğilimindedir.
- Hücre 4’de yer alan tüm sermaye düzeyleri düşük aileler genellikle fakir, çok çocuklu, eğitim düzeyi düşük, alkolizm ya da madde bağımlılığı gibi sorunlar nedeniyle yapısal olarak parçalanmış ailelerdir. Diğer sosyal kurumlar tarafından desteklenmedikleri sürece, bu tür ailelerin çocuklarının eğitsel başarı düzeylerinin düşük olma ihtimali çok yüksektir. (Uğuz, 2010: 169).

		Sosyal Sermaye	
		Evet	Hayır
Beşeri ve Ekonomik Sermaye	Evet	1	2
	Hayır	3	4

Şekil 2: Ailenin Sosyal Sermaye Düzeyi ile Eğitsel Başarı Düzeyi

Kaynak: (Nzamu, 1992: 19, aktaran Uğuz, 2010: 170)

Coleman'ın sosyal sermaye ve eğitim ilişkisini değerlendirmekte kullandığı diğer bir yol *kuşaklar arası yakınlık* kavramıdır. *Kuşaklar arası yakınlık* kavramı farklı nesillerden bireyleri birbirleriyle ilişkili kılan sosyal bağlarla ilgilidir ve ebeveynlerin çocuklarının arkadaşlarını ve arkadaşlarının ebeveynlerini tanıdıkları zaman en iyi şekilde ortaya çıkmaktadır. Kapalı ağ yapılarında var olan yakın ve sık ağlar, sosyal sermayenin oluşumuna da yardımcı olmaktadır. Açık ağlarda ise, Şekil 3'de görüldüğü gibi, bireylerin birbirleriyle iletişim kurmaları, bilgi paylaşımında bulunmaları ve birbirlerine güvenmeleri çok daha zordur. Bu nedenle, birbirlerinin çocuklarının tutum ve davranışları konusunda bir takım belirsizlik ve yanlış anlamalara kapılmaları olasıdır. (Uğuz, 2010: 171).

Şekil 3: Açık ve Kapalı Ağ Yapılanmasında Ebeveyn-Çocuk İlişkisi

Kaynak: (Fritch, 2000: 26, aktaran Uğuz, 2010: 171)

Kuşaklar arası yakınlık kavramı bağlamında Coleman'ın sosyal sermaye ve eğitim ilişkisine bakışı şu şekilde özetlenebilir:

- Öğrencilerin ait oldukları ve destek gördükleri sosyal gruplar ve faaliyetler eğitsel bağlamda şekillenir.
 - Öğrencilerin potansiyel olarak erişebilecekleri kaynakların büyüklüğü bu ilişkisel kaynaklardan beklenen faydaya bağlıdır.
 - Öğrencilerin sahip olduğu yetenek ve becerilerin (bilişsel, sosyal, davranışsal ve dilsel gibi) artması onların grubun mensubu olmasının yanında bu grubun sosyal faaliyet ve ilişkilerinden doğan faydalardan yararlanabilmelerini de sağlar.
- (Uğuz, 2010: 171).

4.1.3. Robert Putnam’ın Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisine Bakışı

Putnam’a göre aile başta olmak üzere, ebeveyn okul etkileşimi, okul içindeki sosyal sermaye ve toplum temelli sosyal sermayenin eğitsel süreçler üzerinde olumlu bir etkisi mevcuttur. Putnam aralarında pozitif ilişki kurduğu sosyal sermaye ve eğitim ilişkisini açıklarken enformel sosyal sermaye ile formel sosyal sermaye arasında bir ayrıma gitmektedir. Enformel sosyal sermaye eğitsel başarı ve çıktılar üzerinde formel düzeyde kurumsallaşmış sosyal sermayeden daha belirleyici bir role sahiptir. Enformel sosyal sermaye, bir toplumdaki güven düzeyi ve zamanlarını klüp toplantıları, dini kurumlara katılım ve topluluk projelerine adanmaktan birbiriyle Enformel (gayri resmi) bir şekilde bağlantılı olan insanlara atıfta bulunmaktadır. Bu anlamda eğitsel başarı sadece ailenin sahip olduğu sosyal sermaye düzeyinden etkilenmemekte, aynı zamanda eğitim kurumlarında ve daha geniş anlamda toplumda var olan güven, normlar ve sosyal ağlardan da etkilenmektedir. (Uğuz, 2010: 163). Bu anlamda, Putnam’a göre eğitim ortamında sosyal sermaye, ebeveynlerin ve öğrencilerin sosyal tutum ve davranışları ile geniş anlamda sosyal katılımdan etkilenmektedir.

Putnam’ın sosyal sermaye ve eğitim arasındaki ilişkiyi değerlendirirken ele aldığı bir başka ayrım ise okul içindeki sosyal ağlar ve etkileşimden kaynaklanan *duvarlar içindeki sosyal sermaye*, okulla toplum arasındaki ağlar ve etkileşimden kaynaklanan *duvarlar dışındaki sosyal sermaye*’dir. Bu bağlamda sosyal sermaye, sosyal ağların kapalı ya da açık oluşuna göre tanımlanmıştır. Çoğunlukla emsal grupları arasında gerçekleşen *duvarlar içindeki sosyal sermaye* eğitsel hedefler ve süreçler üzerinde çok büyük bir etkiye sahiptir. Ayrıca bu olgu, öğretmenler ve yöneticiler arasındaki güven ve bağlılık düzeyi üzerinde de güçlü bir etkiye sahiptir. Yüksek performanslı okulların ayırt edici bir özelliği okul yönetim kurullarındaki işbirliği ikliminin varlığıdır.

Duvarlar dışındaki sosyal sermaye ise okul ile aile ve toplum arasındaki bağlantıda ortaya çıkmaktadır. Çok önemli bir eğitsel kaynak olarak kabul edilen bu sosyal ağlar, öğrenci başarısına ebeveyn katılımının etkisi olarak tanımlanmaktadır. Bu konuda araştırmaların ortaya koyduğu sonuç kısa ve öz olarak; “Ebeveynler okula dahil

olduğunda, çocuklar daha çok dahil olacaklar ve okul daha iyi olacaktır.” şeklinde ifade edilebilir. (OECD, 2004: 4).

Genel olarak, Bourdieu’nun teorisinde kültürel ve sosyal sermaye, ayrıcalıklı sosyal sınıfların eşitsiz eğitsel başarıya ulaşmalarını sağlamalarına yardım etmektedir. Putnam konuya daha geniş bir açıdan bakarak eğitsel başarıda toplumun, ailenin, sosyal katılımın, okul içi ve okul dışı sosyal yapının önemine işaret etmiştir. Sosyal sermaye teorisine eğitim boyutunda en önemli katkıyı yapan Coleman ise, ailenin sosyal ve ekonomik yapısı, evde anne-babanın davranış ve tutumlarından kuşaklar arası ilişkilerden sosyal ağların yapısına kadar çeşitli kavram ve yaklaşımlarla konuyu ele almıştır.

Özetle sosyal sermaye teorisinin üç klasik ismi olan Pierre Bourdieu, James Coleman ve Robert Putnam’ın sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi hakkındaki görüşleri konuyu kavramsal boyuta taşımaları ve eğitim sosyolojisine eğitim ve sosyal sermaye etkileşimi bağlamında bir boyut kazandırmaları açısından çok önemlidir.

4.2. Sosyal Sermayenin Bir Belirleyicisi Olarak Eğitim

Sosyal becerilerin gelişmesine en büyük katkısı sağlayan eğitim, sosyal sermaye düzeyi üzerinde büyük etkiye sahiptir. Genel olarak, eğitim sistemlerinin hedefleri açısından sosyal sermaye ve eğitim arasındaki ilişkiye bakılacak olursa; grup çalışması, yardımlaşma, empati gibi özellikler eğitim yoluyla kazandırılır. Bireyler başkalarına güven duyabileceklerini, yardımlaşma, sosyal ağlar ve katılımın pozitif faydalar sağlayabileceğini öğrenir. Böylece birey, sosyal faaliyetlere katıldığı ölçüde toplumda yaşıyor olmanın faydalarını öğrenir. Eğitimin bu getirileri bireyin sosyal sermaye birikimi üzerinde büyük etkiye sahiptir. (Öksüzler, 2006: 120). Bireyin sosyalleşme sürecine, eğitimin yaptığı bu katkılarla bireyler ağlara girme ve sosyal katılım düzeyini yükselteceklerdir.

Bireylerin sahip olduğu eğitim düzeyi sosyal ve ekonomik ortamları üzerinde etkilidir. Örneğin, yöneticinin iyi bir okuldan başarılı olarak mezun olması, onun diğer başarılı yöneticilerle ilişki kurmasını kolaylaştırarak örgüt yararına olacak faaliyetleri

artıracaktır. Diğer taraftan, eğitim düzeyi düştükçe bireylerin sosyal ve ekonomik ortamları bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Özellikle eğitim düzeyi ile meslek sahibi olma arasında pozitif bir ilişki olduğu kabul edildiğinde çalışma hayatının dışında kalan bireyin sosyal ağlardan da mahrum kalacağı anlaşılabılır. (Uğuz, 2010: 110).

Sosyalleşmenin aileden sonra en önemli ortamı olarak eğitim kurumları, yetişkin ve gençleri ortak eğitsel hedefler etrafında bir araya getiren sosyal ortamıyla sosyal sermayenin üretimini ve devamını sağlamaktadır. Bireyler eğitim kurumlarında sosyal sermayeyi iki şekilde edinebilirler. Birincisi eğitim kurumları öğrencilerin beraberinde getirdikleri kültürel, beşeri ve ekonomik sermaye temelinde sosyal sermayeyi üreteceklerdir. Bu noktada sosyal sermaye, sermayenin diğer formları tarafından oluşturulmaktadır. Örneğin, sosyal sermaye birikimi düşük olan öğrencilerin sosyal sermaye düzeyi yüksek olan çocuklarla aynı ortamda bulunabileceği düşünüldüğünde sosyal etkileşim sürecinin düşük sosyal sermaye düzeyine sahip olan öğrencilere büyük katkı sağlayacağı öngörülebilir. İkinci olarak, öğrenciler sosyal sermayeyi eğitim ortamının sunduğu kaynaklardan da edinebilirler. Öğretim içeriği, programı ve eğitsel tüm faaliyetler diğer maddi kaynakların yanında eğitim ortamının sunduğu kaynakları oluşturur. (Uğuz, 2010: 161-162).

Sosyal sermayenin başlıca belirleyicilerinin neler olduğu Bölüm 4.4’de genel olarak incelenmişti. Sosyal sermayenin başlıca belirleyicileri üzerine yapılan çalışmalarda, eğitimin gelir düzeyi ile birlikte en önemli sosyal sermaye belirleyici olduğu söylenebilir. Eğitimin, sosyal sermayenin oluşumunda ve artırılmasındaki rolü ve önemini görmek için, diğer belirleyicilerle beraber sosyal sermayeye olan etkisini değerlendirmekte fayda vardır.

Bireysel düzeyde, sosyal sermaye sosyo-ekonomik ve bağlamsal faktörler tarafından etkilenir. Bilimsel araştırmalar ışığında, gelir düzeyi ve eğitim faktörünün en etkili faktörler olduğu söylenebilir. Bilimsel araştırmalar, bireysel açıdan, yüksek eğitim ve gelir düzeyi ile kişiler arası güven ve sosyal gruplara üyelik arasında güçlü bağlar olduğunu göstermektedir. (Helliwell and Putnam, 1999). Kurumsal güven konusunda bilimsel sonuçlar değişiklik göstermektedir. Halman and Luijckx (2006) kurumsal güvenin eğitim tarafından olumlu olarak büyük ölçüde etkilendiğini iddia ederken, Oorschot (2005) aynı etkinin bazen olumsuz olabileceğini söylemektedir.

Bununla birlikte, bu ilişkilerin arkasındaki kesin nedensel mekanizmalar literatürde net bir şekilde ortaya konulmuş değildir. Örneğin, güven, yüksek gelir düzeyinin neden olduğu iyimserliğin bir ürünü olabilir. Benzer şekilde, eğer öğrenme diğer insanların davranışlarıyla ilgili belirsizliği azaltır ya da öğrenciler işbirliğine yatkın olma konusunda eğitilirse, eğitim güven ve sivil (vatandaşlık) değerlerini güçlendirebilir. Genel olarak, eğitim seviyesi yükseldiği zaman güvene dayalı davranışlarda da bir artışın söz konusu olduğu söylenebilir. (Kaasa ve Parts, 2007: 9).

Eğitim, gelir düzeyi, sosyal katılım ve gönüllü faaliyetlere katılım durumu arasındaki pozitif ilişkinin nedeni konusunda ise eğitim düzeyi daha yüksek bireylerin sosyal ilişkilerde neden daha yüksek gönüllülük ve katılım gösterdiğinin tek ve basit bir cevabı yoktur. Bu bağlamda en tutarlı açıklama yüksek eğitilmiş olmanın sosyal katılım için mesleki ilişkiler ve zaman açısından daha geniş olanaklar sunmasıdır. (Kaasa ve Parts, 2007: 10).

Tablo 4: İlgili Çalışmalarda Sosyal Sermaye Belirleyicilerinin Etkisi

	Sosyal Sermaye				
	Yapısal		Bilişsel		
Sosyal Sermayenin Belirleyicileri	Dikey Sosyal Ağlar	Yatay Sosyal Ağlar	Genel Güven	Kurumsal Güven	Sosyal Normlar
Yaş (9)	7 (a)	5 (a)	5 (+)	4 (+)	3 (+)
Cinsiyet (9)	8 (+)	5 (a)	5 (a)	4 (a)	3 (a)
Medeni Durum (4)	2 (+)	2 (a)	1 (a)	0	0
Çocuk Sayısı (3)	1 (a)	2 (a)	2 (a)	1 (a)	0
Yerleşim Nüfusu (2)	0	1 (-)	1 (a)	0	0
Eğitim (9)	8 (+)	5 (+)	5 (+)	4 (+)	3 (a)
Meslek (5)	4 (+)	3 (+)	4 (+)	1 (+)	1 (+)
Gelir Düzeyi (8)	6 (+)	4 (+)	4 (+)	3 (+)	3 (a)
Dini İnanç (5)	4 (+)	3 (+)	5 (a)	4 (+)	3 (+)

Kaynak: (Kaasa ve Parts, 2007: 14).

Not: Çalışma sayıları parantez içinde belirtilmiştir. “+” olumlu etki, “-” olumsuz etki, “a” anlamsız ilişki için kullanılmıştır.

Daha önce yapılmış bilimsel çalışma sayılarından yola çıkılarak, sosyal sermayenin belirleyicilerinin olası etkileri hakkında Tablo 4 oluşturulmuştur. Meslek, gelir düzeyi, dini inanç ve eğitimin (kurumsal güven konusundaki belirsiz etkisi hariç) sosyal sermaye üzerindeki etkisi sağlam ve pozitifdir. Diğer taraftan, yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı gibi diğer sosyal sermaye bileşenlerinin etkisi görece olarak daha düşük ya da olumsuzdur.

Eğitim düzeyinin yapısal sosyal sermayeye (sosyal ağlar açısından) olan pozitif etkisi kendini özellikle resmi (formel) sosyal ağlar üzerinde görmektedir. Bu pozitif etki resmi olmayan (Enformel) sosyal ağlar üzerinde daha düşüktür. Bilişsel sosyal sermaye (güven ve normlar) açısından ise eğitimin genel ve kurumsal güvene pozitif olmakla beraber, sosyal normlara etkisi konusunda anlamlı bir bağlantı mevcut değildir.

Emre Erdoğan'ın (2008) *Sosyal Sermaye, Güven ve Türk Gençliği* isimli çalışmasının sosyal sermaye ve eğitim kurumu ile ilgili bulguları ele alan kısımları incelendiğinde özellikle sivil katılım açısından, sosyal sermayenin bir belirleyicisi olarak, eğitimin önemi ortaya çıkmaktadır. Yüksek eğitilmişlerin, yüksek gelirli olanların, beyaz yakalıların sivil katılıma daha fazla eğilimli oldukları buna karşı düşük eğitim ve düşük gelirli vatandaşlarla işsizlerin daha az katılım gösterdikleri Fırdmuc ve Gërkhani tarafından gösterilmiştir. (Erdoğan, 2008: 9).

Bunun yanında, AB üyesi ülkelerde vatandaşların sivil katılıma eğilimlerini analiz eden Christonofou (2004), eğitimin, öncelikle üniversite mezunu olmanın, sosyal sermaye üzerinde pozitif etkisi olduğunu göstermiştir. Bu araştırmaların saptadığı sosyal sermaye belirleyicileri; ülkelerin tarih ve kültürleri, toplumsal yapının ne ölçüde hiyerarşik olduğu, aile yapısı, eğitim düzeyi, gelirin ne oranda eşit dağıldığı, sivil toplumun gücü şeklinde sıralanabilir. (Altay, 2007: 343).

Genel olarak, sosyal sermaye üzerine yapılan çalışmaların çoğu, eğitimi en önemli sosyal sermaye belirleyicilerinden birisi olarak ele almaktadır.

4.3. Beşeri Kalkınma Göstergesi Olarak Eğitim ve Sosyal Sermaye İlişkisi

Çalışmanın ilgili bölümlerinde sosyal sermaye ile ilişkisine değinilen beşeri sermaye, ekonomik ve sosyal kalkınmanın anahtarı olarak değerlendirilmektedir. Beşeri sermayenin geliştirilmesini amaçlayan beşeri sermaye politikaları eğitime dayalıdır ve bu süreç sosyal sermaye açısından önemli sonuçlar doğurabilir. Bu sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Beşeri sermaye yatırımları kayda değer bireysel ve sosyal faydalar doğurur. Beşeri sermayenin geliştirilmesinin amacı temel olarak ekonomik gelişme olsa da, sosyal refahın artması, nesil yetiştirme, sosyal ve politik katılım gibi çok önemli sosyal gelişmeleri de içermektedir.
- Sosyal sermaye eğitim düzeyiyle ilişkilidir ve eğitim süreçleri çok çeşitli sosyal ağlar tarafından desteklenir.
- Müfredat ve öğretim programları, eğitsel çıktılar açısından bireyler arası ilişkilere ve diğer bilişsel becerilere ihtiyaç duyar. Bilgi içeriğinin ötesinde işbirliği ve takım çalışması gibi becerilerin oluşturulmasında aile ve toplum odaklı sosyal sermaye birikiminin rolü büyüktür.
- Beşeri sermaye yatırımları, sosyal sermayenin geliştirilmesine de yardımcı olabilir. Sosyal sorunların çözümünde bireylerin ihtiyaç duyduğu bilgi ve becerilerin kazanılmasında beşeri sermayenin rolü yadsınamaz. (OECD, 2001: 66-67).

Kovacı, Belke ve Koç (2009) *İktisadi Kalkınmaya Yeni Yaklaşımlar: Sosyal Sermayenin ve Kurumların Artan Rolü* isimli çalışmaları sosyal ağlara katılım açısından eğitimin önemini ve ekonomik kalkınmaya yansımaları ortaya koymasından ilginçtir. Coleman (1988), güçlü ilişkilere sahip ailelerin çocuklarının sahip olduğu eğitim düzeyinin zayıf ilişkilere sahip ailelerin çocuklarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Coleman'a göre yüksek derecede sosyal sermaye, yüksek eğitim seviyesine, beşeri sermaye oluşumuna ve yüksek ekonomik performansa destek olmaktadır. (Kovacı, vd. 2009: 3).

Tablo 5: Ülkelerin Güven Düzeyleri ve Kalkınma Göstergeleri (2006)

Ülke	Güven Düzeyi %*	Kişi Başına GSYİH \$**	Beşeri Kalkınma Endeksi***
İsveç	68,00	34.444	0,958
Finlandiya	58,90	32.586	0,954
İsviçre	53,90	38.372	0,955
Hollanda	45,00	36.733	0,958
Kanada	42,80	36.761	0,967
A.B.D.	39,30	43.959	0,950
Japonya	39,10	32.040	0,956
Almanya	36,80	32.841	0,940
İngiltere	30,50	33.663	0,942
İtalya	29,20	29.356	0,945
Rusya	26,20	13.200	0,806
İspanya	20,00	29.447	0,949
Polonya	19,00	14.838	0,875
Fransa	18,80	31.988	0,955
Güney Afrika	18,80	9.130	0,670
Arjantin	17,60	11.980	0,860
Meksika	15,60	13.445	0,842
Şili	12,60	12.992	0,874
Brezilya	9,40	8.947	0,807
Türkiye	4,90	12.075	0,798

Kaynak: *World Value Survey, **World Bank: World Development Indicators, ***UNDP

Not: 1) Beşeri Kalkınma Endeksi, 1990 yılından itibaren UNDP tarafından hesaplanmaktadır. Endeks 3 gösterge üzerine kurulmuştur: Doğumda yaşam beklentisi ile ölçülen ömür; yetişkinlerde okuma yazma oranı ile ilköğrenim, lise ve yüksek okul okullaşma oranları ile ölçülen eğitim düzeyi ve kişi başına reel GSYİH ile ölçülen yaşam standardı.

2) Ülkelerin güven düzeyleri, dünya değerler anketinde sorulan “Sizce genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken çok dikkatli olmak mı gerekir?” sorusuna katılımcılar tarafından verilen “İnsanların çoğuna güvenilebilir” cevabının toplam ankete katılanlara oranlanması ile oluşturulmuş bir endekstir. (Kovacı, vd. 2009: 12).

Söz konusu çalışmada, Tablo 5’de ülkelerin güven düzeyleri ve iktisadi kalkınmanın temel göstergeleri olan kişi başına düşen GSYİH (satın alma gücü paritesine göre GSYİH) ve beşeri kalkınma endeksi (Human Development Index) karşılaştırılmaktadır. Beşeri Kalkınma Endeksi’nin, yetişkinlerde okuma yazma oranı ve tüm öğretim düzeylerindeki okullaşma oranları ile ölçülen eğitim düzeyi ile ilgili olması güven düzeyi ve eğitim seviyesi arasındaki ilişki açısından önemli bilgiler vermektedir.

Ayrıca Tablo 5’de, güven düzeyi yüksek olan ülkelerde beşeri kalkınma endeksinin ve kişi başına gelirin yüksek olduğu görülmektedir. Beşeri kalkınma endeksi en yüksek olan ülkeler Kanada, İsveç, Finlandiya, Hollanda, ABD ve Japonya’dır. Bu

Ülkelerin aynı zamanda güven düzeyleri de yüksektir. Brezilya, Arjantin ve Türkiye'nin güven düzeyi, beşeri kalkınma endeksi ve kişi başına geliri tablodaki diğerk ülkelere göre oldukça düşüktür. (Kovacı, vd. 2009: 13). Eğitim kurumunun sosyal ağlara katılıma ve güven kavramına olumlu etkisi göz önüne alındığında, eğitimin sosyal sermaye aracılığı ile ekonomik ve beşeri kalkınma ile olan ilişkisi de ortaya çıkmaktadır.

4.4. Eğitimin Sosyal Sermaye Unsurları Açışından nemi

Sosyal sermaye konusunda dünya çapında gerçekleştirilmiş çeşitli akademik araştırma ve çalışmalardan, direk ya da dolaylı olarak eğitimin sosyal sermaye unsurlarına olan etkisini analiz eden çalışmalar mevcuttur. Bu araştırma ve çalışmaların sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi açısından değerlendirilmesi bu çalışmanın konusu bağlamında önemli sonuçlar ortaya koyabilir.

Iyer, Kitson ve Toh'un (2005) *Social Capital, Economic Growth and Regional Development (Sosyal Sermaye, Ekonomik Büyüme ve Bölgesel Kalkınma)* isimli çalışmalarını ABD'nin 9 farklı bölgesinde yaşayan 40 topluluktan 24.000 bireyle gerçekleştirilen *Social Capital Community Benchmark Survey 2000 (Sosyal Sermaye Toplum Göstergeleri Anketi 2000)* ile elde edilen veriler yardımıyla oluşturmuşlardır. Çalışmada, sosyal sermayenin belirleyicileri olarak eğitim, yaş, gelir, etnik yapı, yerleşim yeri (kent/kırsal), ev sahibi olup olmadıkları, iş sahibi olup olmadıkları gibi faktörlerin etkisi ABD için araştırılmıştır. Sosyal sermaye göstergesi olarak genel güven, ırksal (etnik) güven ve sivil katılım olmak üzere üç farklı bağımlı değerken kullanılmıştır. Söz konusu çalışmanın, eğitim ve sosyal sermaye ilişkisi üzerine ortaya koyduğu sonuçları değerlendirmekte fayda vardır.

Iyer, vd.'nin (2005) alışmalarında ortaya çıkan tutarlı sonuçlardan birisi eğitim ve sosyal sermaye göstergeleri arasındaki ilişkidir. Bu ilişkinin literatürde çok çeşitli nedenleri sıralanmaktadır. Birincisi, sosyal kabiliyetlerin gelişmesini sağlayan eğitim, sosyal sermayenin de gelişmesini sağlar. Bir şekilde eğitim sosyal sermaye için ilk yatırım gibidir. Grup alışması yapma, yardımlaşmayı öğrenme, başkalarının ihtiyaçlarını ve isteklerini anlama gibi özellikler eğitimle kazanılır. İkincisi, eğitimle bireyler başkalarına güvenilebileceğini; yardımlaşma, sosyal ağlar ve katılımın pozitif

faaydalar sağlayabileceğini öğrenir. Eğitimle birlikte birey, sosyal faaliyetlere katıldığı ölçüde, toplumda yaşıyor olmanın faydalarını öğrenir. Üçüncüsü, ileriye düşünerek yaşıyan bireyler hem sosyal hem de beşeri sermayeye daha çok yatırım yaparlar. (Iyer, vd. 2005: 1025, aktaran Öksüzler, 2006: 120). Bu hususlar sosyal etkileşim bağlamında eğitim kurumunun sosyal sermayenin tesis ve gelişimindeki önemini göstermesi açısından ilgi çekicidir.

Konuya makro ölçekte bakıldığında da sosyal sermaye ve eğitim ilişkisinin önemi anlaşılmaktadır. Eğitim ve sosyal sermaye ilişkisi kamu politikaları ve ekonomik büyümeyi anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Ekonomik büyümeyi, fiziki sermaye, işgücü ve beşeri sermaye bağlamında ele alan geleneksel ekonomik modeller yerini sosyal sermayeyi de büyümede önemli bir faktör olarak ele alan çağdaş modellere bırakmıştır. Bu bağlamda, hem beşeri hem de sosyal sermayeye etkisiyle eğitim önemli bir odak noktasıdır. (Iyer, vd., 2005: 1026).

Tablo 6: Eğitim ve Sosyal Sermayenin Belirleyicileri Analizi

<i>Değişken</i>	<i>Düşük</i>		<i>Orta</i>		<i>Yüksek</i>	
	<i>Esneklik</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>Esneklik</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>Esneklik</i>	<i>Standart Sapma</i>
Eğ. ve Sosyal Güven	- 0,56781	0,02067	- 0,03459	0,00450	0,53322	0,01925
Eğ. ve İrksal(Etnik) Güven	- 0,48516	0,02541	- 0,06116	0,00400	0,42399	0,02247
Eğ. ve Sivil Katılım	- 0,44793	0,01290	0,26400	0,00919	0,87348	0,02224
Eğ. ve Sosyal Gruplara Üyelik	- 0,38230	0,01152	0,23091	0,00854	0,77575	0,02095
Eğ. ve Arkadaş Ağ Çeşitliliği	- 0,13649	0,00757	0,15051	0,00807	0,41545	0,02097
Eğ. ve İnanç Temelli Sos. Ser.	- 0,19273	0,00210	0,01578	0,0021	0,20851	0,01938
Eğ. ve Örgütlü Sosyal Etkileşim	- 0,61784	0,02039	- 0,05526	0,0479	0,56257	0,01858
Eğ. ve Enformel Sosyal Etkileşim	- 0,08629	0,01888	- 0,00566	0,00136	0,08063	0,01768

Kaynak: (Iyer, vd., 2005: 1030-1035'ten uyarlanmıştır.)

Iyer vd.'nin, bireyleri yedi eğitim seviyesine göre gruplayan (ilköğretim ve altı, ortaöğretim, kolej, ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora) çalışmaları, ABD'de eğitim düzeyi ile sosyal sermaye arasında güçlü bir ilişki olduğunu kanıtlamaktadır.

Ortaya koyduğu sonuçlar eğitim ve sosyal sermaye ilişkisi açısından, Tablo 6’da görülen veriler ışığında, şu şekilde değerlendirilebilir:

- *Sosyal güven*, ‘İnsanlara güvenilebilir mi?’ ‘İnsanlara ne ölçüde güvenebilirsiniz: komşu, meslektaş, kamu görevlileri, din kardeşi?’ gibi sorularla değerlendirilmektedir. Lisans ve lisansüstü eğitim seviyesine sahip olanların sosyal güven düzeyi, eğitim düzeyi ilköğretim ve altı olanlardan üç kat daha fazladır.
- *İrksal (etnik) güven*, ‘Diğer etnik gruplara mensup bireylere güvenir misiniz?’ sorusuyla ölçülmektedir. Örneğin, ortaöğretime devam etmeyenlerin % 43’ünün ırksal (etnik) güven düzeyi düşükken, bu oran lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip bireyler için % 11’dir.
- Bireylerin seçimlerde oy kullanma, politik sosyal toplantılara katılma durumundan yola çıkılarak ölçülen *sivil katılım*, önemli bir diğer sosyal sermaye göstergesi olarak ele alınmaktadır. Sosyal sermayenin belirleyicileri ile sivil katılım arasındaki ilişkinin derecelerinin analiz edildiği Tablo 6’da, eğitim düzeyi ile sivil katılım oranı arasında olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir.
- *Sosyal gruplara üyelik* ile eğitim düzeyi arasında olumlu bir ilişki mevcuttur. Eğitim seviyesi (sosyal ağlar ve gelir düzeyine bağlı olarak) sosyal gruplara üyelik oranı da artmaktadır.
- Sosyal ağların sıklık ve yaygınlığıyla ilgili olan *arkadaş ağlarının çeşitliliği*, bireylerin değişik meslek, kültür ve etnik gruplardan arkadaşlık durumu hakkında bilgi edinilmesini amaçlamaktadır. Tablo 6’da görüldüğü gibi, eğitim düzeyi ile arkadaş ağlarının çeşitliliği arasında olumlu bir ilişki mevcuttur.
- *Dini inanç temelli sosyal sermaye*, bireylerin bir dini kuruluşa üye olmaları ya da faaliyetlerine katılmalarıyla ilgili sorularla ölçülmektedir. Eğitim, Tablo 6’da görüldüğü gibi, dini inanç temelli sosyal sermayenin artmasına katkıda bulunmaktadır.
- *Örgütlü sosyal etkileşim*, bireylerin STK ve derneklerin organize ettiği sivil toplantılara ve sosyal olaylarla ilgili faaliyetlere katılma sıklığı ile ölçülmektedir. Eğitim ve örgütlü sosyal etkileşim arasında, Tablo 6’da görüldüğü gibi, olumlu bir ilişki söz konusudur.

- *Enformel (gayri resmi) sosyal etkileşim*, ‘Ne sıklıkla misafir ağırlarsınız, diğer insanlarla eğlence ortamlarında bulunursunuz, arkadaşlarınızla çeşitli oyunlar oynarsınız?’ sorularıyla ölçülmektedir. Eğitimin Enformel sosyal etkileşime olan etkisi, Tablo 6’da görüldüğü gibi, olumlu olmakla beraber çok düşüktür. Kaynak: (Iyer, vd., 2005: 1029-1035).

Özetle, Iyer vd.’nin (2005) çalışmasında sosyal sermayenin belirleyicileri olarak eğitim, yaş, gelir, etnik yapı, kişilerin kentte/kırsal bölgede yaşadıkları, ev sahibi olup olmadıkları, çalışıp çalışmadıkları gibi faktörlerin etkisi ABD için araştırılmıştır. Sosyal sermaye göstergesi olarak genel güven, ırksal (etnik) güven ve sivil katılım olmak üzere üç ayrı bağımlı değişken kullanılmıştır. Genel olarak, Iyer vd.’nin (2005) *Social Capital Community Benchmark Survey 2000 (Sosyal Sermaye Toplum Göstergeleri Anketi 2000)* verileriyle gerçekleştirdikleri bu çok değişkenli analizler, eğitimin, yüksek sosyal sermaye birikimi açısından, en önemli sosyal sermaye belirleyicilerinden birisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Öksüzler’in *Sosyal Sermaye, Güven ve Belirleyicileri* (2006) isimli çalışması ise Iyer vd.’nin (2005) çalışmasının AB ülkeleri için yapılmış bir benzeridir. Bu çalışmada sosyal sermayenin belirleyicilerini değerlendirmek için şöyle bir denklem kurulmuştur:

$$\text{Güven} = f(\text{Gelir}, \text{Eğitim}, \text{Şehir}, \text{Yaş}) \text{ (Öksüzler, 2006: 118).}$$

Söz konusu çalışma eğitim ve sosyal sermaye ilişkisi açısından çeşitli sonuçlar ve değerlendirmeler ortaya koymaktadır. AB ülkeleri için ortaya koyduğu ampirik sonuçlar incelendiğinde, Tablo 7’de görüldüğü gibi, eğitim değişkeni beklendiği gibi pozitif işaretli çıkmıştır ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Eğitim seviyesindeki artış güvenli olma olasılığını artırmaktadır. Eğitim sosyal sermayeyi geliştirmekte, insanlar eğitimle yardımlaşmayı öğrenmekte, sosyal ağlar ve sivil katılımın faydalarını daha iyi anlamaktadır. Eğitim büyüme modellerinde önemli bir faktör olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla eğitimin sosyal sermayeyi artırdığı söylenebilir. Bu etkinin 1990 verilerine göre 1999 verilerinde daha büyük olması eğitimin artan önemine işaret şeklinde değerlendirilebilir. (Öksüzler, 2006: 122-123).

Tablo 7: AB Ülkeleri Kesit ve Panel Veri Rassal Etki Logit Sonuçları

	1990 EVS	1999 EVS	1990 ve 1999 EVS
	<i>Kesit Logit</i>	<i>Kesit Logit</i>	<i>Rassal Etki Logit</i>
	<i>Katsayılar</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>Katsayılar</i>
Gelir	0.153204*** 7,03	0.1287149*** 6,14	0.1469857*** 9,75
Eğitim	0.0921941*** 15,8	0.1210388*** 19,62	0.1006415*** 23,57
Yaş	0.1467154*** 6,62	0.1567791*** 7,07	0.1393181*** 8,94
Şehir	0.0038357 0,6	0.031199*** 4,71	0.0179212*** 3,77
Not: Parantez içleri z değerlerini göstermektedir. ***, %1' lik ve **%5' lik önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterir. Modelde kullanılan AB ülkeleri Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Almanya, Estonya, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Macaristan, Slovakya, Polonya, Hollanda, Latvia, Lüksemburg, İspanya, Portekiz, Malta, Letonya, İtalya, İsviçre.			

Kaynak: (Öksüzler, 2006: 123)

Türkiye için ortaya koyduğu ampirik sonuçlar incelendiğinde ise, Tablo 8'de görüldüğü gibi eğitimin güven üzerinde pozitif bir etkisi olduğu ve bu etki istatistiksel olarak anlamlı olduğu ortaya konulmaktadır. Bu noktadan hareketle Türkiye için ulaşılan sonuç eğitimin sosyal sermayeyi arttırdığı görüşünü desteklemektedir. Sosyal sermayenin belirleyicisi olarak eğitim, AB ve Türkiye için önemli bulunurken, gelir düzeyi AB için önemli çıkmış, Türkiye için önemsiz bulunmuştur. Yaş değişkeni ise Türkiye'de AB'ye göre daha önemli çıkmıştır. Şehir büyüklüğü değişkeni AB'de sosyal sermayeye pozitif olarak etki eden bir faktör olarak bulunmuştur. Türkiye için şehirle ilgili veri olmadığı için bu değişkenin etkisi araştırılamamıştır. (Öksüzler, 2006: 124-125).

Tablo 8: Türkiye Karma Logit ve Panel Rastal Etki-Sabit Etki Logit Sonuçları

	<i>Logit Karma</i>	<i>Rastal Etki Logit</i>	<i>Sabit Etki Logit</i>
	<i>Katsayılar</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>Katsayılar</i>
Gelir	0.0021405	0.021962	0.0121177
	0,98	0,23	0,13
Eğitim	0.0599402*	0.1287288**	0.1585909 *
	1,69	1,35	1,65
Yaş	0.2379389***	0.2276296***	0.1393181***
	2,45	2,36	8,94
Şehir	0.0038357	0.031199***	0.2182431**
	0,6	4,71	2,27
Not: Parantez içleri z değerlerini göstermektedir. ***, %1' lik ve **%5' lik düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterir.			

Kaynak: (Öksüzler, 2006: 124)

Helliwell ve Christopher (2010: 5) sosyal sermayenin önemini ele alan çalışmalarında, bireyin yaşam memnuniyetini destekleyen yetenekleri ve Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi açısından (aç kalmamak, sağlıklı olmak ve özgür iradeye sahip olabilmek gibi) eğitimin iyi bir işe ya da gelire sahip olabilmek, daha fazla güven ve sosyal katılıma sahip olabilmek için oynadığı aracı role vurgu yapmaktadırlar. Bu anlamda, eğitimin bireylerin sosyal hedeflerine ulaşabilmeleri ve kendilerini gerçekleştirmeleri için aracı bir rol üslenmesiyle sosyal sermayeye katkıda bulunduğu söylenebilir.

Eğitim ile politik ve sosyal katılımın boyutları arasındaki bağlantı üzerinde duran bir diğer çalışma olan Norman Nie, Jane Junn, and Kenneth Stehlik-Barry'nin (NJS-B) (1996) *Education and Democratic Citizenship in America (Amerika'da Eğitim ve Vatandaşlık)* isimli çalışma genel olarak eğitim seviyesindeki artış ile politik katılım ilişkisini ele almaktadır. Bu bağlamda, çalışma, sosyal hiyerarşide yüksek bir pozisyonda bulunmanın büyük ihtimalle politik ve sosyal faaliyetlere dayalı olduğunu, bu yüksek pozisyonun ise büyük oranda eğitim kurumunun işlevinin bir sonucu olduğunu iddia etmektedir.

Helliwell ve Putnam (1999: 15) eğitimi politik ve sosyal katılımın en önemli göstergesi olarak ele almaktadırlar. *Education and Social Capital (Eğitim ve Sosyal*

Sermaye) isimli çalışmalarında NJS-B'nin araştırmalarından elde edilen verileri kullanarak ortalama eğitim seviyesindeki artışın güveni geliştirdiğini ve sosyal katılıma katkıda bulunduğunu iddia etmektedirler. Eğitimin sosyal katılım ve güven kavramına etkisine odaklanan çalışma, bu iki anahtar değişken vasıtasıyla sosyal sermayeyi değerlendirmektedir. Söz konusu çalışma genel olarak, NJS-B'nin bulgularıyla paralel olarak bireyin ve toplumun ortalama eğitim seviyesindeki artışa paralel olarak sosyal güvenin ve katılımın da arttığını ortaya koymaktadır.

4.5. Eğitim ve Öğretim Süreçlerinin Sosyal Sermayeye Etkisi

Sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi bağlamında eğitim ve öğretim süreçlerinin etkisini ve bu konuyu ele alan dünya çapında yapılmış çeşitli akademik araştırma ve çalışmaları incelemek, eğitim ortamı, eğitsel faaliyetler, müfredat ve pedagoji başta olmak üzere tüm eğitsel faktörlerin sosyal sermaye oluşumuna etkisini görmek açısından faydalı olabilir.

Campbell (2006) *What is Education's Impact on Civic and Social Engagement? (Eğitimin Sivil (Vatandaşlık) ve Sosyal Katılım Üzerindeki Etkisi Nedir?)* isimli çalışması, eğitim ve öğretim süreçlerinin sosyal sermayenin boyutlarıyla olan ilişkisini ortaya koyması açısından ilgi çekicidir. Çalışma, IEA'nın (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) 1999 yılında gerçekleştirdiği 28 ülkeyi (Avrupa ve Amerika kıtasından) kapsayan Vatandaşlık Eğitimi Araştırması (Civic Education Study) üzerine önemli değerlendirmeler içermektedir.

Araştırmada eğitimin içeriği açısından ele alınan eğitsel faktörler Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo:9: Sivil ve Sosyal Katılımı
Etkileyen Eğitsel Faktörler

Bürokratik yeterlilik
Sivil (vatandaşlık) beceriler
Bilişsel kapasite
Müfredat (öğretim programı)
Pedagojik yöntem
Öğrenci meclisi
Müfredat dışı faaliyetler
Staj ve uygulamalar
Normlar

Kaynak: (Campell, 2006: 75).

Söz konusu eğitsel faktörlerin sivil ve sosyal katılımı ile ilgili şu şekilde özetlenebilir:

- *Bürokratik yeterlilik*, öğrencilerin yönetsel prosedürlere yatkın olmalarıyla ilgilidir. Eğitim bu yeterliliği geliştirerek sosyal katılımı güçlendirmektedir.
- *Sivil (vatandaşlık) beceriler*, kurumsal katılım için gerekli herhangi bir ödevin öğrenciler tarafından yerine getirebilmesiyle ilgilidir. Okullar bu becerilerin kazandırılması için anahtar kurumlardır.
- *Bilişsel kapasite*, öğrencilerin bilgi ve deneyimlerini vatandaşlık ve sosyal katılımı ile ilgili konularda kullanabilmeleriyle ilgilidir. Zihinsel ve duygusal gelişim için eğitim en önemli kanaldır.
- *Müfredat (öğretim programı)*, ders ve uygulamaların bilinçli vatandaş profilini sağlayacak içeriğe sahip olmasıyla ilgilidir.
- *Pedagojik yöntem*, sosyal ve politik konuların rahatça tartışılabileceği, etkili bir sınıf ortamını yaratabilecek bilimsel araştırmalarla ilgilidir. Tartışma konularıyla ilgili netlik ve şeffaflığın sağlanması yöntemin başarısı açısından önemlidir.
- *Öğrenci meclisi*, öğrencilerin erken yaşlarda yönetsel konulara ilgi duymalarının sağlanmasıyla ilgilidir. Bu tür meclislere katılım sosyal ve politik katılımı kurmaya yardımcı olmaktadır.
- *Müfredat dışı faaliyetler*, öğretim programı dışında sosyal ve politik konuları ayrıntılı tanıma fırsatı yaratılmasıyla ilgilidir. Bu faaliyetler sonucu kazanılan sosyal katılım deneyimleri bireylere mezuniyet sonrası dönemde de eşlik etmektedir.

- *Staj ve uygulamalar*, öğrencilerin sosyal ve politik konularda gönüllü ve uygulamaya dayalı deneyim ve alışkanlık sahibi olmalarıyla ilgilidir. Okul içinde ya da dışında gerçekleştirilen bu faaliyetler vatandaşlık bağlarını güçlendirmektedir.
- *Normlar* ise bir topluluk olarak okul ortamındaki kolektif faaliyetlerle ilgili değerlerin öğrenciler tarafından anlaşılmasıyla ilgilidir. Sivil (vatandaşlık) ve sosyal katılımların çoğu, sosyal sermayenin bir unsuru olan ve kolektif faaliyeti canlandıran normların ürünüdür. Bu tür normların öğretiminde eğitim kurumları en önemli kurumlardır. (Campell, 2006: 104).

Söz konusu çalışmada eğitsel faktörlerin sivil (vatandaşlık) ve sosyal katılıma etkisine ek olarak, okul kültürünü oluşturan değişkenlerin vatandaşlık eğitiminin boyutlarına olan etkisi de ele alınmıştır. Bu değişkenler;

- öğrencilerin, sosyal ve politik konuları rahatça tartışabilme ortamıyla ilgili olarak *Sınıf iklimi*,
- okul yönetiminin aldığı kararlara katılımlarıyla ilgili olarak *Kurumsal güven ve katılım*,
- sivil ve politik hayata katılıma bakış açılarıyla ilgili olarak *İdeal vatandaşlık normları* ile
- *Grup üyeliği sayısı ve Toplantılara katılma sıklığı*

şeklinde sıralanabilir.

Tablo 10: Okul Kültürünün Vatandaşlık Eğitiminin Boyutlarına Etkisi

	<i>Bilgi Düzeyi</i>	<i>Beceri Düzeyi</i>	<i>Seçmen Katılım Oranı</i>	<i>Sivil Katılım</i>	<i>Politik Katılım</i>	<i>Kurumsal Güven</i>	<i>Hoşgörü (Tolerans)</i>
<i>Sınıf iklimi</i>	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑
<i>Kurumsal güven ve katılım</i>	↑	↑	↑	↓	↓	--	↑
<i>İdeal vatandaşlık normları</i>	↓	↓	↑	↑	↑	↑	↓
<i>Grup üyeliği sayısı</i>	↓	↓	--	↑	↑	--	--
<i>Toplantılara katılma sıklığı</i>	↑	↑	↑	↑	↑	↑	--

Kaynak: (Campell, 2006: 94).

Not: “↑”: olumlu ilişki, “↓”: olumsuz ilişki ve “--”: ilişkisiz durumu ifade etmek için kullanılmıştır.

Bu bağlamda ortaya çıkan sonuçlar ve Tablo 10’da verilen ilişkisel sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Özellikle *sınıf iklimi ve toplantılara katılma sıklığı* ile vatandaşlık eğitiminin tüm boyutları arasında olumlu bir ilişki mevcuttur.
- *Kurumsal güven ve katılım* kültürünün bilgi ve beceri düzeyine olan olumlu etkisi dikkat çekicidir.
- *İdeal vatandaşlık normları* ile kurumsal güven, sivil (vatandaşlık) ve sosyal katılım arasında olumlu bir ilişki bulunmaktadır.
- Neredeyse tüm eğitim kurum kültürünü yansıtan faktörlerin seçmen katılım oranı, kurumsal güven, sivil (vatandaşlık) ve sosyal katılımına olumlu etkide bulunduğu görülmektedir.

Ayrıca, söz konusu araştırma sonuçlarına dayanarak bir ülkede eğitim seviyesindeki artışın (diğer değişkenler sabit kalmak koşuluyla) vatandaşlık bilinci ve sosyal bağlar açısından şu sonuçları doğuracağı iddia edilebilir:

- Seçmen katılımı artar. (Bu sonuç diğer değişkenlerin sabit tutulmasıyla yakından ilgilidir. Aslında, çoğu ileri düzeyde endüstrileşmiş toplumda eğitim seviyesi yükseldikçe seçmen katılımının düştüğü görülmektedir.)
- Kurumsal güvende, sivil ve politik bağlarda artış görülür.
- Bireysel ve genel eğitim düzeyindeki artışın pozitif etkisiyle kişiler arası güvende çok yönlü bir artış gerçekleşir. (Campell, 2006: 103).

Okul kültürünün vatandaşlık eğitiminin boyutlarına olan etkisi ile ilgili bu sonuçlar ve ortaya koyduğu diğer verilerle Campell’in çalışması, genel olarak, eğitimin sosyal sermayenin boyutlarıyla olan karşılıklı ilişkisini ve vatandaşlık bilinci açısından sosyalleşme süreçlerindeki önemini ortaya koymaktadır.

Feinstein vd.’nin (2003) *Öğrenmenin Daha Geniş Faydalarını Araştırma Merkezi (Centre for Research on the Wider Benefits of Learning) (CIRCLE)* bünyesinde gerçekleştirdikleri *Yetişkin Eğitiminin Sağlık ve Sosyal Sermayeye Katkısı (The Contribution of Adult Learning to Health and Social Capital)* isimli çalışmaları, yetişkin eğitiminin sosyal sermaye ve uyuma etkisini ölçmek amacıyla

gerçekleştirilmiştir. Çalışma, İngiltere’de *Ulusal Çocuk Eğitimi Çalışması (The National Child Development Study)* veri tabanında mevcut 1958 yılında doğmuş 10.000 yetişkinin 33 yaşından 42 yaşına kadar ki (1991 – 2000) durumuna odaklanmaktadır.

Tablo 11: Yetişkin Eğitim İçeriğinin Sosyal Sermaye Unsurlarına Etkisi

<i>İlgili Sosyal Sermaye Unsurları</i>	<i>Genel</i>	<i>Akademik İçerikli Dersler</i>	<i>Mesleki Dersler</i>	<i>İşle İlgili Kurslar</i>	<i>Boş Zaman Kursları</i>	<i>Ters Nedensellik</i>
İrksal (Etnik) Hoşgörü	↑	↑	↑	↑	↑	Var
Politik Kinizm (ilgisiz ve güvensiz tutum)	–	↓	–	–	–	Yok
Otoriter Tutum	↓	↓	↓	↓	↓	Var
Politikayla İlgilenme	–	↑	–	–	–	Yok
Sosyal Gruplara Üyelik	↑	↑	–	↑	↑	Var
Seçimlere Katılım Oranı	–	–	–	–	↑	Yok

Kaynak: (Feinstein vd., 2003:76’den uyarlanmıştır.)

Bu bağlamda, yetişkinlerin eğitime katılım oranları ile ilgili sonuçlar geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Yetişkin eğitiminin içeriğini oluşturan ders ve kurslar, akademik içerikli dersler, mesleki yönlendirme ile ilgili dersler, işle ilgili kurslar ve boş zaman kurslarından oluşmaktadır. Yetişkin eğitiminin sosyal sermaye üzerinde olumlu etkileri bulunduğu dair tutarlı bilimsel kanıtlar sunan çalışmanın, sosyal sermayenin unsurları açısından ortaya koyduğu, Tablo 11’de de görülen, sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Eğitim süreci ve içeriğinin (özellikle akademik içerikli derslerin ve boş zaman kurslarının), sosyal ve ekonomik pozisyona, sosyal ağlara, bilişsel ve kişisel gelişime olan katkısı nedeniyle, sosyal katılım ve uyumu olumlu etkilediği,
- Bütün ders ve kursların, politik ve sosyal konulara ve etkileşimlere ilgiyi artırarak ırksal (etnik) hoşgörüyü, sivil ve politik katılımı artırdığı, diğer taraftan, otoriter tutumları ve politik kinizmi (ilgisiz ve güvensiz tutum) azalttığı,
- Özellikle boş zaman kurslarının, sosyal katılıma olan katkısı nedeniyle sosyal gruplara üyelik oranını, seçimlere katılım oranını artırdığı ve aracı sosyal sermayeye olan katkısı nedeniyle, ırksal (etnik) hoşgörüyü olumlu etkilediği,

- Özellikle akademik içerikli derslerin yetişkinlerin politikaya olan ilgisini artırdığı,
- Genel olarak eğitim ortamının yetişkinlerin psikolojik ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunduğu

görülmüştür. (Feinstein vd., 2003: 72-79).

Field'ın (2003) sosyal bağlılık ve yaşam boyu eğitim arasındaki ilişkiyi ele aldığı *Social Capital and Lifelong Learning (Sosyal Sermaye ve Yaşam Boyu Öğrenme)* isimli çalışması eğitim ve sosyal sermaye ilişkisi açısından önemli değerlendirmeler içermektedir. Çalışmada, 2001 yılında 1.800 yetişkinle gerçekleştirilen *Northern Ireland Life and Times Survey (NILTS)* verilerinden yararlanmıştır.

Sosyal psikolojide, bireylerin aile, arkadaş ve tanıdıklarıyla arasındaki bağların niteliği ve niceliğini ifade etmek için kullanılan sosyal bağlılık kavramı, sosyal katılım ve ağlarla olan ilgisi nedeniyle sosyal sermaye açısından önem taşımaktadır. Sosyal bağlılık, sosyal ilişkilerin süresi, sıklığı, samimiyeti ve diğer ilişkilerle olan benzerliğiyle yakından ilgilidir. Bu bağlamda, Field'ın (2003) sosyal katılımın kültürel boyutuna odaklanan çalışması, yaşam boyu eğitim ve sosyal sermaye ilişkisi konusunda bireylerin hangi yaş grubundan ve sosyal sınıftan olursa olsun yaşam boyu eğitimin sosyal katılım açısından öneminin farkında olduklarını ve NILTS'in bulgularının yaşam boyu eğitim faaliyetlerine daha yoğun katılan bireylerin, katılmayanlara göre sosyal bağlılık ve katılım açısından daha olumlu bir tutum gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

Farrell, Tayler ve Tennent'ın (2003) Avustralya'nın Queensland eyaletindeki dört okuldan 138 öğrenci (4-8 yaş) ile gerçekleştirdikleri *Social Capital and Early Childhood Education (Sosyal Sermaye ve Erken Çocukluk Eğitimi)* isimli çalışma, çocukların okuldaki günlük sosyal ilişkileri ve ağlarından yola çıkarak sosyal sermaye durumunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu çalışma, güven duygusu, farklılıklara karşı hoşgörü, sosyal faaliyetlere katılım, özveri, aile, komşuluk ve arkadaşlık bağları gibi sosyal sermayenin çeşitli göstergeleri ile öğrencilerin yerleşim yerine göre (kır/kent) tutumları üzerine kurulmuştur.

Sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi bağlamında önemli değerlendirmeler içeren çalışmada 138 öğrenciye yöneltilen sorular ve elde edilen bulgular şu şekilde ifade edebilir:

Sorular:

- ‘Neden okula geliyorsun?’ (Genel olarak bu soruya okulun ilk yıllarındaki öğrenciler ebeveynlerinin isteği, okulun eve yakın olması gibi rasyonel olmayan cevaplar verirken, ilerleyen yıllarda öğrenme isteği, arkadaşlık bağları gibi anlamlı cevaplar vermektedir.)
- ‘Okulda seni neler mutlu, neler mutsuz eder?’ (Oyunlar, sosyal ve eğitsel faaliyetler mutluluk nedenleri olarak ifade edilirken, üst sınıfların gösterdiği zorbalık ve şiddet en önemli huzursuzluk nedenidir.)
- ‘Bir öğrenci okulda mutlu olmak için nelere ihtiyaç duyar? (Cevaplar genel olarak, yeni gelenlerin isimlerinin bilinmesi, duygusal destek, okulun rutinleri ve kurallarının öğretilmesi gibi okulun sosyal coğrafyasını oluşturacak hususlar etrafında toplanmaktadır.) (Farrell, Tayler ve Tennent, 2003: 3).

Bulgular:

- Kırsal bölgede yaşayan öğrenciler, kentte yaşayan akranlarına göre, daha düşük güven düzeyine sahiptir.
- Kırsal bölgede yaşayan öğrencilerin okul çalışmalarında arkadaşlarına yardım etme ihtimali (bu yardımı hile olarak gördükleri için), kentte yaşayan akranlarına göre, daha düşüktür.
- Kırsal bölgede yaşayan öğrenciler, kentte yaşayan akranlarına göre, kendi kültürlerinden farklı insanlarla iletişime geçmek konusunda daha isteksizdir. Farklı insanlarla etkileşime kırsal bölgede yaşayan öğrencilerin % 48’i olumlu bakarken, bu oran kentte yaşayan öğrencilerde % 90’dır.
- Farklılıkların kabulünde, kırsal bölgede yaşayan öğrencilerle kentte yaşayan öğrenciler arasında oluşan bu keskin ayrım, kentsel yerleşimlerin etnik çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Özellikle okul yıllarında gelişme ortamı bulan farklılık bilinci, kırsal bölgede yaşayan öğrencilerde eğitim yoluyla gelişebilir.

- Kırsal bölgede yaşayan öğrenciler, kentte yaşayan akranlarına göre, komşu, akraba ve arkadaşlarını çok daha fazla ziyaret etmektedir.
- Kentte yaşayan öğrencilerin sosyal gruplara üyelik oranı, kırsal bölgede yaşayan akranlarının sosyal gruplara üyelik oranının iki katından fazladır.
- Çeşitli sosyal imkanlardan uzak kırsal bölgede yaşayanların çoğuna eğitim kurumu, yakın aile dışında başlıca sosyalizasyon imkanı sunmaktadır. (Farrell, Tayler ve Tennent, 2003: 4-5).

Okul ortamıyla ilgili olarak, çoğu öğrenci eğitsel ve sosyal faaliyetler bağlamında memnuniyetlerini ifade ederken, huzursuzluk emsal grupları arasındaki şiddetten ve farklılıkların kabulündeki zorlanmadan kaynaklanmaktadır. Eğitim ortamının bireylerin sosyalizasyon süreçlerindeki rolü göz önüne alındığında, sosyal sermayenin güven duygusu, farklılıklara karşı hoşgörü, sosyal faaliyetlere katılım, özveri, aile, komşuluk ve arkadaşlık bağları gibi boyutlarının, ilk eğitim yıllarından itibaren çocuklar başta olmak üzere tüm bireyler ve toplumun refahı için ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Töremen'in (2004) *İlköğretim Okullarının Sahip Oldukları Sosyal Sermaye Konusunda Öğretmen Görüşleri (Elazığ İli Örneği)* isimli çalışmasında, ilköğretim okullarının sahip oldukları sosyal sermaye düzeyi, 47 soruluk likert tipi bir sosyal sermaye betimleme anketiyle ölçülmeye çalışılmıştır. Okullarda görev yapan öğretmenlerle ilgili, okullardaki uygulamalarla ilgili, okul yönetimiyle ilgili ve öğretmenler odasıyla ilgili olmak üzere dört boyuttan oluşan anket; 30 ilköğretim okulunda görev yapan toplam üç yüz öğretmene random yönteminden yararlanarak uygulanmış, elde edilen bulgular ilgili istatistiksel işlemlerden yararlanılarak yorumlanmış ve sonuçlara dayalı olarak tartışma yapılmıştır.

Söz konusu çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Araştırma bulguları, öğretmenlerin kısmen hayatlarından bıkkın göründükleri, hediyeleşmenin çok yaygın olmadığı, ev ziyaretlerinin ve telefonla aramaların çok sık olmadığı, birlikte hareket etmedikleri ve bu durumun gelecek kaygısına

dönüştüğü, birbirlerinin sırlarını çok fazla paylaşmadıkları sonucunu ortaya koymaktadır.

- Okullardaki uygulamalarla ilgili sonuçlara bakıldığında, öğretmenler kendilerinin olmadıkları yerde çıkarlarının korunacağına inanmadıkları, yalnızca hemşehrilerin değil, herkesin samimi olabildiği ve herkesin eksikliklerine yardımcı olduğu, kişisel çıkarların okulun çıkarlarından geri kaldığı, okullardaki uygulamalardaki adaletin istenen düzeyde olmadığı, öğretmenlerin paraları bittiğinde okullarındaki öğretmenlerden rahatlıkla borç isteyemedikleri görülmektedir.
- Okul yönetimi konusundaki sonuçlar; okul yöneticilerinin öğretmenlere yeteri derecede saygılı olduğu, karara katıldıkları ve yönetimden kabul gördükleri, bunun yanında öğretmenlerin fırsat bulsalar çalıştıkları okuldan ayrılacakları, okul yöneticilerinin öğretmenleri bir araya getirmek için çok da fırsat kollamadıkları ve öğretmenlerin iş olsun diye muhalefet etmediklerini ortaya koymaktadır.
- Öğretmenler odasıyla ilgili önermeler açısından, öğretmenler kendilerini çok rahat hissetmedikleri, bilgilerini kısmen paylaştıkları, konuşulanların yönetime aktarıldığına kısmen inandıkları, öğretmenler odasını sıkıcı ve itici bulmadıkları ve öğretmenler odasında sürtüşme ve çatışmaların çok fazla olmadığı görülmektedir. (Töremen, 2004: 12-13).

Töremen'in eğitim ortamının, öğretmenlerin sosyal ilişki ve ağlarına etkisinden yola çıkarak eğitim kurumlarının sosyal sermaye düzeyini incelediği bu çalışması, eğitim kültürü içinde eğitsel ve yönetsel faktörlerin sosyal sermaye birikimine olan etkisini ele alması bakımından dikkat çekicidir.

4.6. Sosyal Uyum ve Eğitim Politikaları Açısından Eğitim ve Sosyal Sermaye İlişkisi

Eğitimin sosyal uyumun geliştirilmesindeki rolü, bugüne kadar değişik ideoloji ve yönetim biçimleri tarafından çok yönlü olarak anlaşılmıştır. Özellikle 19.yy'la beraber, Batı Avrupa'da liberal ya da muhafazakar tüm politik ve sosyal gruplar eğitimi,

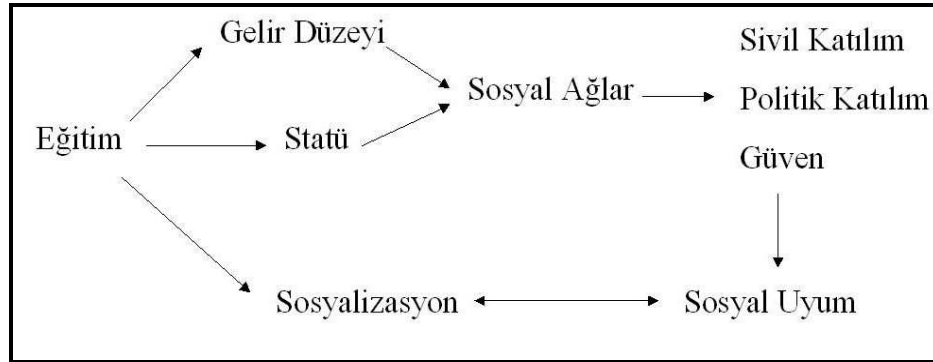
sosyal düzeni destekleyen, sosyal bilinci yükselterek sosyal ilerlemeye katkıda bulunan ve sosyal sınıflar arasında sosyal dayanışmayı artıran bir güç olarak görmüştür. 20.yy'da, eğitimin etnik, milliyetçi ya da demokratik vatandaşlığa destek olması çok yönlü ve karmaşık bir hal almıştır. Yaygın halk eğitiminin ilk olarak, 18.yy'ın sonları ile 19.yy'ın başlarında, Kuzey Avrupa ve Amerika'da milli kimlik ve bütünleşmenin aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Milli eğitim sistemleri ise ilk olarak, bireyleri devlet yönetimi, modern bürokrasi, milli dil ve ideolojiye adapte etmek için planlanmıştır. (Green, Preston ve Sabates, 2003: 5). Eğitim ve sosyal uyum ilişkisi göz önüne alındığında, tarihsel süreçte genel olarak, modern devletlerin hepsinin eğitimi, sosyal entegrasyon ve milli kimliği oluşturmanın en önemli aracı olarak gördükleri söylenebilir.

Bu bağlamda ilk sistematik teoriyi ortaya koyan Emile Durkheim, yaygın eğitimin sosyal entegrasyon açısından tarihi ve sosyal rolüne vurgu yapmaktadır. Durkheim'e (1977) göre toplum bireyleri arasındaki yeterli düzeydeki homojenlik oranıyla varolabilir. Özellikle Kuzey Avrupa ülkeleri sosyal dayanışma ve demokratik vatandaşlık kavramlarını vurgulamak için yaygın eğitime çok önem vermiştir. Sosyal çözülme, ayrışma ve kutuplaşma karşısında eğitim politikalarının *aracı (bridging) sosyal sermayeye* katkıda bulunarak sosyal homojenliği ve entegrasyonu geliştirebileceği söylenebilir.

Sosyal sermaye açısından, eğitimin sosyal uyum üzerindeki etkileri üzerine ulusal düzeyde yapılan bilimsel araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Sosyal uyumun ulusal düzeyde analizi için gerek duyulan faktörler sosyal sermaye analiz ve araştırmalarıyla örtüşmektedir. Bu faktörler özetle, güven, hoşgörü (tolerans), sivil toplum kuruluşlarına (STK) üyelik, sivil işbirliği, politik ve sivil katılımdır.
- Genel olarak, eğitimin sosyal uyum üzerindeki olumlu etkisi gözlenmekle beraber, eğitim seviyesindeki artışın sosyal uyum üzerinde kayda değer bir etki yaratmadığı görülmektedir. Bu durumun nedeni, diğer sosyal kurumların ve kültürel faktörlerin gücü ve sağlamlığının eğitim kurumuna etkisinin, sosyal uyum açısından, eğitim seviyesindeki artıştan daha önemli olması olabilir.

- Gelir seviyesindeki eşitsizlikten kaynaklanan eğitsel eşitsizlik sosyal uyum üzerinde kayda değer bir olumsuz etki doğurmaktadır. Eğitimde fırsat eşitliğinin sosyal ve ekonomik nedenlerle sağlanamamasından kaynaklanan bu durum, ülkelerin en önemli sosyal problemlerinden birini oluşturmaktadır. (Green, Preston ve Sabates, 2003: 20-28).

Şekil 4: Eğitim ve Sosyal Uyum İlişkisi

Kaynak: (Green, Preston ve Sabates, 2003'den uyarlanmıştır.)

Şekil 4'de görüldüğü gibi, eğitim, iki ayrı kanaldan sosyal uyuma, dolayısıyla sosyal sermayeye katkıda bulunmaktadır. İkincil sosyalizasyon yeri olarak kültür ve değerlerin aktarılması yanında, statü ve gelir düzeyine olan etkisiyle sivil ve politik katılım yoluyla sosyal uyuma etkide bulunmaktadır.

Türkiye'nin de üyesi olduğu OECD ülkelerinin eğitim bakanlarının katıldığı *Raising The Quality of Learning for All* (2004) toplantısında, sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi bağlamında oldukça önemli konular ele alınmıştır. Toplantıda üzerinde durulan temel konu; sosyal sermaye ve sosyal uyumun eğitimi nasıl etkilediği ve daha önemlisi eğitimin sosyal sermaye ve sosyal uyumu nasıl etkilediğidir.

Bu bağlamda, çocuk yetiştirmede sosyal çevrenin önemine işaret eden "Bir çocuğu bütün köy beraber yetiştirir." şeklindeki Afrika atasözü, son zamanlarda ABD'deki çağdaş eğitim tartışmalarının bir klişesi haline gelmiştir. Bu noktada sosyal ağlar bakımından hangi tür köylerin daha iyi bir iş ortaya koyacağı sorusu eğitime toplum katılımı kavramı çevresinde yoğunlaşmaktadır. Bilimsel araştırmalar ve istatistikler, aile ve toplum bağlarının gücünün eğitim sürecinde öğrencilerin ve

ebeveynlerin içinde bulunduğu tutum ve davranışları, toplumun genel sosyo-ekonomik ve etnik yapısından daha fazla etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bilimsel gerçekler, ders notları ve ders bırakma oranının ölçümünde sosyal sermayenin öğretmen kalitesi ya da sınıf mevcudundan daha etkili bir ölçek olduğunu göstermektedir. (Putnam, 2002).

Bunların yanında, sosyal bağlamın, eğitim ve öğrenme üzerindeki etkisine İtalya’da sosyal sermaye, sivil katılım ve sosyal uyum üzerine yapılan çalışmalardan ortaya çıkan toplum temelli eğitimle ilgili ‘*Reggio Emilia Yaklaşımı*’ farklı bir örnek teşkil edebilir. Reggio Emilia Yaklaşımının kurucusu Loris Malaguzzi, bu sosyal yapısalcı yaklaşımı Dewey, Piaget, Vygotsky, Bruner ve diğer önemli eğitim bilimcilerinin görüşlerinden yola çıkarak oluşturmuştur. (OECD, 2004: 4). Söz konusu yaklaşım, her bir çocuğun diğer çocuklarla ilişkide olmasını ve çocukların diğer çocuklar, ebeveynler, eğitimciler, toplum ve sosyal çevre ile karşılıklı ilişkilerine odaklanması ve desteklemesi üzerine kurulmuştur.

Reggio Emilia yaklaşımında sosyal çevrenin çok önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle, Reggio Emilia okullarında yetişkinler ve çocuklar arasındaki sosyal alışverişi kolaylaştırmak amacıyla bütün çocukların ve öğretmenlerin birlikte bulunabilecekleri büyükçe bir alan bulunmaktadır. Sınıflar bu alanın etrafında düzenlenmiştir. Çocuklar ve yetişkinler bir gün boyunca bu alandan geçmek zorundadırlar. (Aral, Kandır ve Yaşar, 2000). Bu alan, yetişkinler ve çocuklar arasındaki sosyal etkileşimi kolaylaştırmak amacıyla tüm çocuklar ve öğretmenlerin birlikte bulunabilecekleri bir alandır. (Temel ve Dere 1999).

Reggio Emilia okullarında eğitim, çocukların gerçek hayatlarıyla ve sosyal yapıyla doğrudan bir ilişki içindedir. Örneğin, her çocuğun kendine ait bir posta kutusu vardır ve bu posta kutusundaki mesajlar, mektuplar ve resimler okul yaşantısının günlük bir parçası olarak her gün değiştirilmektedir. Küçük çocukların posta kutularını tanımları için posta kutularının üzerlerine çocukların resimleri yapıştırılmaktadır. Daha büyük çocuklar için ise posta kutularının üstünde resimleri altında isimleri yazılmaktadır. Çocuklar evlerine mektup getiren postacıyı görmekte ve bu gözlemleri aracılığıyla okullarındaki posta kutuları ile bağlantı kurmaktadır. Böylece çocukların gerçek yaşamla bağlantı kurmaları sağlanmaktadır. Ayrıca ebeveynler, eğitim plan ve

faaliyetlerine aktif bir katılım göstermektedir. Okul-aile kurullarında ve başka yönetim birimlerinde gönüllü görevler almaktadırlar. (Bennett, 2001).

Toplumun eğitime ilgi göstermesi ve destek olması bağlamında, çeşitli sosyal ve ekonomik avantajlardan yoksun öğrencilerden oluşan okullar için toplum temelli sosyal sermaye bir çıkış stratejisi olarak öngörülebilir. Bu stratejiye göre, düşük performans gösteren okullarda ebeveynler başta olmak üzere toplumun çeşitli tabakalarından bireyler aktif olarak eğitsel faaliyette bulunurlar. İhtiyaç duyulan deneyim, bilgi ve enerji sahibi danışmanlar sosyal yapı ile okul arasında sıkı bağlar kurabilir.

Bu tür bir stratejinin en başarılı örneklerinden birisi ABD’de yürütülen ve 20 şehirde, 2000 üyesiyle 20.000 öğrenciye hizmet veren *Experience Corps (Tecrübe Kurulları)* projesidir. Üyelerinin neredeyse hepsi emeklilerden oluşan bu kurulların amacı eğitimde fırsat eşitliğine sahip olmayan çocuklara danışmanlık hizmeti vermektir. (OECD, 2004: 5). Bu örnekler, *duvarlar dışındaki sosyal sermaye* birikimine bireyler ve gönüllü oluşumlar tarafından destek verilmesiyle eğitim politikalarının en önemli amaçlarından biri olan eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına nasıl katkıda bulunulacağına dair anlamlı fikirler sunmaktadır.

Sosyal sermayenin eğitimi nasıl etkilediği konusunda değerlendirmeler eğitsel çıktıların niteliğine, ülkeye ve sosyal yapıya göre değişiklik gösterebilir, ama bilimsel gerçekler eğitim politikalarının üretilmesi noktasında eğitimin sosyal bağlamının (*duvarlar içindeki ve dışındaki sosyal sermaye açısından*) göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir.

Eğitimin sosyal sermaye ve sosyal uyumu nasıl etkilediği konunun daha önemli kısmını oluşturmaktadır. Etnik farklılıkların, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin her geçen gün ülkelerin çoğunda hızlı bir şekilde artması nedeniyle sosyal uyum daha çok önem kazanmaya başlamıştır. Sosyal sermaye ve sosyal bağlar üzerindeki olumsuz etkisiyle etnik çeşitlilik ve çeşitli sosyal hareketler ülkelerin çoğunda benzer sosyal ve ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Bireyler göç ederken kökleri ve sosyal bağlarıyla beraber tüm ilişkilerini geride bırakmakta, gittikleri yere sosyal uyum göstermek için çaba göstermektedirler. Bu tür sosyal hareketlerin sosyal sermaye birikiminde yarattığı kaybı asgari düzeye indirebilmek için bireyler, etnik yerleşim bölgeleri ve zincirleme

göç yoluna başvurulur. Bu yollar sorunu tam anlamıyla ortadan kaldırmadığı gibi izolasyon ve yabancılaşıma gibi bir çok toplumsal sorunu da beraberinde getirebilir.

Bu bağlamda, *dayanışmacı (bonding) sosyal sermaye* ve *aracı (bridging) sosyal sermaye* kavramları önem kazanmaktadır. *Dayanışmacı (bonding) sosyal sermaye* eğitim, yaş, etnik köken ya da siyasi görüş gibi niteliklerinden çoğu benzeyen bireyler arasında oluşan dayanışmayı ifade eder. *Aracı (bridging) sosyal sermaye* ise iş birlikleri, tanışıklık, farklı etnik gruplardan edinilen arkadaşlıklar gibi daha zayıf ve daha az yoğun sosyal bağlardan türemekte ve insanları kendilerinden çok farklı bir döngüde hareket eden daha uzaktaki tanıdıklara bağlamaktadır. (Uğuz, 2010: 75-81).

İnsan vücudundaki vitaminlerin çeşitleri gibi sosyal sermaye birikiminin de çeşitli olması gerekir. Örneğin, fazlasıyla yalnızca A vitamini bulunan ama hiç C vitamini bulunmayan bir vücut sağlıklı değildir. Tıpkı vücuttaki organların uyumlu ve sağlıklı işleyebilmesinde olduğu gibi toplumun devamında da sosyal ve etnik grupların birbirleriyle uyumlu olması gerekir. Yalnızca *dayanışmacı (bonding) sosyal sermaye* birikimine sahip bir toplumda etnik ve kültürel bölünme kaçınılmaz olabilirken, yalnızca *aracı (bridging) sosyal sermaye* birikimine sahip bir toplumda ise sosyal çözülme kaçınılmaz olabilir. Modern çoğulcu demokrasilerin en önemli ihtiyacı olan *aracı (bridging) sosyal sermayenin* oluşturulması ve artırılması etnik ve kültürel yakınlıktan kaynaklanan ve genellikle hali hazırda var olan *dayanışmacı (bonding) sosyal sermaye* (benzeşenler buluşurlar) kadar kolay değildir. (OECD, 2004: 5). Bu nedenle, günümüzde liderlerin çoğu, sosyal çözülmeye engel olmak ya da sosyal gruplar arasında köprü kurabilmek için, sosyal ağları ve güveni destekleyerek sosyal sermaye birikimine katkıda bulunacak sosyal politikalar üretmeye çalışmaktadır.

Fukuyama, sosyal sermayeyi özellikle Amerikan toplumu için toplumsal kurtuluş reçetesi olarak değerlendirdiği *Sosyal Sermaye ve Sivil Toplum* (1999) isimli çalışmasında sosyal sermayenin nasıl artırılacağına dair değerlendirmeler yaparken eğitimin ve devletin eğitim politikasının önemine vurgu yapmaktadır. Fukuyama'ya göre (1999: 10) eğitim kurumu devletin sosyal sermaye üretebilmesi için yönetim ve denetimi direk kendi elinde bulundurduğu yegane alanlardan biridir.

Bu bağlamda, eğitim yalnızca beşeri sermayenin aktarılması için değil, aynı zamanda sosyal kurallar ve normlarında aktarılması için kullanılmalıdır. Fukuyama'ya göre bu durum yalnızca ilk ve orta öğretim için değil yüksek ve uzmanlık eğitimi için de geçerlidir. Zira doktorlar yalnızca ilaç yazmayı ve tedavi etmeyi değil Hipokrat Yemini'ni de öğrenmektedirler. Rüşvet ve yolsuzluklara karşı en büyük koruma da yüksek bürokratlara yüksek kalitede eğitimin yanında sağlam bir ahlak anlayışını (*esprit de corps*) verebilmekten geçmektedir. Bu noktada Fukuyama'ya göre sosyal sermayenin artırılabilmesi için eğitim kurumunun, güven kavramının toplumda güçlendirilmesi bağlamında, ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sosyal sermaye birikimini arttırmak suretiyle bireylerin sosyal uyum sürecini desteklemek isteyen bütün devletlerin elindeki en önemli ve etkili araç eğitim politikalarıdır. Bu anlamda, eğitim bakanlıkları sosyal sermayenin yapılandırılması için merkezi bir rol oynamalıdır. OECD (2004) raporuna göre, genel olarak ülkelerin çoğunda, yüksek sosyal sermaye birikimine sahip olmanın en iyi göstergesi örgün eğitimin niteliği, içeriği ve süresidir. Etnik köken, cinsiyet, ırk, meslek gibi faktörler sabit tutulduğunda, eğitim düzeyi daha yüksek bireylerin daha geniş, derin ve güçlü sosyal ağlara sahip oldukları ve sosyal ve politik hayata daha fazla katılım gösterdikleri görülmektedir.

Konuyla ilgili olarak Campell'in (2006) çalışmasından elde edilen sonuçlara benzer şekilde, OECD (2004) raporunda ele alınan eğitsel süreçlerin diğer özelliklerinin sosyal sermaye, sivil katılım ve sosyal uyuma katkısı şu şekilde değerlendirilebilir:

- *Uygun Pedagoji ve Müfredat (öğretim programı)*, öğrencilerin hayat boyu devamlı ve uyumlu bir sosyal katılım bilinci geliştirmelerine yardımcı olabilir. ABD ve İngiltere'de mevcut öğretim programlarının çoğu, vatandaşlık eğitiminin amacının kamu hayatı için yalnızca teorik bilgi vermek olmadığını, aynı zamanda hoşgörü (tolerans) gibi sosyal normlar, topluluk huzurunda konuşma ve işbirliği alışkanlıkları kazandırmak olduğunu göstermektedir. Pedagoji ise salt bireysel başarıyı güdülemekten öte takım çalışması bilincini yerleştirmeyi amaçlamaktadır.
- ABD'nin çoğu bölgesinde öğrenciler tarafından yürütülen *Staj, Uygulamalar ya da Kamu hizmeti*, akademik bilgi ile sosyal faaliyetleri birleştirmek için

planlanmaktadır. Örneğin, öğrenciler Ekoloji dersinde öğrendikleri bilgileri bir bölgesel çevre temizlik projesiyle uygulamaya koymaktadırlar. Bu faaliyetlerin amaçlarını içselleştirerek yetişen bireylerin, içselleştiremeyen ya da bu faaliyetlere katılmayanlara göre kamu hayatına katılım göstermede çok daha başarılı oldukları görülmektedir. Ayrıca, okulların sivil katılım ve sosyal sermayeye etkisi konusunda Maryland Üniversitesi'nde Vatandaşlık Eğitimi ve Sivil Katılımı Araştırma Merkezi (Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement, CIRCLE) kurulmuştur.

- Okul dışında sosyal sermaye, sivil katılım ve sosyal uyumu geliştirmek için *Müfredat dışı faaliyetler* planlanabilir. Araştırmalar, spor, müzik, öğrenci konseyi gibi faaliyetlerle ilgilenen öğrencilerin uzun yıllar sonra bile sivil katılım oranlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Üstelik, spor ve sanat sosyal ilişkilerde *aracı (bridging) sosyal sermaye* açısından uygun bir bağlama sahiptir.
- Okullar, sosyal sermayenin oluşturulmasında odak noktaları olarak hizmet verebilir. Sosyal sermaye kavramının 1915'te ilk kez ABD'de Batı Virginia'nın yoksul bir bölgesinde eğitimci olan Hanifan tarafından toplum temelli okul araştırmalarında tanımlandığı düşünülecek olursa, okulların toplumun çeşitli kesimlerinden bireylerin ortak amaçlar etrafında bir araya gelmeleri ve odak noktaları oluşturabilmeleri için uygun olduğu söylenebilir.
- Genel bir kural olarak, sosyal dayanışmayı ve bağları güçlendirmek için mevcut, nüfus, yerleşim yeri gibi boyutlarda daha küçük olan daha uygundur. Küçük yerleşim birimleri, az mevcutlu sınıflar, küçük okullar, firmalar gibi oluşumlar, kişiler arası ilişkilerde, genellikle yüksek seviyede güven ve güçlü sosyal bağlara sahiptir. Karşıdakini dinleme, iletişim kurma, sorumluluk alma ve güven duyma gibi sosyal davranışların yapılandırılması büyük boyutlu sosyal gruplarda yabancılaşma, ikincil ilişkiler ve gizlilik nedeniyle zorken, küçük sosyal yapılanmalarda samimi (birincil) ilişkilerin yardımıyla çok daha kolaydır.
- *Okulların sosyal entegrasyonu (bütünleşme)*, etnik çeşitliliğin yüksek olduğu ülkeler başta olmak üzere, bir çok ülkenin eğitim politikası açısından en önemli sorunlarından biridir. Toplumsal ayırım (etnik ya da sosyal sınıf kökenli) ülkelerin en korkutucu toplumsal sorunlarının başında gelmektedir. Bu anlamda,

eğitim kurumu, toplumda *aracı (bridging) sosyal sermaye* birikimini arttırmak kaydıyla sosyal uyumun yapılandırılmasına katkıda bulunabilir.

- *Dil ve Kültürel asimilasyon* açısından konuya bakıldığında, tam anlamıyla sosyal entegrasyonun sağlanması için ülkelerin ortak dil ve kültürüne hakim olması gerekir. Ortak dil ve kültür sorunu, başta ulus devletler olmak üzere, ABD gibi federal devletlerin de en büyük sosyal sorunlarının başında gelmektedir. Bu hususta, ortak dil ve kültürün en önemli ve etkili aktarım mekanizmasının eğitim olduğu düşünülürse eğitimin bu açıdan sosyal entegrasyon ve uyuma ne kadar büyük katkılarda bulunabileceği anlaşılabılır.

Dil, aynı zamanda, *dayanışmacı (bonding) ve aracı (bridging) sosyal sermaye* konusunun önemli ve karmaşık bir boyutudur. Bu iki sosyal sermaye türü genellikle zıt yönlü işlevlere sahip olmasına rağmen, bazı araştırmalar bunun her zaman böyle olmadığını iddia etmektedir. Örneğin Alman araştırmacılar, Alman toplumuna ve kültürüne yüksek oranda katılım ve uyum sağlamış Türk göçmelerin çoğunun aynı zamanda kendi etnik kültürünü de devam ettirdiğini, bu anlamda *dayanışmacı* sosyal sermayenin *aracı* sosyal sermayeye geçiş işlevi gördüğünü iddia etmektedirler. Bu husus, özellikle bir çok Avrupa ülkesinde, Müslüman öğrencilerin baş örtüsü gibi konularda devam eden sosyal ve politik tartışmalarda dile getirilmiştir. Bu konuda, ülkeler arasında eğitim felsefesi ve vatandaşlık anlayışı arasında önemli ulusal farklar olduğu için genel geçer yargılardan söz etmek güçtür. Örneğin, Kuzey Amerikalılar çeşitliliği kucaklayan çok kültürlülük yaklaşımlarıyla ilgili daha rahat ve hevesliyen, cumhuriyetçi vatandaş kavramına önem veren bir çok ülke ise, doğal olarak, bu yaklaşımlara şüpheyle yaklaşmakta ve etnik kimlik anlayışının, özellikle eğitim politikalarında, ön planda (ya da üst kimlik) olmaması gerektiğini savunmaktadırlar. (OECD, 2004: 6-8).

Özetle, sosyal sermaye ve sosyal uyumun eğitimi nasıl etkilediği ve daha önemlisi eğitimin sosyal sermaye ve sosyal uyumu nasıl etkilediği konusunda iki noktayı vurgulamakta yarar vardır. Birincisi, sosyal sermaye ve sosyal uyum ile eğitim arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. İkincisi, eğitim politikaları konusunda çalışanlar, eğitim kurumu açısından hayati öneme sahip bu etkileşimin nedeni, işlevi ve boyutları hakkında yeterli bilgi sahibi olmalıdırlar. (OECD, 2004: 8).

4.7. Aile ve Sosyal Çevrenin Eğitim Ortamına Etkisi

Aileler oluşturduğu normlar ve sosyal bağlar sayesinde üyelerine sosyalleşme sürecinde faydalanacakları bir ve sosyal ağ sistemi sağlar. Karşılıklılık, fiziksel ve duygusal ihtiyaçların karşılanması üzerine kurulu olan aile ilişkileri, aile dışında da güven ve işbirliği duygusunun gelişmesine yardımcı olur. Bireylerin ilk öğrenme ortamı olarak aile, örgün eğitim hayatıyla etkileşim içindedir. Ailenin sosyal sermayenin artırılmasındaki dolaylı ve kayda değer etkisi, eğitime olan güçlü etkisinden kaynaklanmaktadır. Coleman bu bağlamda ailenin sosyal sermaye birikimini şu göstergelerle analiz etmektedir:

- Yetişkin ya da ebeveynlerin hanedeki fiziksel varlığı (üvey ya da ayrı ebeveyn durumu sosyal sermaye üzerindeki olumsuz etkisini, eğitsel başarıda düşüş ve suç oranında yükseliş şeklinde göstermektedir),
- Yetişkin ya da ebeveynlerin çocuklarına gösterdikleri ilginin yoğunluk ve kalitesi (ebeveyn ya da yetişkin sayısının ve kardeş sayısının artması sosyal sermayeyi olumsuz etkilemektedir),
- Güçlü aile bağları. (OECD, 2001: 46).

Eğitim kurumları toplantı ve sosyal faaliyet alanı olarak, işbirliği davranışlarının gelişmesine yardımcı olabilir. Daha geniş bağlamda, yüksek eğitim kurumları, yetişkin eğitimi ve profesyonel birlikler, farklı sosyal gruplar arasında bağlar kurulmasına, girişimciliğe ve gönüllü faaliyetlere katkıda bulunabilir. Uygun öğretim ilke ve yöntemleri, takım çalışmasının gelişmesine, yeni fikirlerin ve kültürel çeşitliliğin hayat bulmasına katkıda bulunarak sosyal sermaye birikimini artırabilir. (OECD, 2001: 47).

Avustralya İstatistik Bürosu tarafından yapılan *Social Capital and Social Wellbeing (Sosyal Sermaye ve Sosyal Refah)* (2002) isimli çalışma, eğitime katılım oranının, sosyal sermayeyi oluşturan, karşılıklılık, güven, kabul görme ve işbirliği gibi değerler üzerinde olumlu etkisinin olduğuna değinmektedir.

Çalışma, sosyal sermaye ve eğitim arasındaki korelasyonu desteklemek için çeşitli bilimsel araştırma sonuçlarını ortaya koymaktadır. Örneğin, eğitsel başarılar üzerinde aile ve toplumun katılımının olumlu etkisini gösteren sayısız çalışma mevcuttur. Coleman ve Hoffer (1987) Amerika’da Katolik ve Katolik olmayan, özel ve devlet liselerinde yaptıkları bir çalışmada, sosyal yapının, öğrencilerin bireysel başarılarına göre, eğitsel başarı ve kaliteye daha fazla katkıda bulunduğunun ortaya koymaktadır. Okul yönetimi içindeki ebeveyn ağı (okul-aile birliği gibi) eğitim kurumları için çok değerli sosyal kaynaklar sağlamaktadır.

Eğitime katılım, çeşitli yollarla sosyal sermayenin tesis ve güçlendirilmesine katkıda bulunabilir. Bu bağlamda oluşan bilgi, beceri ve sosyal ağlar, katılım ve karşılıklılık açısından sosyal sermaye ile ilişkilidir. Eğitim kurumlarına ebeveyn katılımının artması, sosyal ağları güçlendirmekte, öğrencilerde sivil sorumluluk ve katılım bilincini oturtmakta ve öğrencilere eğitim ortamında değer verildiğinin ebeveynler tarafından gösterilmesini sağlamaktadır. Yaşam boyu öğrenme de eğitime katılımı örgün eğitim sonrasında devam ettirmesi ve sosyal ağların gelişimine katkıda bulunması nedeniyle önemlidir. (Australian Bureau of Statistics, 2002: 13). Dolayısıyla, sosyal sermaye birikimi düşük toplumların, aile ve toplumun eğitim kurumlarına karşı sorumluluk ve katılımı desteklenmek suretiyle, ebeveynlerin eğitim kurumlarına, eğitim sorunlarına ve yönetimine ilgileri artırılarak sosyal sermaye birikiminin artırılması sağlanabilir.

Bazı araştırmalar, eğitsel başarının belirleyicisi olarak eğitimcilerin ve ebeveynlerin içinde bulunduğu sosyal ağların genişliğine ve kalitesine odaklanmaktadır. Coleman eğitim ortamının sahip olduğu sosyal ağları, ebeveynlerin çocuklarıyla güçlü ilişkiler geliştirebilmek için harcadıkları çaba ve zamanı, ebeveynlerin diğer çocukların ebeveynleriyle iletişimlerini ve çocukların hayatlarında etkili olan diğer yetişkinleri sosyal sermaye göstergesi olarak ele almaktadır. Bu sosyal ağlar içinde, bireyler arasındaki karşılıklı güven destek, gözetim ve sosyal etki için uygun bir iklim tesis etmektedir. Örneğin, Coleman ve Hoffer’ın (1987) dini, özel ve devlet okullarında gerçekleştirdikleri bir çalışma sonucunda, dini eğitim veren okullardaki devamsızlık oranının (gözetim, denetim, sosyal etki ve kapalılık farkından dolayı) diğer okullara göre çok daha düşük olduğu görülmüştür. (OECD, 2001: 91).

ABD’de sosyal sermayenin eğitime etkisi konusunda en önemli veriler Putnam tarafından yorumlanmıştır. Putnam (2000) *Standard Aptitude Test* (Standart Yetenek Testi) sonuçlarını kullanarak, ülke düzeyinde eğitim ve öğretim kalitesi açısından sosyal sermaye göstergeleri ve eğitim arasında güçlü ve kayda değer bir korelasyon ortaya koymuştur. Bu sonuca, ırk, gelir düzeyi, gelir eşitsizliği, eğitim düzeyi, yoksulluk oranı, eğitim harcamaları, öğretmen maaşları, sınıf mevcutları, aile yapısı, dini inanç ve özel okulların oranı gibi çok geniş bir değişken yelpazesinin kontrolü ve yardımıyla ulaşılmıştır. Söz konusu korelasyon şu bulgulardan ortaya çıkmıştır:

- Sosyal etkileşimin artmasının eğitim ve öğretim faaliyetleri üzerinde güçlü bir etkisi vardır.
- Güven düzeyi ve sosyalleşme, eğitim sürecinde, kurumsal üyeliklerle ilgili göstergelere göre daha büyük etkiye sahiptir.
- Sınıf mevcudunun azaltılması gibi geleneksel eğitim politikalarıyla kıyaslandığında, sosyal sermaye düzeyinin eğitsel başarı üzerinde daha fazla etkili olduğu görülmektedir. (OECD, 2001: 92).

Henderson ve Berla (1994) yaptıkları çok sayıda araştırma sonucunda, eğitim ve öğretimde başarı ve kaliteyi yakalamak için okulların ve ailelerin beraber çalışması durumunda çocukların yalnızca eğitim hayatında değil, aynı zamanda tüm yaşamları boyunca başarılı olmaya eğilimli hale geldikleri gerçeğine ulaşmıştır. Ebeveynler çocuklarının eğitimine evde katıldıkları zaman, çocuklar okulda ilerleme kaydetmektedir. Ebeveynler eğitsel konulara okulda katılımında bulundukları zaman, çocukların performansının yanında okulun eğitim kalitesi de artmaktadır. Okul, aile ve toplum ortaklığının getirdiği bu kayda değer sosyal ve eğitsel faydalar özellikle sosyal ve ekonomik dezavantajlara sahip bölgelerde daha önemli hale gelmektedir. (OECD, 2001: 92).

Cueto vd.’nin (2005) Peru’da 2.000 öğrenci ve ailelerinin sosyal ve ekonomik durumları üzerine yaptıkları *Social Capital and Education Outcomes in Urban and Rural Peru* (Peru’nun Kentsel ve Kırsal Bölgelerinde Sosyal Sermaye ve Eğitsel

Çıktılar) isimli çalışmaları, öğrencilerin eğitsel başarılarında toplumun sosyal sermaye birikiminin, ailenin sosyal sermaye birikimi ve gelir düzeyinden daha önemli olduğunu ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlar, sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi açısından şu şekilde değerlendirilebilir:

- Öğrencilerin okuldaki ders notları başta olmak üzere, eğitsel başarı düzeyini belirleyen faktörlere ailenin sosyal sermaye birikiminin kayda değer etkisi görülmezken, toplumun sosyal sermaye birikiminin bu faktörler üzerinde önemli derecede etkili olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, eğitsel çıktılar açısından, bilişsel sosyal sermayenin (güven, sosyal katılım, normlar) yapısal sosyal sermayeden (sosyal yapı, sosyal ağlar) daha etkili olduğu iddia edilebilir.
- Ebeveynler çocuklarını gönderecekleri okullara, kendi sosyal ve ekonomik durumlarını göz önünde alarak karar vermektedirler. Okulun bulunduğu çevrenin sosyal ilişkilerdeki kalitesi eğitsel başarıya yansımaktadır. Örneğin, kentsel yerleşimlerdeki okullar, kırsal yerleşimlerdeki okullara göre, ebeveynlerden okul için daha fazla eğitsel çalışma ve kaynak talep etmektedir.
- Eğitim kalitesinin düşük, sosyal ve ekonomik eşitsizliğin yüksek olduğu bölgelerde hükümetlerin eğitim sorunlarını, toplumun sosyal sermaye birikimine yönelmek yerine, yalnızca eğitim kurumlarının sorunlarına odaklanarak çözmeye çalışması eğitsel başarı üzerinde kayda değer bir etki doğuramamıştır. Örneğin, Peru’da 2003 yılında, ‘eğitimde acil durum’ ilan eden hükümetin eğitim politikası, aile ve toplum merkezli bir sosyal çalışma ortaya koymamış, eğitim sorunu olarak yalnızca öğretmen yetiştirme ve alt yapı sorunlarına yönelmiştir. (Cueto vd., 2005: 28-30).

Bugüne kadar, toplum ve ailenin eğitim ortamına katkısını artırmayı amaçlayarak, sosyal sermayeyi geliştirme odaklı çeşitli sosyal sermaye politikaları geliştirilmiştir. Eğitimle yakından ilişkili bu politikalar şu şekilde özetlenebilir:

- İtalya’nın Pistona belediyesi tarafından gerçekleştirilen *ailevi ve sosyal bağları güçlendirmek için çocukların desteklenmesi projesi*, çocukların bir araya gelmesi

ve çocuklarına tam gün bakıcı sağlayamayan aileler için çeşitli imkanlar sunmayı amaçlar. Ebeveynler, büyük anne-babalar ve diğer aile üyeleri bu proje kapsamında çeşitli sosyal faaliyetlere katılırlar. Çocuklar için okul ortamına benzer şekilde oluşturulan alanlarda eğitsel içeriği zengin oyun ve eğlenceler düzenlenir. Ayrıca projeye katılan anaokulu ve ilköğretim öğretmenleri için eğitim merkezleri mevcuttur.

- İrlanda'da gönüllü bir organizasyon olan *Ulster People's College* (Ulster Halk Koleji) tarafından gerçekleştirilen *sosyal katılım yoluyla köprüler kurma projesi* çeşitli yaş ve meslek gruplarından bireylere gönüllü toplum çalışmaları içeren eğitim programı sunmayı amaçlar. Proje kapsamında bulunan toplum liderliği programı sosyal faaliyetlerde aktif rol oynayan bireylere ayrıntılı bir eğitim programı sunması açısından ilgi çekicidir. İrlanda'nın siyasi ve sosyal tarihi göz önüne alınarak, projenin açık asıl amacı milliyetçi ve federalist topluluklarına mensup bireyleri bir araya getirmek suretiyle barış ve uzlaşmaya katkıda bulunmaktır.
- Danimarka'da kamu ve özel sektör işbirliğiyle gerçekleştirilen *sosyal onarım ve yenileşme için sosyal ağlar oluşturma projesi* özel sektör ve araştırma merkezleri arasında sıkı işbirliği tesis ederek sosyal sermayeye katkıda bulunabilecek düzenlemelerin yapılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda, kamu-özel sektör ortaklığının önemine vurgu yapılmaktadır. Sosyal onarım, yenileşme, ortaklık ve sosyal ağlar teknolojik yenilikler, bilimsel çalışmalar ve iş dünyası ile ilgili sözleşmelerle desteklenmektedir. (OECD, 2001: 68).

Sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi bağlamında aile ve sosyal çevrenin önemi açısından değerlendirilebilecek çeşitli bulgular ortaya koyan diğer çalışmalar araştırma amacı, konusu, çıktısı, sosyal sermaye göstergeleri ve bulguları açısından şu şekilde özetlenebilir:

- Lee ve Brinton'ın (1996) Güney Kore'de seçkin kolejlerden mezun olan öğrencilerin büyük ve saygın şirketlerde iş bulma durumlarına sosyal sermaye göstergesi olarak aile ve yakın çevre odaklı sosyal sermaye birikimi (aile ve

arkadaşlık ağları) ile eğitim ortamının sağladığı kurumsal sosyal sermaye birikiminin etkisini değerlendirmiştir. Sonuç olarak, kurumsal sosyal sermaye birikiminin, aile ve yakın çevre odaklı sosyal sermaye birikimine göre, iş bulma ve kariyer olanakları üzerinde daha büyük etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- Furstenberg ve Hughes'in (1995) ABD'de ergen yaşta anne olan bayanlar ve çocuklarının orta öğretimden mezun olma durumları, kolejlere kayıt oranları, sosyo-ekonomik statüleri, suç teşkil eden davranışlardan kaçınma konusundaki tutumları ve akıl sağlıkları üzerine yaptıkları çalışmalarında, aile odaklı sosyal sermaye birikimi (ayrı ebeveynler, babanın evdeki varlığı, ebeveynlerin çocuklarının eğitimiyle ilgili beklentileri ve ilgileri gibi) ve ailenin toplumla olan bağları (dini törenlere katılım, yardımlaşma ve komşuluk ilişkileri gibi) sosyal sermaye göstergesi olarak kullanılmıştır. Ailenin ve toplumun sahip olduğu sosyal sermaye birikiminin, eğitime katılım oranı başta olmak üzere, tüm faktörler üzerinde etkili olduğu görülmüştür.
- Hagan, MacMillan ve Wheaton (1996) çalışmalarında Kanada'nın Toronto kentinde on üç ile on dokuz yaşları arasındaki bir grubun eğitim düzeyleri ve mesleki durumlarına, sosyal sermaye göstergesi olarak ebeveynlerinin ve yaşadıkları sosyal çevrenin katkısını incelemiştir. Ailenin ve sosyal çevrenin eğitsel çıktılar ve mesleki statüleri üzerinde kayda değer etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- McNeal'in (1999) ile Morgan ve Sorenson'ın (1999) ABD'de on üç ile on dokuz yaşları arasındaki bireylerin akademik başarı düzeyi ve okula devamlılığına eğitim kurumlarının sosyal yapısının, ebeveynlerin çocuklarına ve eğitim ortamına katılımının etkisinin değerlendirildiği çalışmaları, ailenin sosyal sermaye birikiminin eğitim ortamı ve eğitsel çıktılar üzerindeki olumlu etkisini ortaya koymaktadır.
- Sun (1999), Sandefur, Meier ve Hernandez (1999) ile Teachman, Paasch, ve Carver'ın (1997) ABD'de on üç ile on dokuz yaşları arasındaki bireylerin aile yapıları, okul değiştirme sayıları, ebeveynlerin eğitsel konulara ilgi ve katılımlarının, eğitsel başarı, yüksek öğretime devam, akademik performans ve

başarıya olumlu etkisini analiz ettikleri çalışmaları, ailenin sosyal sermaye birikiminin önemini vurgulamaktadır.

- Bianchi ve Robinson'un (1997) 13 yaş altı çocukların televizyon izleme dışındaki aktivitelere (ders çalışma ve oyun oynama gibi) harcadıkları zamana aile yapısı, ebevenlerin tutumu ve annenin mesleki statüsünün etkisini analiz ettikleri çalışmaları, aile yapısının çocukların eğitim kalitesine olumlu etkisini ve anneleri çalışan çocukların, çalışmayanlara göre, daha az televizyon izlediklerini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.
- Gugerty ve Kremer (2002) Batı Kenya'da kadınların teşkil ettiği çeşitli grupların okul geliştirme ve iyileştirme projelerine katılımları ile gelir düzeyleri, sosyo-ekonomik durumları, diğer sosyal gruplarla etkileşimleri ve eğitim ortamına katılım ve katkıları arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmaları, bu tür proje ve çalışmaların ebeveynlerin eğitime katılım düzeyini de yükselttiğini ortaya koymuştur. (Durlauf ve Fafchamps, 2004: 65 - 76).
- Teachman, Paasch and Carver (1996) ABD'de gerçekleştirilen "Milli Eğitim Dikey Anketi"ni kullanarak, eğitime olan ilginin azalmasıyla sosyal sermaye birikimi arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadırlar. Boşanmış bir anne veya bir üvey babaya sahip olan çocuğun okula olan ilgi ve bağlılığı azalırken, ebeveyn-çocuk bağları güçlü olan ailelerin çocuklarının okulla olan sosyal bağları oldukça yüksektir. Böylece, çalışma yalnızca sosyal sermayenin belirleyicilerinden bazılarını (örneğin boşanmış ya da üvey ebeveynler) ele almakla kalmamış, aynı zamanda sosyal sermaye birikiminin eğitime etkisini bir boyutuyla ortaya koymuştur.
- Pong (1997) *Family Structure, School Context, And Eighth-Grade Math And Reading Achievement* isimli aile yapısı ve okul bağlamında matematik ders notu ve okuma başarısını değerlendirdiği çalışmasında ABD genelinden rastgele örneklemeler (1988 yılına ait verilerden) kullanmıştır. Pong bu anlamda tek ya da üvey ebeveyni olan çocukların bu alanlardaki başarıları düzeyleri arasında negatif ilişki, öz anne-babası ve çok sayıda yakın akrabası olan çocukların başarı düzeyleri arasında pozitif ilişki tespit etmiştir. Pong'un çalışmasının doğrudan sosyal sermayeden bahsetmemekle beraber sosyal sermayenin belirleyicilerinden yola çıkılarak gerçekleştirildiğinin belirtmekte fayda vardır.

- Israel, Beaulieu ve Hartless'da (2001) *The Influence Of Family And Community Social Capital On Educational Achievement* isimli çalışmalarında ABD'de gerçekleştirilen "Milli Eğitim Dikey Anketi"ni kullanarak aile ve toplumun sahip olduğu sosyal sermaye birikiminin eğitsel başarıya etkisini araştırmaktadır. Ailenin sahip olduğu sosyal sermaye birikimi, hanedeki ebeveyn sayısı, erkek ya da kız kardeş sayısı ve okulu bırakan kardeş sayısı ile ölçülmektedir. Onlara göre bu ölçümde ayrıca çocuklarının eğitimi hakkında ailenin beklentileri, okul konusunda konuşmaları, ebeveynlerin ev ödevlerini kontrol etmeleri, televizyon izlenmesini sınırlandırmaları ve çocukların ailelerin gözetimi dışında evde ne kadar vakit geçirdikleri gibi hususlarda etkilidir.
- Toplumun sahip olduğu sosyal sermaye birikimi ise toplumun sosyo-ekonomik kapasitesinin analizi ile altı göstergenin yorumlanması yoluyla ölçülmektedir; sosyal statü, sosyal hareketlilik (son beş yılda), değişik etnik grupların öğrenci sayıları, seçmen katılım oranı, toplumsal çözülme boyutu ve sosyal ilişki ağları (yakın arkadaşlıklar vs.). Çalışmalarında özetle aile ve toplumun sahip olduğu sosyal sermaye birikiminin eğitsel başarı üzerinde etkili olduğu, ancak ailenin sahip olduğu sosyal sermaye birikiminin bu başarıda daha etkili olduğu sonucuna varmışlardır.
- Horvat, Weininger and Lareau (2003) *From Social Ties To Social Capital: Class Differences In The Relations Between Schools And Parent Networks* isimli çalışmalarında ABD'de değişik sosyo-ekonomik gruplarda okul ve aile arasındaki ilişkileri analiz etmişlerdir. Etnoğrafik yaklaşımı kullanması nedeniyle bu çalışma diğerlerinden farklıdır. Vardıkları sonuçlar aile bağlarının eğitsel başarıda sayı ve nitelik açısından aile bağlarının pozitif etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Orta sınıf aileler işçi sınıfı ailelere göre, eğitim sorunları hasıl olduğu zaman, bu bağları kolektif bir şekilde kullanmak konusunda daha şanslıdır. Araştırmacılar söz konusu çalışmada etnik gruplardan kaynaklanan bir farklılığa ulaşamamışlardır.
- Goddard (2003) *Relational Networks, Social Trust, And Norms: A Social Capital Perspective On Students' Chances Of Academic Success* isimli çalışmasında ABD'de bir öğrenci grubunda sosyal sermayeyi analiz etmiştir. Çalışmada sosyal sermaye öğrenim seviyelerinde, öğretmenler tarafından yönetilen 11 öge üzerine temellendirilmiştir. Bu ögeler sosyal sermayenin

analizi bağlamında şu hususları ölçmeyi hedefler: Ebeveyn, toplum ve öğrenci arasında bağlantı sağlayan ilişki ağları, öğrenci ve ebeveyn arasındaki güvene dayalı ilişkiler, eğitsel başarıyı destekleyen normlar. Bu analiz, araştırmacının sosyal sermayeyi öğrenim seviyeleri bazında kavramsallaştırması ve bireysel değişkenler içermesi açısından ilginçtir.

- Ream (2003) *Counterfeit Social Capital And Mexican-American Underachievement* isimli çalışmasında Meksika kökenli Amerikalıların sosyal hareketliliğinin eğitsel başarı üzerindeki etkisini analiz etmek için bir çeşit karma-metod yaklaşımı (nicel, dikey veri kullanımı, öğrencilerle nitel, yarı yapılandırılmış alan görüşmesi) kullanmıştır. Ream, Meksika kökenli Amerikalı öğrencilerin Latin/beyaz öğrencilere göre daha fazla taşınma ya da göç nedeniyle eğitsel başarılarında düşüş tespit etmiştir.

Özetle, sosyal sermaye (aile, toplum ya da okul seviyesinde) ve eğitsel başarı arasındaki ilişkiyi aile yapısı, ebeveynlerin durumu, çocuk-ebeveyn-öğretmen ilişkisi açılarından analiz eden çoğu çalışma bu değişkenler arasında pozitif bir bağlantı ortaya koymaktadır.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırma bulgularına ve yorumlarına dayanarak, çalışmanın konusunu oluşturan eğitim ve sosyal sermaye ilişkisi ile ilgili varılan sonuçlar ve bu sonuçlara yönelik getirilen öneriler yer almaktadır.

5.1. Sonuçlar

Aile, sosyal çevre, yapı, ilişkiler ve ağlar ile eğitim ortamı ve kültürünün etkileşimi bağlamında eğitim ve sosyal sermaye ilişkisiyle ilgili varılan sonuçları genel olarak özetlemekte fayda vardır.

Sosyal sermaye teorisinin üç klasik ismi olan Pierre Bourdieu, James Coleman ve Robert Putnam'ın sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi hakkındaki görüşleri konuyu kavramsal boyuta taşımaları ve eğitim sosyolojisine eğitim ve sosyal sermaye etkileşimi bağlamında bir boyut kazandırmaları açısından çok önemlidir. Bourdieu'nun teorisinde kültürel ve sosyal sermaye, ayrıcalıklı sosyal sınıfların eşitsiz eğitsel başarıya ulaşmalarını sağlamalarına yardım etmektedir.

Putnam konuya daha geniş bir açıdan bakarak eğitsel başarıda toplumun, ailenin, sosyal katılımın, okul içi ve okul dışı sosyal yapının önemine işaret etmiştir. Sosyal sermaye teorisine eğitim boyutunda en önemli katkıyı yapan Coleman ise, ailenin sosyal ve ekonomik yapısı, evde anne-babanın davranış ve tutumlarından kuşaklar arası ilişkilerden sosyal ağların yapısına kadar çeşitli kavram ve yaklaşımlarla konuyu ele almıştır.

Eğitim, sosyal becerilerin gelişmesinde çok büyük role sahiptir. Grup çalışması, yardımlaşma, empati gibi sosyal becerilerin eğitim yoluyla kazanılmasıyla bireyler, başkalarına güven duyabileceklerini, yardımlaşma, sosyal ağlar ve sivil katılımın

olumlu getiriler sağlayabileceğini öğrenir. Eğitimin sosyal becerilere olan bu katkısı, bireyin sosyal sermaye birikimi üzerinde olumlu etkiye sahiptir.

Bireylerin eğitim düzeyi sahip oldukları sosyal ve ekonomik statü ile yakından ilgilidir. Eğitim düzeyi ile meslek sahibi olma arasındaki ilişki göz önüne alındığında, eğitim düzeyinin gelir düzeyi ve sosyal ağlara katılım üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılabilir. Eğitim düzeyi yükseldikçe, bireylerin sosyal katılım bağlamında mesleki ilişkiler ve zaman açısından daha geniş olanaklar bulunduğu söylenebilir. Genel olarak, sosyal sermaye üzerine yapılan çalışmaların çoğu, eğitimi en önemli sosyal sermaye belirleyicilerinden birisi olarak ele almaktadır.

Konuya makro ölçekte bakıldığında da sosyal sermaye ve eğitim ilişkisinin önemi anlaşılmaktadır. Eğitim ve sosyal sermaye ilişkisi kamu politikaları ve ekonomik büyümeyi anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

Eğitim beşeri sermayenin anahtarı olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda, beşeri sermayenin geliştirilmesini amaçlayan beşeri sermaye politikaları eğitime dayalıdır ve bu süreç sosyal sermaye açısından önemli sonuçlar doğurabilir. Beşeri Kalkınma Endeksi'nin, yetişkinlerde okuma yazma oranı ve okullaşma oranlarıyla ölçülen eğitim düzeyi ile ilgili olması güven düzeyi ve eğitim seviyesi arasındaki ilişki açısından önemli bilgiler vermektedir.

Bilimsel araştırmalar eğitimin, sosyal sermaye unsurlarına olan etkisi bağlamında, genel ve ırksal (etnik) güven düzeyini, sivil katılımı, sosyal gruplara üyelik oranını, sosyal ağların çeşitlilik ve gücünü ve sosyal etkileşimi artırdığı söylenebilir. Ayrıca, eğitim ve öğretim süreçleri bağlamında, bürokratik yeterlilik, sivil (vatandaşlık) beceriler, bilişsel kapasite, müfredat (öğretim programı), pedagojik yöntem, öğrenci meclisi, müfredat dışı faaliyetler, staj ve uygulamalar, normlar gibi çeşitli eğitsel faktörlerin sivil (vatandaşlık) ve sosyal katılıma olumlu etkisi olduğu iddia edilebilir.

Eğitim kültürünü oluşturan sınıf iklimi, kurumsal güven, yönetsel katılım, ideal vatandaşlık normları, grup üyeliği sayısı ve toplantılara katılım sıklığı gibi faktörlerin, vatandaşlık eğitiminin boyutlarını (bilgi düzeyi, beceri düzeyi, seçmen katılım oranı,

sivil katılım, politik katılım, kurumsal güven, hoşgörü) olumlu etkileyerek sosyal sermaye düzeyine katkıda bulunacağı iddia edilebilir.

Eğitim ortamının bireylerin sosyalizasyon süreçlerindeki rolü açısından, sosyal sermayenin güven duygusu, farklılıklara karşı hoşgörü, sosyal faaliyetlere katılım, özveri, aile, komşuluk ve arkadaşlık bağları gibi boyutlarının, ilk eğitim yıllarından itibaren eğitim yoluyla geliştirilebileceği ve bu unsurlardaki gelişmenin bireysel ve sosyal refah için çok önemli olduğu söylenebilir.

Sosyal uyum süreci açısından eğitimin rolü göz önüne alındığında, eğitimin sosyal uyum üzerindeki olumlu etkisi gözlenmekle beraber, eğitim seviyesindeki artışın sosyal uyum üzerinde kayda değer bir etki yaratmadığı görülmektedir. Bu durumun nedeni, diğer sosyal kurumların ve kültürel faktörlerin gücü ve sağlamlığının eğitim kurumuna etkisinin, sosyal uyum açısından, eğitim seviyesindeki artıştan daha önemli olması olabilir.

Diğer taraftan gelir düzeyindeki dengesizlikten kaynaklanan eğitsel eşitsizlik, sosyal uyum üzerinde kayda değer bir olumsuz etki doğurmaktadır. Eğitimde fırsat eşitliğinin sosyal ve ekonomik nedenlerle sağlanamamasından kaynaklanan bu durum, ülkelerin en önemli sosyal problemlerinden birini oluşturmaktadır.

Genel olarak, eğitim kurumları, bireylerin ikincil sosyalizasyon ortamı olarak kültür ve değerlerin aktarılması yanında, statü ve gelir düzeyine olan etkisiyle sivil ve politik katılım yoluyla sosyal uyuma etkide bulunmaktadır. Etnik köken, cinsiyet, ırk, meslek gibi faktörler sabit tutulduğunda, eğitim düzeyi daha yüksek bireylerin daha geniş, derin ve güçlü sosyal ağlara sahip oldukları ve sosyal ve politik hayata daha fazla katılım gösterdikleri görülmektedir.

Sosyal sermaye birikimini artırmak yoluyla bireylerin sosyal uyum sürecini desteklemek isteyen bütün yönetimlerin elindeki en etkili araç eğitim politikalarıdır. Uygun pedagoji ve müfredat (öğretim programı), staj, uygulamalar ya da kamu hizmeti, müfredat dışı faaliyetler, okulların sosyal entegrasyonu (bütünleşme), ortak dil ve kültür aktarımı gibi eğitsel konular bağlamında geliştirilen eğitim politikalarının, sosyal uyum ve bütünleşme sürecine olumlu etkide bulunacağı söylenebilir.

Karşılıklılık, fiziksel ve duygusal ihtiyaçların karşılanması üzerine kurulu olan aile ilişkileri, aile dışında da güven ve işbirliği duygusunun gelişmesine yardımcı olur. Bireylerin ilk öğrenme ortamı olarak aile, örgün eğitim hayatıyla etkileşim içindedir. Ailenin sosyal sermayenin artırılmasındaki dolaylı ve kayda değer etkisi, eğitime olan güçlü etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu etkini varlığı ve gücü, yetişkin ya da ebeveynlerin hanedeki fiziksel varlığı, çocuklarına gösterdikleri ilginin niteliği ve güçlü aile bağları ile ilgilidir.

Aile, toplum ya da okul temelli sosyal sermaye ve eğitim ortamının başarısı arasındaki ilişki aile yapısı, ebeveynlerin durumu, çocuk-ebeveyn-öğretmen ilişkisi açılarından analiz edildiğinde, sonuçlar bu değişkenler arasında pozitif bir bağlantı olduğunu ortaya koymaktadır.

5.2. Öneriler

Bireylerin sosyalleşme sürecinde, sırasıyla birincil ve ikincil sosyalizasyon mekanı olarak, en önemli yere sahip olan aile ve eğitim ortamı arasında sıkı sosyal bağların ve sağlıklı sosyal etkileşimin kurulması sosyal gelişme ve üretimin en önemli araçlarından biridir. Bu sürecin en etkili ve sağlıklı yolu sosyal sermaye birikimini aile ve toplum düzeyinde en üst düzeye taşımaktır.

Bunun için sosyal sermayenin unsurlarını oluşturan; sosyal ağların, karşılıklı güven anlayışının ve sosyal normların, sağlıklı ailevi ve sosyal ilişkiler ile sosyal sermayenin en önemli belirleyicilerinden biri olan eğitim yardımıyla geliştirilmesi gerekir.

Genel olarak sosyal sermaye ve eğitim arasındaki etkileşimin kurulması ve geliştirilmesi ile ilgili olarak şu önerilerde bulunulabilir:

- Grup çalışması, yardımlaşma, empati gibi sosyal becerilerin eğitim yoluyla kazanılmasıyla bireyler, başkalarına güven duyabileceklerini, yardımlaşma, sosyal ağlar ve sivil katılımın olumlu getiriler sağlayabileceğini öğrenir. Bu tür sosyal becerilerin kazandırılabilmesi için uygun pedagojik yöntemlerin seçilmesi, gerekli eğitim faaliyet ve öğretim programlarının planlanması gerekir.
- Ebeveynler, çocuklarının eğitsel konularına ilgi göstermeleri ve eğitim kurumlarında okul-aile birliği, okul yönetimi gibi çeşitli eğitsel faaliyetlere katılımda bulunmaları, sosyal ağlar ve katılım yoluyla sosyal sermaye düzeyine olumlu katkıda bulunabilirler.
- Aile ve eğitim ortamı dışında, sivil katılım ve sosyal uyumu geliştirmek için müfredat dışı faaliyetler planlanabilir. Bu tür faaliyetler, farklı sosyal ve etnik sınıflar arasında ilişki kurulmasına yardım ederek *aracı (bridging) sosyal sermaye* düzeyini artırır.
- Okulların sosyal entegrasyonu (bütünleşme) yoluyla bir çok ülkenin eğitim politikası açısından en önemli sorunlarından biri olan toplumsal ayırım (etnik ya da sosyal sınıf kökenli) önemli ölçüde azaltılabilir. Bu yolla *aracı (bridging) sosyal sermaye* birikiminin artırılması sosyal uyuma katkıda bulunabilir.

- Sosyal entegrasyonun sağlanması için ülkelerin ortak dil ve kültürüne hakim olması gerekir. Bu bağlamda, ortak dil ve kültürün en önemli ve etkili aktarım mekanizmasının eğitim olduğu düşünülürse, eğitimin bu açıdan sosyal entegrasyon ve uyuma ne kadar büyük katkılarda bulunabileceği anlaşılabilir. Bu nedenle, ortak dil ve kültürü destekleyecek eğitim politikalarının üretilmesi gerekir.
- Sosyal gruplara üyelik, örgütlü sosyal etkileşim ve enformel (gayri resmi) sosyal etkileşim, sosyal güven ve ırksal (etnik) güven düzeyinin eğitim düzeyindeki artışla doğru orantılı olduğu düşünülürse yaygın, mesleki ve yaşam boyu eğitim gibi yollarla, sosyal sermaye birikimine katkı sağlamak için, eğitim başta olmak üzere bütün sosyal kurumların eğitim faaliyetlerine katkıda bulunması gerekir.
- Eğitsel başarı ve eğitim politikalarının en önemli amaçlarından biri olan eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması açısından toplumun eğitim ortamına katılımının sağlanması gerekir. Bu amaçla, ebeveynlerin ve toplumun değişik sınıflarından bireylerin gönüllü eğitsel faaliyetlere katılımı sağlanmalıdır.
- Genel olarak, sosyal sermaye ile ilgili araştırma ve uygulama çalışmaları artırılmalıdır. Ayrıca, eğitim politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olan, başta politikacılar ve üst düzey bürokratlar olmak üzere, tüm bireyler sosyal sermayenin eğitim yoluyla sosyal üretim ve refaha olan katkısının bilincinde olmalıdırlar.

Bu bağlamda, sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi ile ilgili yapılacak araştırma ve benzeri çalışmalar için şu noktalarda önerilerde bulunulabilir:

- Bireylere eğitim yoluyla kazandırılacak sosyal becerilere (grup çalışması, yardımlaşma, empati gibi) ilişkin eğitim ve öğretim faaliyetleri plan, program, içerik ve kazanımları yönünden incelenebilir. Böylece, bu becerilere yönelik eğitim ve öğretim faaliyetlerinin getirileri, sosyal sermayeye katkısı ve eksik yönleri ortaya konulabilir. Özellikle vatandaşlık derslerine ilişkin eğitim ve öğretim faaliyetlerinin bu açılardan incelenmesi eğitimin sivil katılım yoluyla sosyal sermaye düzeyine katkısına ilişkin kayda değer bulgular sunabilir.
- Ebeveynlerin, okul-aile birliği ve okul yönetimi gibi çeşitli eğitsel ve yönetsel faaliyetlere katılım düzeylerini analiz edecek bir çalışma ile ailenin çocuklarının eğitsel konularına ve eğitim ortamına ilgi düzeyleri ölçülebilir. Bu tür bir

araştırma ailenin sosyal ağlar ve katılım yoluyla sosyal sermaye düzeyine etkisini ele alması açısından önemli sonuçlar ortaya koyabilir.

- Eğitim ortamında yalnızca öğretim programına dayalı teorik ve uygulamalı eğitim ve öğretim faaliyetlerinin dışında, sivil katılım ve sosyal uyumu geliştirmek için ne gibi müfredat dışı faaliyetlerin planlandığı ve bu faaliyetlerin farklı sosyal ve etnik sınıflar arasında ilişkiye katkısı araştırılabilir. Bu tür bir araştırma, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin *aracı (bridging) sosyal sermaye* düzeyine etkisi açısından ilgi çekebilir.
- Eğitimin sosyal entegrasyona (bütünleşme) katkısı, eğitimin bir amacı olarak, bir çok ülkenin eğitim politikalarına yön veren etkenlerden biri olmuştur. Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin özellikle resmi dil ve ortak kültür bağlamında içerik analizi yoluyla incelenmesi eğitimin en önemli sosyal sorunlardan biri olan toplumsal ayırım (etnik ya da sosyal sınıf kökenli) ve farklılaşmaya olumlu ya da olumsuz etkileri açısından önemli sonuçlar ortaya koyabilir.
- Eğitim ortamındaki ırksal (etnik), kurumsal ve genel güven düzeyinin ölçülmesi eğitim ortamındaki sosyal sermaye düzeyini göstermesi açısından önemlidir. Benzer şekilde, sosyal gruplara üyelik, örgütlü sosyal etkileşim ve enformel (gayri resmi) sosyal etkileşim düzeyinin analiz edilmesi de eğitim ortamının sahip olduğu sosyal sermaye birikimini ortaya koymasından faydalı olabilir.
- Ayrıca sosyal sermaye düzeyine olumlu etkileri düşünüldüğünde yaygın, mesleki ve yaşam boyu eğitim faaliyetleri ile diğer sosyal kurumların bu faaliyetlere katkısının analiz edilmesi toplumda genel eğitimin durumuyla ilgili önemli sonuçlar ortaya koyabilir.
- Eğitim politikalarının en önemli amaçlarından biri olan eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. Bu açıdan toplumun eğitim ortamına katılımıyla sosyal sermayenin rolü göz önüne alındığında, ebeveynlerin ve toplumun değişik sınıflarından bireylerin gönüllü eğitsel faaliyetlere katılım düzeylerinin ölçülmesi ve bu bağlamdaki aksaklıkların analiz edilmesi önemli değerlendirmeler sunabilir.

KAYNAKÇA

- Altay, A. (2007). Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi. *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review* 7(1) 2007: 337–362.
- Aral, N. Kandır, A. ve Yaşar, M. (2000). *Okulöncesi Eğitim ve Anasınıfı Programları*. İstanbul: Ya-pa Yayınları
- Arı Hareketi (2006) Türk Toplumunu ve Sosyal Sermaye. Araştırma Sonuçları Sunumu.
- Australian Bureau of Statistics. (2002). *Social Capital and Social Wellbeing*. Commonwealth of Australia. Discussion Paper.
<http://www.oecd.org/dataoecd/2/30/2380806.pdf>
- Axelrod, R. (1984). *The Evolution of Cooperation*. New York: Basic Books.
- Başak, S. Kavruk, H. Öztaş, N. Ve Tokuroğlu, B. “Kamu Özel ve Gönüllü Kuruluş Örneklerinde Farklı Tabakalardan Çalışan Kadınların Sosyal Sermayeleri.” *Proje No: 106K286*. Eylül 2008: Ankara
- Bennet, T. (2001). Reactions to Visiting the Infant-Toddler and Preschool Centres in Reggio Emilia, Italy. *Early Research and Practice*. Volume 3/1.
<http://ecrp.uiuc.edu/v3n1/bennett.html>
- Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital, Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Editör: John G. Richardson, Greenwood Press, Westport, CT, s.241-258.
- Campbell, D.E. (2006). *What is Education’s Impact on Civic and Social Engagement?* Symposium on Social Outcomes of Learning, 23-24 March 2006. Danish University of Education Copenhagen.
- Coleman, J. (1961). *The Adolescent Society: The Social Life of the Teenager and its Impact on Education*. New York: Free Press.

- Coleman, J. (1966). *Equality of Educational Opportunity -Coleman Study (EEOS)*. Codebook and Study Report. ICPSR Inter-university Consortium for Political and Social Research.
- Coleman, J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*. Vol. 94, Supplement: Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure. s. 95-120.
- Coleman, J. (1994). *Foundations of Social Theory*. Belknap Press. Cambridge.
- Coleman, J. and Hoofer, T. (1987) *Public and Private High Schools: The impact of Communities*. New York: Basic Books. U.S.
- Cueto, S. and Others. (2005) "Social Capital and Education Outcomes in Urban and Rural Peru." Young Lives. Working Paper No:28. (Erişim: Ekim 2010).
- Devamoğlu, S. (2008). *Sosyal sermaye kuramı açısından Türkiye'de demokrasi kültürü üzerine bir değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Durkheim, E. (1977). *The Evolution of Educational Thought*. London: RKP.
- Durlauf, S. and Fafchamps, M. (2004). "Social Capital." NBER Working Paper Series. Working Paper 10485. National Bureau of Economic Research. <http://www.nber.org/papers/w10485>
- Erbil, C. (2008). *Sosyal sermayeye örgütsel yaklaşım: Bir model nerisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Erdoğan, E. (2008) *Sosyal Sermaye, Güven ve Türk Gençliği*. http://www.urbanhobbit.net/PDF/Sosyal%20Sermaye_emre%20erdogan.pdf
- Erselcan, F. (2009) Disiplinlerarası Ortak Bir alışma Alanı Olarak Sosyal Sermaye. *C.. Sosyal Bilimler Dergisi*. Aralık 2009, Cilt: 35, Sayı: 2, 248-256.
- Farrell, A. Tayler, C. and Tennent, L. (2003). Social Capital and Early Childhood Education. Centre for Innovation in Education. Queensland University of Technology.

- Feinstein, L. Hammond, C. Woods, L, Preston, J. and Bynner, J. (2003). *The Contribution of Adult Learning to Health and Social Capital*. The Centre for Research on the Wider Benefits of Learning Institute of Education. Report No. 8.
- Field, J (2003). Social Capital and Lifelong Learning: an Analysis of Survey Data. Paper presented at the European Conference on Educational Research, University of Hamburg. 17-20 September 2003.
- Field, J (2008). *Sosyal Sermaye*. (2. basım).(çev. B. Bilgen, B. Şen). İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fine, B. (2011). *Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı: Bin Yılın Eşiğinde Ekonomi Politik ve Sosyal Bilimler*. (Çev. Ayşegül Kars). Yordam Kitap: İstanbul.
- Fukuyama, F. (1999). "Social Capital and Civil Society." IMF Conference on Second Generation Reforms. IMF Working Paper. (Erişim: Ekim 2010).
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>
- Fukuyama, F. (2000a). *Büyük Çözülme, İnsanın Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşumu*. (Çev. Z. Avcı, A. T. Aydemir). Sabah Kitapları: İstanbul.
- Fukuyama, F. (2000b). *Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*. (Çev. Ahmet Buğdaycı). İş Bankası Yayınları:İstanbul.
- Green, A. Preston, J. and Sabates, R. (2003). *Education Equity and Social Cohesion: A Distributional Model*. The Centre for Research on the Wider Benefits of Learning Institute of Education. Report No. 7.
- Goddard, RD. (2003) Relational Networks, Social Trust, And Norms: A Social Capital Perspective On Students' Chances Of Academic Success. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 25(1), 59–74
- Hanifan, L. J. (1916). The Rural School Community Center, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 67, New Possibilities in Education, s. 130-138.
- Helliwell, John F. Christopher P. Barrington-Leigh (2010). "How Much is Social Capital Worth?" NBER Working Paper Series. Working Paper 16025. National Bureau of Economic Research.
<http://www.nber.org/papers/w16025>
- Helliwell, John F. and Putnam, R. (1999). "Education and Social Capital." NBER Working Paper Series. Working Paper 7121. National Bureau of Economic Research.
<http://www.nber.org/papers/w7121>

- Henderson, A. and Berla, N. (1994). *A New Generation of Evidence: The Family is Critical to Student Achievement*. National Committee for Citizens in Education. Washington, DC.
- Horvat, EM, EB Weininger and A Lareau (2003). From Social Ties To Social Capital: Class Differences In The Relations Between Schools And Parent Networks, *American Educational Research Journal*, 40(2), 319–51.
- Israel, GD, LJ Beaulieu and G Hartless (2001) The Influence Of Family And Community Social Capital On Educational Achievement, *Rural Sociology*, 66(1) 43–68.
- Iyer, vd. (2005). Social Capital, Economic Growth and Regional Development. *Regional Studies*, Vol. 39.8, pp. 1015–1040, November 2005.
- Kaasa, A. and Parts, E. (2007). *Individual-Level Determinants Of Social Capital In Europe: Differences Between Country Groups*. University of Tartu. Faculty of Economics and Business Administration.
- Karasar, N. (1982). *Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karagül, M. ve Masca, M. (2005). Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar 2005, 1:37-52.
- Kovacı, S. Belke, M. Koç, A. (2009). *İktisadi Kalkınmaya Yeni Yaklaşımlar: Sosyal Sermayenin ve Kurumların Artan Rolü*.
- Kuşçu, M.K. (2006). *İş yaşamında sosyal sermayenin çalışanın fiziksel ve ruhsal sağlığındaki yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Mısırdalı, F. (2006). *Örgüt içi bilgi paylaşımında sosyal sermayenin etkisi: Kütahya Porselen A.Ş.'de bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Nie, N.H., J. Junn and K. Stehlik-Barry (1996), *Education and Democratic Citizenship in America*, University of Chicago Press, Chicago.
- OECD. (2001). *The Well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital*. Centre for Educational Research and Innovation.

- OECD. (2004). Meeting of OECD Education Ministers: Raising The Quality of Learning for All. 18-19 March 2004. Dublin.
- Oğuz, H. (2006). Makroekonomik Politikaların Performansında Sosyal Sermayenin ve Kurumların Rolü. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (12) 2006, 79-107
- Öksüzler, O. (2006). Sosyal Sermaye, Güven ve Belirleyicileri: Bir Panel Analizi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (12) 2006, 108-129.
- Özdemir, A. (2007). *Sosyal ağ özellikleri bakış açısıyla sosyal sermaye ve bilgi yaratma ilişkisi: Akademisyenler üzerinde bir uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Özdemir, A. (2008). *Sosyal Ağ Özellikleri Bakış Açısıyla Sosyal Sermaye ve Bilgi Yaratma İlişkisi: Akademisyenler Üzerinde Yapılan Bir Alan Araştırması*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt/Vol.:8- Sayı/No: 2 : 81–102 (2008)
- Özler H. Vd. (2007). Aile İşletmelerinde Nepotizmin Gelişim Evreleri ve Kurumsallaşma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.Yıl: 2007 Sayı: 17. Syf. 437 – 451.
- Pong, S (1997). Family Structure, School Context, And Eighth-Grade Math And Reading Achievement, *Journal of Marriage and the Family*, 59, 734–46.
- Putnam, R., Robert D., Robert Leonardi and Rffaella Y. Nanetti (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press. New Jersey.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon & Schuster. New York.
- Putnam, R. (2002). *Community-Based Social Capital and Educational Performance in Making Good Citizens: Education and Civil Society*. New Haven: Yale University Press.
- Ream, R. (2003). Counterfeit Social Capital And Mexican-American Underachievement. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 25(3), 237–62.
- Şan, M. K. (2006). Bilgi Toplumuna Geçişte Sosyal Sermayenin Taşıdığı Önem ve Türkiye Gerçeği. 5. *Uluslar arası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Bildiriler Kitabı*. Cilt:1 Sh. 113-140.

Teachman, JD, K Paasch and K Carver (1996). Social capital and dropping out of School early. *Journal of Marriage and Family*, 58(3), 773–83.

Temel, F ve Dere, H. (1999). *Okulöncesi Eğitiminde Yaklaşımlar: Gazi Üniversitesi Anaokulu / Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı*. Turan Ofset: İstanbul.

Töremen, F. (2004). İlköğretim Okullarının Sahip Oldukları Sosyal Sermaye Konusunda Öğretmen Görüşleri. (Elazığ İli Örneği). *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya*.

Töremen F. (2002) Okullarda Sosyal Sermaye: Kavramsal Bir Çözümleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, yıl 8 sayı 32. Sh. 556-573, Güz (2002).

Töremen F. ve Alpay E. (2010) *Eğitim Örgütlerinde Sosyal Sermaye ve Yönetimi*. İstanbul:İdeal Kültür Yayıncılık.

Uğuz, H.E. (2010). *Sosyal Sermaye: Kişisel ve Kurumsal Gelişmeye Farklı Bir Yaklaşım*. Ankara:Orion Yayınevi.

Woolcock, M. and Narayan, D. (Aug., 2000). Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. *The World Bank Research Observer* Vol. 15, No. 2, pp. 225-249 Published by: Oxford University Press.

Yararlanılan İnternet Kaynakları:

<http://www.oecd.org/>
(Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı, OECD)

<http://web.worldbank.org/>
(World Bank, Dünya Bankası)

<http://www.socialcapitalresearch.com/>
(Social Capital Research (Sosyal Sermaye Araştırmaları))

<http://www.experiencecorps.org/index.cfm>
(Experience Corps (Tecrübe Kurulları))

<http://www.civicyouth.org/>
(Vatandaşlık Eğitimi ve Sivil Katılımı Araştırma Merkezi, CIRCLE)

<http://tez2.yok.gov.tr/>
(Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi)